IOAN SCURTU

REGELE FERDINAND

EDITURA GARAMOND

IOAN SCURTU

REGELE FERDINAND

Coperta:
CONSTANTIN POHRIB

© EDITURA GARAMOND

ISBN 973-9140-75-0

IOAN SCURTU

REGELE FERDINAND
(1914-1927)
ACTIVITATEA POLITICĂ

EDITURA GARAMOND
BUCUREŞTI, BULEVARDUL REPUBLICII NR. 68

INTRODUCERE*

Dinastia străină, instaurată în România în anul 1866, era considerată de majoritatea oamenilor politici ai vremii ca un mijloc de consolidare şi modernizare a ţării, de grăbire a momentului obţinerii independenţei statului român, aflat sub suzeranitatea Imperiului Otoman.

După abdicarea forţată a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în noaptea de 11/23 februarie 1866, s-a constituit o locotenenţă domnească, alcătuită din Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu şi Nicolae Haralambie. La propunerea lui Ion Ghica, preşedintele Consiliului de Miniştri, parlamentul a aclamat ca domn al României pe contele Filip de Flandra, fratele regelui Leopold al II-lea al Belgiei. Deoarece acesta a refuzat oferta, fruntaşul liberal Ion C. Brătianu a discutat la Düsseldorf cu principele Carol Anton de Hohenzollern, guvernatorul Renaniei, precum şi cu cel de-al doilea fiu al său, Carol Ludovic, în vârstă de 27 de ani, locotenent în regimentul al II-lea de dragoni ai gărzii prusiene. În urma discuţiilor avute, Carol Ludovic a declarat că „primeşte Coroana fără condiţiuni"[1].

În zilele de 2/14 – 8/20 aprilie 1866 s-a organizat un plebiscit prin care poporul român era chemat să se pronunţe dacă voieşte să se înscăuneze pe tronul României principele Carol Ludovic

---

* La elaborarea acestei cărţi am folosit lucrările mele: *Contribuţii privind viaţa politică din România. Evoluţia formei de guvernământ în istoria modernă şi contemporană*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, şi *Monarhia în România. 1866-1947*, Bucureşti, Editura Danubius, 1991.

1 *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvântări. Documente*, Adnotate de Dimitrie A. Sturdza, tomul I, 1866-1876, Bucureşti, 1906, p. 50.

de Hohenzollern sub numele de Carol I. Votul se exprima deschis, prin înscrierea opţiunii în registrele aflate la cancelariile comunale. Guvernul a apelat la sprijinul aparatului de stat – prefecţi, subprefecţi, primari, notari –, al unor comisari extraordinari, al preoţilor, pentru a-şi da „concursul moral" şi a insufla locuitorilor „spiritul faptului împlinit"[2]*. Este lesne de înţeles că alegătorii nu cunoşteau nimic despre Carol de Hohenzollern pentru care trebuia să se pronunţe. Rezultatul oficial a fost de 685 968 voturi pentru şi 224 contra, dar un contemporan aprecia că, în fapt, voturile împotrivă s-au ridicat „la multe zeci de mii"*[3]*.*

În fond, oamenii politici români au acţionat pentru realizarea obiectivului Adunărilor ad-hoc de la Iaşi şi Bucureşti, din 1857, care s-au pronunţat pentru unirea Moldovei şi Munteniei într-un singur stat, sub conducerea unui „principe străin ereditar, ales dintr-o dinastie domnitoare de-ale Europei, ai cărui moştenitori născuţi în ţară am dori să fie crescuţi în religia ţării"[4]*. În concepţia vremii, principele străin semnifica consolidarea statului român şi sprijinul extern necesar în perspectiva obţinerii independenţei de stat a României. În acel context istoric legăturile de sânge între conducătorii de state jucau un rol important, multe ţări mici recurgând la formula principelui străin pentru a se afirma cu mai multă pregnanţă în viaţa internaţională.*

În ziua de 10/22 mai 1866, principele Carol a depus în faţa parlamentului următorul jurământ: „Jur a fi credincios legilor ţării, a păzi religiunea românilor, precum şi integritatea teritoriului ei şi a domni ca domn constituţional"[5]*.*

La 29 iunie/11 iulie 1866, Corpurile legiuitoare au adoptat Constituţia României[6]*, care avea la bază principiul democratic al separării puterilor în stat. Puterea legislativă se exercita în colectiv de domn şi de Reprezentanţa Naţională (alcătuită din Adunarea Deputaţilor şi Senat); nici o lege nu putea fi supusă*

---

2 Gh. Cristea, *Manifestări antimonarhice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie-mai 1866)*, în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1967, p. 1 075.

3 Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe*, Bucureşti, 1927, p. 6.

4 Constantin Nuţu şi Maria Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848-1878)*, Bucureşti, Tipografia Universităţii, 1978, p. 335.

5 „Monitorul oficial", nr. 102 din 10/22 mai 1866.

6 *Ibidem*, nr. 142 din 30 iunie/12 iulie 1866.

sancţiunii domnului decât după ce s-a discutat şi votat liber de către majoritatea ambelor Adunări; iniţiativa legilor era dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative. Puterea executivă era încredinţată domnului, „care o exercită în mod regulat prin Constituţiune" (art. 35). Puterea judecătorească se executa de către curţi şi tribunale; hotărîrile şi sentinţele se pronunţau în virtutea legii şi se executau în numele domnului.

Art. 82 stabilea: „Puterile constituţionale ale domnului sunt ereditare, în linie coborîtoare directă şi legitimă a Măriei Sale principelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură şi cu excluderea perpetuă a femeilor şi coborîtorilor lor. Coborîtorii Măriei Sale vor fi crescuţi în religiunea ortodoxă a răsăritului".

Atribuţiile domnitorului erau stabilite prin art. 93: numeşte şi revocă pe miniştrii săi; sancţionează şi promulgă legile; poate refuza sancţiunea sa; are dreptul de amnistie în materie politică; are dreptul de a ierta sau micşora pedepsele în materii criminale; numeşte şi confirmă în toate funcţiile publice; face regulamentele necesare pentru executarea legilor; este capul puterii armate; conferă gradele militare în conformitate cu legea; conferă decoraţiunea română conform unei anume legi; are dreptul de a bate monedă, conform unei legi speciale; încheie cu statele străine convenţiunile necesare pentru comerţ, navigaţiune şi altele asemenea; însă pentru ca aceste acte să aibă putere îndatoritoare, trebuie mai întâi a fi supuse puterii legislative şi aprobate de ea. După cum se observă, domnul era implicat în toate ramurile puterii de stat, bucurându-se de largi prerogative.

Constituţia stabilea cazuri concrete în care domnul nu avea dreptul să intervină: nu putea să ierte sau să micşoreze pedepsele hotărîte de justiţie în privinţa miniştrilor; nu putea să suspende cursul urmăririi sau al judecăţii, nici să intervină prin nici un mod în administrarea justiţiei; nu putea să creeze o funcţie nouă fără o lege specială; nu putea să modifice sau să suspende legile şi nu putea să scutească pe nimeni de aplicarea lor; dacă domnul n-a hotărît convocarea Corpurilor legiuitoare, acestea se întruneau din proprie iniţiativă la 15 noiembrie al fiecărui an; actul de dizolvare a parlamentului trebuia să conţină convocarea

alegătorilor până în două luni de zile şi a Adunărilor până în trei luni; nici un membru al familiei domnitoare nu putea fi ministru. Dar cea mai serioasă îngrădire a puterii domnului era stabilită prin art. 92: „Persoana domnului este neviolabilă. Miniştrii lui sunt răspunzători. Nici un act al domnului nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act".

În litera ei, Constituţia din 1866 a fost printre cele mai avansate din Europa acelor ani, oferind o bază temeinică pentru dezvoltarea statului român. De asemenea, se cuvine subliniat că România a fost primul stat constituţional din sud-estul Europei, oferind un exemplu demn de urmat popoarelor aflate în această arie geografică. După mai multe secole, un act de importanţă fundamentală nu a mai fost elaborat cu concursul străinilor şi nici n-a mai fost supus aprobării cuiva din afară. Făcând cu totul abstracţie de suzeranitatea otomană şi de regimul de garanţie colectivă, Constituţia era un act energic de afirmare a independenţei patriei noastre; era şi cea dintâi lege fundamentală care consacra numele oficial al ţării, acela de România[7].

Constituţia nu menţiona dependenţa ţării faţă de Imperiul Otoman, ceea ce vădeşte tendinţa spre independenţa absolută a României. Legea fundamentală din 1866 a stat la baza regimului politic din România în întreaga epocă modernă, până în 1938.

După proclamarea independenţei de stat, la 9 mai 1877, şi cucerirea ei pe câmpul de luptă, România a fost proclamată regat. În ziua de 15 martie 1881 s-a publicat legea care prevedea: „Articolul I. *România ia titlul de Regat. Domnitorul ei, Carol I, ia pentru sine şi moştenitorii săi titlul de rege al României.* Articolul II. *Moştenitorul tronului va purta titlul de principe regal"*[8].

---

7 Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 208.

8 „Monitorul oficial", nr. 60 din 15 martie 1881.

PRINCIPE MOŞTENITOR

Pentru a asigura stabilitatea şi continuitatea dinastiei de Hohenzollern, în anul 1881 s-a reglementat problema succesiunii la tronul României[1]. Deoarece Carol I nu avea copii[2], s-a trecut la aplicarea articolului 83 din Constituţie care prevedea: „În lipsă de coborîtori în linie bărbătească ai Măriei Sale Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, succesiunea tronului se va cuveni celui mai în vârstă dintre fraţii săi sau coborîtorilor acestora"[3]. Atât fratele mai mare al lui Carol, principele Leopold de Hohenzollern, cât şi nepotul cel mai în vârstă au notificat că renunţă la calitatea de moştenitori ai tronului României, astfel că succesiunea a revenit lui Ferdinand[4], cel de-al doilea fiu al principelui Leopold. Prin „pactul de familie" din 18 mai 1881 – patronat de însuşi împăratul Germaniei, Wilhelm I, şeful familiei de Hohenzollern – Ferdinand de Hohenzollern, nepotul lui Carol I, a fost confirmat ca moştenitor al tronului României.

În 1884, principele Ferdinand a venit pentru câteva luni în România, după care şi-a continuat studiile la liceul din

1 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1880, f. 2-3.

2 La 3/15 noiembrie 1869, Carol I s-a căsătorit cu Elisabeta de Wied (născută la 17/29 decembrie 1843). În anul următor, la 27 august/8 septembrie 1870, Elisabeta a născut o fetiţă, căreia i s-a dat numele de Maria. Îmbolnăvindu-se de scarlatină, Maria a murit la 28 martie/9 aprilie 1874. Elisabeta nu a mai născut un alt copil.

3 „Monitorul oficial", nr. 142 din 1/13 iulie 1866.

4 Ferdinand-Victor-Albert-Meinrad, principe de Hohenzollern, s-a născut la 12/24 august 1865; era fiul principelui Leopold de Hohenzollern şi al principesei Antoaneta, infanta Portugaliei.

Düsseldorf, apoi la Universitatea din Lipsca şi la Şcoala Superioară de Ştiinţe Politice şi Economice din Tübingen. Simultan, a urmat cursuri de limba, literatura şi istoria românilor cu profesorul Păun. Peste mai mulţi ani, Ferdinand îşi amintea că profesorul Păun i-a „insuflat neîncetat dragoste pentru istoria naţională, încredinţat fiind că spre a putea şti bine cine e şi cât preţuieşte un popor, trebuie negreşit şi mai presus de toate să cunoască trecutul său"[5].

La 19 aprilie/1 mai 1889, principele Ferdinand, moştenitorul Coroanei, s-a stabilit în România. El a luat cuvântul în Senat, la 9/21 mai, exprimându-şi dorinţa de a studia „în toate amănuntele sale" mecanismul politic al ţării[6] pe care urma s-o conducă.

Sub atenta supraveghere a regelui Carol I, principele Ferdinand a primit în continuare lecţii de limba română, de istoria şi geografia României, a fost pus în contact cu realitatea diversă a ţării. În acelaşi timp, şi-a urmat pregătirea militară, participând efectiv la programul de instrucţie şi la manevre.

Încă din 1886, el fusese încadrat ca sublocotenent în armata română. Pregătirea militară efectuată în Germania i-a jucat unele feste. Astfel, la un exerciţiu de paradă, Ferdinand s-a aşezat în locul prevăzut de regulamentul armatei prusiene, diferit de cel al armatei române. Faptul i-a atras riposta publică a comandantului: „Sublocotenent Ferdinand de Hohenzollern, atâta timp cât te găseşti într-un regiment românesc, vei binevoi să te aşezi acolo unde porunceşte regulamentul regelui Carol"[7]. Evident, sublocotenentul Ferdinand a trebuit să execute ordinul.

A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent la general de corp de armată, precum şi toate funcţiile – de la comandant de pluton la comandant de corp de armată şi de inspector general de armată.

---

5 *Cuvântări de Ferdinand I, regele României, 1889-1922*, Bucureşti, 1922, p. 10.

6 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1889, f.l.

7 *Mărturii contimporane. Regele Ferdinand*, Adunate de G. N. Budişteanu, 1933, f.a., p. 163 (relatarea gen. Al. Lupescu).

Cititor pasionat şi înzestrat cu o foarte bună memorie, principele Ferdinand şi-a multiplicat cunoştinţele de literatură, artă, muzică, chimie, şi-a însuşit limbile vechi (greaca, latina), precum şi cele moderne (engleza, rusa, franceza). Dar pasiunea vieţii sale era botanica, ajungând să cunoască „numele tuturor plantelor din diferitele regiuni ale ţării noastre, atât numele latin, cât şi cel în limba vulgară"[8].

Principele Ferdinand era un tânăr înalt de statură, zvelt, blond, cu fruntea lată, ochii albaştri-verzui, nasul coroiat, mustaţă stufoasă, urechi foarte mari în formă de pâlnie. Din cauza urechilor se străduia să fie văzut numai din profil, aproape toate fotografiile reprezentându-l în această poziţie.

Curând după venirea sa în ţară, tânărul principe a creat serioase probleme familiei domnitoare, deoarece voia să se căsătorească cu Elena Văcărescu, domnişoară de onoare a reginei Elisabeta. Acest act nu era îngăduit de Statutul Casei Regale, care stabilea – implicit, nu explicit – obligaţia membrilor acesteia de a se căsători cu persoane aparţinând unor familii domnitoare din alte state. Cerinţa fusese impusă în scopul de a se împiedica aservirea monarhiei unei familii româneşti şi a evita disputele interne pe această temă. Regina Elisabeta a încurajat idila dintre cei doi, dar în faţa opoziţiei Consiliului de Miniştri[9] şi a oamenilor politici în general, Carol I i-a cerut lui Ferdinand să aleagă între Elena Văcărescu şi tron[10]. S-a creat o adevărată dramă. În 1891, regina Elisabeta a plecat în străinătate – mai întâi la Veneţia, apoi la domeniul părintesc de la Wied – anunţându-şi intenţia de a divorţa de Carol I. La rândul său, Ferdinand s-a retras la Sigmaringen, ameninţând cu sinuciderea[11], în timp ce Elena

8 *Ibidem*, p. 11 (mărturiile Dr. Constantin Angelescu).

9 În legătură cu acest episod, C. Bacalbaşa scria: „Consiliul de Miniştri fiind chemat să-şi spună cuvântul, s-a împotrivit categoric. Lascăr Catargiu a fost consultat ca şi ceilalţi miniştri. S-a făcut mult haz când s-a aflat felul de a-şi spune părerea al bătrânului moldovean. La stăruinţele reginei, Lascăr Catargiu a răspuns: «Majestate, aiasta nu se poate»" (Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altă dată*, vol. II, p. 135).

10 Terence Elsberry, *Marie of Romania. The Intimate Life of a Twentieth-Century Queen*, New York, 1972, p. 39.

11 Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu si marele său roman epistolar*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986, p. 15.

Văcărescu a luat şi ea calea exilului, renunţând pentru totdeauna să revină în România[12]. Drama, cu larg răsunet european, l-a inspirat pe Pierre Loti, care a scris *L'Exile*, şi pe D'Annunzio, în *Il Piacere*[13].

Dar, în scurt timp, raţiunea de stat a învins sentimentele, fie ele oricât de sincere şi curate. La 29 decembrie 1892/10 ianuarie 1893, principele Ferdinand s-a căsătorit cu Maria de Edinburgh, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii.

Maria Alexandra Victoria de Edinburgh s-a născut la 3/17 octombrie 1875 la Eastwell, în Kent; era fiica lui Alfred, duce de Edinburgh şi Saxa-Coburg-Gotha, şi a Mariei Aleksandra, mare ducesă a Rusiei. Ferdinand şi Maria s-au logodit la cea de a doua întâlnire, pusă la cale de părinţi. „Aproape nu cunoşteam pe viitorul meu soţ şi nici pe nimeni dintre ai lui", iar „depărtata lui ţară – România – era pentru mine ceva nedesluşit", avea să scrie peste ani Maria, care se mira cum acest tânăr de o timiditate ieşită din comun a găsit „curajul să-mi facă propunerea de căsătorie"[14].

Cu prilejul logodnei, tânăra pereche a fost pusă pentru prima dată în faţa spiritului autoritar al regelui Carol I. Suveranul României a ridicat paharul „pentru ziua voastră de miere". Maria nota: „Văzui pe Nando [Ferdinand] cum îngălbeneşte; îşi ridică şi el curtenitor paharul ca răspuns, dar mâna îi tremura şi din acea clipă îşi pierdu toată veselia, rămase tăcut, cu gândul departe, mâhnit parcă până în fundul inimii. Îndată ce ne scularăm de la masă, mă trase într-un colţ: cu ochii plini de tulburare şi cu nările în freamăt, mă întrebă: «Ai auzit?» «Ce s-aud?» «A zis ziua de miere.» «Şi de ce nu!» «Nu înţelegi ce-a vrut să zică? A vrut să spună că în loc de o lună de miere, n-are să ne dea decât o zi! Uite aşa e el! Nu-i pasă de sentimentele altora şi nici nu le-nţelege. La unchiu' aşa merge: numai muncă şi nici o plăcere cât e anul de lung şi

12 Spre a nu oferi teren pentru mari neînţelegeri în cadrul familiei regale şi pentru agitaţii în viaţa politică, Elena Văcărescu s-a stabilit la Paris, unde s-a remarcat ca o poetă de talent şi a adus numeroase şi însemnate servicii României (inclusiv la Conferinţa păcii din 1946-1947).

13 Ion Stăvăruş, *Elena Văcărescu*, Bucureşti, Editura Univers, 1974, p. 53.

14 Regina Maria, *Povestea vieţii mele*, vol. I, Iaşi, Editura Moldova, 1990, p. 217-218.

oricare ar fi anotimpul. Lui nu i-a trebuit lună de miere; se vede că nu e ca toată lumea; e întreg numai al datoriei, fără nici o slăbiciune şi vrea să facă toată lumea ca el. Aşa e întotdeauna; orice plăcere trebuie jertfită. N-are nici o simţire, nici înţelegere faţă de dorinţele şi de nevoile celor tineri. E lipsit de orice milă!» Şi ochii lui Nando se umplură de lacrimi"[15].

Moştenitorul tronului şi familia sa au trăit sub tutela autoritară a regelui Carol I, care nu le îngăduia nici un act de independenţă, nici măcar în viaţa personală, de zi cu zi. De aceea, mai ales în primii ani de căsătorie, Ferdinand şi Maria preferau să stea închişi într-o cameră sau să facă excursii în preajma castelului Peleş. Viaţa în doi era plăcută, Maria era frumoasă, veselă şi expansivă, iar Ferdinand tandru, îndrăgostit şi stângaci.

Situaţia lor materială era excelentă. După căsătorie, lista civilă a principelui Ferdinand a fost urcată de la 300 000 lei aur, stabilită în momentul venirii sale în ţară, la 1 milion de lei. Pentru tânăra familie a fost rezervat Palatul Cotroceni din Bucureşti şi s-a construit Palatul Pelişor la Sinaia.

Regina Elisabeta a revenit în Bucureşti în noiembrie 1894, după un autoexil de trei ani[16], împăcându-se cu faptul căsătoriei lui Ferdinand, în conformitate cu „raţiunile de stat".

Un moment critic s-a ivit în mai 1897, când principele, bolnav de febră tifoidă, s-a aflat la un pas de moarte. Maria a fost trezită din somn să-şi ia rămas-bun de la soţul ei, căruia i se dădea cuminecătura[17]. Totuşi, ca prin minune, Ferdinand şi-a revenit, dar chipul său a căpătat înfăţişarea unui om bătrân, gârbovit şi cu o paloare nefirească pe care a păstrat-o până la sfârşitul vieţii.

Cercul prietenilor era extrem de strâmt, regele Carol supraveghind foarte atent cu cine veneau în contact moştenitorul tronului şi soţia acestuia. Una dintre plăcerile lor era frecven-

15 *Ibidem*, p. 234-235.

16 Terence Elsberry, *op. cit.*, p. 56.

17 Paul al României, *Carol al II-lea, regele României*, Bucureşti, Editura Holding Reporter, 1991, p. 4.

tarea spectacolelor de teatru, care se jucau în limba franceză. La 13 martie 1906, perechii princiare i-a fost dat să asiste la un spectacol neobişnuit: studenţii şi alte grupuri de oameni au ocupat Piaţa Teatrului Naţional şi au împiedicat pătrunderea trăsurilor care aduceau participanţii la spectacol. Era reacţia la apelul lui Nicolae Iorga, care protesta energic împotriva cosmopolitismului şi ceruse ca la Teatrul Naţional să se joace piese în limba română. Au intervenit jandarmeria şi armata, înregistrându-se 102 răniţi din rândul manifestanţilor. Ferdinand şi Maria, profund jigniţi, s-au retras la Cotroceni[18].

Principele moştenitor era ţinut departe de viaţa politică, nu i se îngăduia să primească şefi de partide, să-şi exprime public atitudinea faţă de problemele cu care se confrunta România.

Regele Carol I impusese la curte o viaţă austeră, iar în raporturile cu oamenii politici era extrem de distant. Audienţele erau fixate pentru un timp limitat, suveranul ţinându-şi interlocutorul în picioare, întinzându-i un singur deget şi concediindu-l exact în momentul în care timpul acordat se încheia.

Nu îngăduia soţiei sale, regina Elisabeta, să se amestece în treburile politice, nu accepta dialogul sau sfatul acesteia, considerându-se singurul îndreptăţit a conduce România. În acelaşi spirit, Carol I se ocupa personal de educaţia copiilor moştenitorului Coroanei, considerând că ei aparţin ţării, faţă de care el are o datorie de împlinit. Prin aceasta, însăşi viaţa personală a lui Ferdinand era grav afectată, calitatea sa de cap de familie fiind absolut formală.

În aceste condiţii, este de înţeles faptul că Ferdinand prefera să-şi petreacă timpul în cadrul unităţii militare pe care o comanda, departe de privirea dominatoare a unchiului său şi unde putea participa în tihnă la chefuri zgomotoase. Presa antimonarhică şi republicană îl „gratula" cu calificative dintre cele mai dure: urecheatul, chibiţul, moş Teacă[19]. Îl prezenta

18 N. Iorga, *O viaţă de om. Aşa cum a fost*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 393; Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991, p. 24-25.

19 I.G. Duca, *Memorii*, vol. I, Bucureşti, Editura Expres, 1992, p. 89.

ca fiind incapabil, leneş, afemeiat, aplecat spre alcoolism, fricos. Principesa Maria se „iubea" cu bărbaţi chipeşi şi vânjoşi, în timp de Ferdinand „se consola" cu ţigănci focoase şi cu gura spurcată.

Principesa Maria, frumoasă şi cochetă, plăcându-i viaţa de societate, constituia o prezenţă insolită la curte, unde regele Carol I impusese o viaţă sobră, rigidă, studiată, distantă. Este adevărat că în doi ani de la căsătorie a născut doi copii, dintre care un băiat – care devenea moştenitorul moştenitorului tronului – dar felul ei de a fi i-a atras repetate reproşuri din partea regelui Carol şi a reginei Elisabeta.

În relaţiile dintre regele Carol I şi principesa Maria au intervenit numeroase momente de tensiune. După mult timp, aceasta scria: „Am suferit mulţi ani povara dominaţiei lui. A fost o şcoală bună şi astăzi îmi dau seama că trebuie să-i fiu recunoscătoare; cu toate acestea, mi-a pricinuit multă amărăciune şi ne-a întunecat tinereţea, ba uneori ne aducea în pragul desnădejdii şi al răzvrătirii"[20]. Ferdinand se găsea adesea „între ciocan şi nicovală. Nu împărtăşea întotdeauna părerile unchiului şi uneori se simţea jignit, ba chiar umilit prin purtările lui poruncitoare, însă rămânea tot supus, ascultător şi răbdător până într-atât încât îl admiram, cu toate că simţeam că fierbe sângele în mine"[21].

Până la urmă, principesa Maria a izbutit să se emancipeze, remarcându-se mai ales prin relaţii extraconjugale de notorietate publică. Din 1907, Maria a început să cultive strânse relaţii cu familia Ştirbey şi mai ales cu Barbu Ştirbey – „prinţul alb", cu o ţinută tipic englezească, care-i amintea soţiei moştenitorului Coroanei de ţara ei de origine. Din cei şase copii născuţi de Maria[22], se pare că unul avea ca tată pe Barbu Ştirbey[23]. Legătura a fost tolerată de Ferdinand; de

20 Regina Maria, *Povestea vieţii mele*, vol. II, Bucureşti, Editura Eminescu, 1991, p. 33.

21 *Ibidem*, p. 33-34.

22 Aceşti copii erau: Carol (1893), Elisabeta (1894), Marioara (1900), Nicolae (1903), Ileana (1909), Mircea (1913).

23 Este vorba de principesa Ileana. Despre acest fapt, C. Argetoianu relatează: „La curtea noastră, secretele alcovului erau secretele tuturor, şi cu

asemenea, a fost încurajată de Ion I.C. Brătianu, devenit în 1908 preşedintele Partidului Naţional-Liberal, căruia Ştirbey îi era cumnat şi avea astfel un canal deschis la curte şi o preţioasă pârghie de acţiune pentru momentul când Maria devenea regină.

După 25 de ani de la venirea în ţară, principele Ferdinand nu părea pregătit şi doritor să devină rege al României. Unul dintre oamenii politici care l-a cunoscut îndeaproape, I.G. Duca, scria în amintirile sale politice: „Principele Ferdinand era de o timiditate bolnăvicioasă. În public sau cu persoane pe care nu le cunoştea bine, nu spunea un cuvânt. Mai mult, încerca să vorbească şi, pe urmă, cuprins de firească lui sfială, abia îngăima câteva cuvinte fără rost sau fără interes. Spectacolul era penibil. Pe lîngă aceasta, gesticulaţia sa, obiceiul său nenorocit de a se legăna când pe un picior, când pe celălalt, precum şi urechile lui cam mari, dezlipite de cap, dădeau înfăţişării sale fizice o compromiţătoare stângăcie şi o lipsă cumplită de armonie şi de majestate"[24].

Anul 1914 a accelerat brusc cursul istoriei europene şi naţionale, cu implicaţii profunde asupra principelui Ferdinand. Asasinarea lui Franz Ferdinand, moştenitorul Coroanei habsburgice, în ziua de 15/28 iunie 1914, la Sarajevo, a accentuat rapid toate contradicţiile dintre state, oferind prilejul, aşteptat, pentru declanşarea primei mari conflagraţii mondiale. La 15/28 iulie 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei; la 19 iulie/1 august, Germania a declarat război Rusiei, iar la 21 iulie/3 august, Franţei; la 22 iulie/4 august, Marea Britanie a declarat război Germaniei. Şi astfel, noi şi noi state au fost angrenate în acest „danţ canibalic", după

---

destrăbălata educaţie pe care o primise, în continua ei promiscuitate cu slugile, aflase şi odraslele dinastiei istorioarele mai mult sau mai puţin pipărate pe care oamenii şi le povesteau pe şoptite. Anecdota cu frageda Elisabeta chemând pe mica Ileana la fereastră cu cuvintele: «Vino iute, să vezi pe tatăl tău», ca să vadă pe prinţul Barbu coborînd din automobil, a făcut pe vremuri înconjurul Bucureştilor". (C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani. Antologie*, Bucureşti, Editura Politică, 1968, p. 440)

24 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 135.

expresia lui Nicolae Iorga, „întocmai precum când călăuzul suie pe munte un şir de excursionişti legaţi cu funie de dânsul, un moment de ameţeală al lui îi trage, unul după altul, pe toţi în prăpastie"[25].

Carol I, credincios alianţei cu Puterile Centrale, a depus eforturi pentru a evita un război între Austro-Ungaria şi Serbia[26]. Asemenea intervenţii, ca şi întreaga campanie pacifistă desfăşurată pe plan european, nu au dat rezultate.

La 14/27 iulie 1914, împăratul Franz Joseph îl anunţa pe Carol I despre războiul pe care era hotărît să-l declare împotriva Serbiei, exprimându-şi speranţa că „vechea ta prietenie şi legăturile noastre amicale sunt pentru mine tot atâtea garanţii că tu vei avea o înţelegere sinceră a hotărîrilor ce am luat în acest caz grav"[27]. Peste câteva zile, la 18/31 iulie, împăratul Wilhelm al II-lea îi scria regelui român: „Gândurile mele se îndreaptă către tine, care ai întemeiat la gurile Dunării un stat civilizat şi ai ridicat astfel un zăgaz în faţa valului slav. Eu am încredere că tu vei fi credincios prietenilor tăi şi că vei împlini neapărat datoriile tale de aliat"[28]. În acelaşi spirit, la 20 iulie/2 august, cancelarul Germaniei, Theobald von Bethmann-Hollweg, îi telegrafia lui Carol I: „Cerem mobilizarea imediată a armatei române şi îndreptarea ei împotriva Rusiei"[29].

În aceste împrejurări, regele a decis convocarea unui Consiliu de Coroană pentru 21 iulie/3 august 1914, la care au participat membrii guvernului (Ion I.C. Brătianu, Em. Costinescu, Al. Constantinescu, Em. Porumbaru, V.G. Morţun, Al. Radovici, dr. C. Angelescu, Victor Antonescu, I.G. Duca), preşedintele Adunării Deputaţilor (M. Pherekyde), foştii prim-miniştri (Th. Rosetti, P. P. Carp), fruntaşii partidelor din opoziţie (Al. Marghiloman, I. Lahovari, I.C. Grădişteanu,

25 N. Iorga, *O altă istorie contemporană*, Bucureşti, 1933, p. 130.
26 Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914-1918*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 235.
27 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1914, f.l.
28 *Ibidem*, dos. 44/1914, f.l.
29 C. Gane, *P.P. Carp si rolul său în istoria politică a ţării*, vol. II, Bucureşti, 1922, p. 508.

Take Ionescu, C. Dissescu, C. Cantacuzino-Paşcanu). Deşi nu era un organism politic prevăzut de Constituţie, Consiliul de Coroană se înscria pe linia tradiţiilor româneşti, ca în momente de cumpănă domnitorul să se consulte cu fruntaşii politici ai ţării[30].

Carol a intrat în sala de muzică a castelului Peleş din Sinaia „congestionat şi emoţionat", însoţit de principele moştenitor Ferdinand, şi, fără nici o introducere, a declarat: „Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă în care pentru o întreagă perioadă istorică se va stabili harta şi soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători şi învinşi, dar e neîndoielnic că cei dinainte şi irevocabil meniţi să fie învinşi vor fi neutrii. Aşa fiind, după matură chibzuinţă, convingerea mea adâncă e că datoria României e să execute tratatele ce o leagă de Tripla Alianţă"[31].

Pentru a fi mai convingător, Carol I „a scos dintr-o casetă de fier tratatul încheiat de el şi contrasemnat de Ion Brătianu tatăl, în 1883, reînnoit sub guvernele Catargiu, Sturdza şi Maiorescu, a căror iscălitură o purta. Nimeni altul dintre bărbaţii noştri politici, care se perindaseră la cârma statului, nu văzuse misteriosul document"[32]. Carol considera o chestiune de demnitate ca România să-şi respecte iscălitura.

Dar cei prezenţi s-au pronunţat pentru neutralitate, arătând că tratatul semnat în 1883 avea în vedere situaţia în care Austro-Ungaria ar fi fost atacată, or, în realitate, aceasta atacase Serbia, astfel încât România nu era obligată să intervină. Singur P.P. Carp s-a pronunţat pentru intrarea în acţiune alături de Germania şi Austro-Ungaria; fruntaşul conservator a evocat tratatul din 1883, dar şi necesitatea solidarizării cu

30 Despre desfăşurarea Consiliului de Coroană vezi: C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 509-516; C. Xeni, *Take Ionescu. 1858-1922*, p. 269-272; I.G. Duca, *3 august 1914. Consiliul de Coroană de la Sinaia*, în „Magazin istoric", nr. 1/1976, p. 38-44; Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, p. 230-235; *Consiliile de Coroană de la Sinaia si Cotroceni în versiuni inedite*, în „Magazin istoric", nr. 12/1983 (notele lui Victor Antonescu).

31 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 41/1914, f.l.

32 Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, p. 123-124.

regele: „Cum lăsaţi pe omul aista singur?!" a întrebat fruntaşul conservator arătând spre Carol I[33]. Şi, în faţa lipsei de reacţie a participanţilor, P.P. Carp a observat: „Sire, ţin să se constate că în ceasul cel mai grav pentru ţară şi la sfârşitul unei lungi domnii închinate propăşirii naţionale, Majestatea Voastră este părăsită de toate partidele şi de toţi sfetnicii". Cu aceste cuvinte, Carp urmărea să arunce „vreascuri pe focul ce ardea în sufletul bătrânului Hohenzollern, nădăjduind că astfel va câştiga, poate, partida şi-l va face pe rege ca, într-un moment de revoltă şi de energie, să treacă peste voia sfetnicilor săi şi să declare singur războiul"[34]. Dar regele nu s-a hazardat, ci, după ce a cerut din nou fiecărui participant să se pronunţe prin da sau nu, văzând cvasiunanimitatea celor ce se declarau împotriva intrării în acţiune, a conchis: „Constat că reprezentanţii ţării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea. Ca rege constituţional, mă supun voinţei d-voastră. Mi-e frică însă că prestigiul ţării va ieşi micşorat din şedinţa de astăzi şi mă tem că aţi luat o hotărîre de care România se va căi în viitor"[35].

Decizia Consiliului de Coroană de a se păstra neutralitatea şi a se lua măsuri de întărire a armatei pentru orice eventualitate însemna abandonarea tratatului cu Puterile Centrale, care prin agresiunea împotriva Serbiei nesocotiseră spiritul şi litera acestuia.

Carol I a fost grav afectat de hotărîrea adoptată de Consiliul de Coroană. „După patruzeci şi opt de ani de domnie mă văd aproape singur"[36], mărturisea el lui C. Stere. Profund mâhnit, regele scria la 14 august lui Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei: „După o discuţie de trei ore, în care am pus în joc toată elocvenţa mea şi am respins în modul cel mai hotărît argumentele aduse (cu excepţia d-lui Carp, care însă este părăsit de partizanii săi), [Consiliul de Coroană] s-a pronunţat

33 Biblioteca Naţională, fond St. Georges, mss. XIX/I-9.
34 C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 515.
35 Ion Bulei, *Arcul aşteptării. 1914-1915-1916*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 63.
36 C. Stere, *Marele război şi politica României*, Bucureşti, 1918, p. 36.

totuşi, cu o unanimitate la care nu mă aşteptam, împotriva aplicării tratatului [...] Nu e nevoie să mai dau asigurări cât de mult sufăr din cauza situaţiei momentane şi a stării de spirit necugetate a ţării mele; dificultăţile sunt greu de învins, căci eu nu pot începe singur, fără un guvern responsabil, un război faţă de care întreg poporul se împotriveşte"[37].

Aşadar, în momentul decisiv, regele Carol I nu şi-a putut impune punctul de vedere în problema politicii externe a României, a atitudinii faţă de război, fiind nevoit să ţină seama de opinia publică, de atitudinea covârşitoarei majorităţi a oamenilor politici. România nu putea începe un război alături de Imperiul Habsburgic, care asuprea peste cinci milioane de români aflaţi în Transilvania şi Bucovina. Avea dreptate I.G. Duca atunci când scria: „Viitorul a dovedit că nu ne înşelasem şi că la Sinaia, în Consiliul de Coroană de la 21 iulie 1914, am pus cu adevărat, prin votul nostru, piatra fundamentală a unităţii naţionale a tuturor românilor"[38].

Hotărîrea Consiliului de Coroană avea un caracter provizoriu, deoarece România nu putea rămâne până la capăt în expectativă: poporul român avea de realizat o mare misiune istorică – aceea a făuririi statului naţional unitar; el trebuia să chibzuiască şi să folosească împrejurările internaţionale pentru înfăptuirea acestui scump ideal. Take Ionescu avea dreptate când spunea că neutralitatea n-a fost decât „zidul pe care îl ridicam în contra posibilităţii de a se merge cu Puterile Centrale, zid la spatele căruia noi aveam să preparăm viitorul atac"[39].

În întreaga ţară se desfăşura o vie agitaţie politică, vizând intrarea României în război, fie alături de Antantă, fie de Puterile Centrale, sau menţinerea ei în neutralitate. Curentul cel mai puternic era cel în favoarea Antantei, în fruntea căruia se aflau Nicolae Filipescu şi Take Ionescu. Fiecare grupare

37 *Monarhia de Hohenzollern...*, p. 262-263.
38 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 67.
39 Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri din război. 1914-1917*, Bucureşti, 1919, p. 117.

adresa apeluri către rege, cerându-i – uneori pe un ton imperativ – adoptarea punctului ei de vedere.

Carol I continua să creadă în posibilitatea făuririi statului naţional unitar român prin lupta alături de Puterile Centrale. Într-o discuţie avută cu Alexandru Marghiloman, regele a afirmat: „România nu mai poate trăi în limitele sale actuale, însă nu e azi momentul [...] După ce Rusia va fi învinsă, ceasul României va veni. În ziua în care va suna ora lichidării Austro-Ungariei, oră care nu poate întârzia mai mult de 20 de ani, România va lua atunci Ardealul şi Bucovina"[40].

Primindu-l pe Take Ionescu, care-i cerea cu insistenţă intrarea României în război alături de Antantă, Carol I i-a spus: „Dacă regret ceva este că n-am murit înainte de începerea acestui război"[41].

Regele şi-a dat consimţământul pentru încheierea, la 18 septembrie/1 octombrie 1914, a Convenţiei secrete cu Rusia, care – în schimbul neutralităţii binevoitoare a României – se angaja „să se opună la orice atingere a statu-quo-ului teritorial al României în fruntariile actuale". Ea se obliga deopotrivă să recunoască României dreptul asupra părţilor din monarhia austro-ungară locuite de români[42].

La 27 septembrie/10 octombrie, Carol I înceta din viaţă la castelul Peleş, iar la 2/15 octombrie era înmormântat în biserica mănăstirii Curtea de Argeş, ctitoria lui Neagoe Basarab, refăcută în timpul domniei sale.

„Ţi-a fost credincios până la moarte"[43], telegrafia regina Elisabeta[44] împăratului german Wilhelm al II-lea, în acele zile grele pentru ea. Şi, într-adevăr, aşa a fost. Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, afirma: „Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămâni au fost o tortură pentru bătrânul domnitor, căci el primea comunicările pe care eu i le

40 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. IV, p. 151.

41 *Ibidem.*

42 Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, Bucureşti, Editura Militară, 1979, p. 55.

43 C. Xeni, *op. cit.*, p. 279.

44 Regina Elisabeta a murit la 18 februarie 1916.

adresam, ca nişte lovituri de biciu. Eu primisem însărcinarea ca să încerc totul, pentru a obţine imediata cooperare a României şi a trebuit să merg atât de departe, încât să-i amintesc că cuvântul dat nu îngăduie nici o şovăire, că un tratat este un tratat şi că onoarea îi porunceşte să tragă sabia. Mi-aduc aminte de o scenă literalmente emoţionantă, când bătrânul rege, plângând tare, se prăbuşi pe biroul său şi încercă, cu mâinile tremurătoare, să-şi smulgă de la gât ordinul «Pour le merite» [cea mai înaltă decoraţie prusiană, creată de Frederic cel Mare, primită de Carol ca ofiţer german în 1864], pe care o purta în permanenţă. Pot spune, fără nici o exagerare, că l-am văzut prăpădindu-se zi cu zi, supt aceste continue lovituri de măciucă şi că excitarea sufletească, în care trăia, i-a scurtat, desigur, zilele"[45].

Dispariţia regelui Carol I a fost receptată de principele Ferdinand ca o adevărată nenorocire. Văzându-l plângând, o doamnă de la curtea regală n-a ezitat să spună că durerea lui Ferdinand era „durerea sclavului care şi-a pierdut stăpânul şi nu ştie ce să facă cu libertatea"[46].

45 Apud Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 135-136.

46 Stere Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Bucureşti, Editura Gesa, 1991, p. 7.

URCAREA PE TRON. NEUTRALITATEA ŞI RĂZBOIUL PENTRU UNITATEA NAŢIONAL-STATALĂ

La 28 septembrie/11 octombrie 1914, principele moştenitor Ferdinand a depus jurământul în calitate de rege al României; într-un scurt discurs, el a dat asigurări că va fi un „bun român"[1], ceea ce în împrejurările de atunci însemna că nu se va opune sentimentelor generale ale poporului român.

Noul rege „era – după aprecierea lui Nicolae Iorga – pentru cei mai mulţi un necunoscut şi un neţinut în seamă, pentru câţiva o taină, aproape pentru nimeni o siguranţă"[2]. O idee similară formula şi regina Maria: „Soţul meu era cel mai credincios urmaş al unchiului său, cel mai răbdător şi cel mai ascultător moştenitor al lui, era pentru poporul său ca o carte închisă, nimeni nu ştia ce simţea"[3].

Imediat după urcarea lui Ferdinand pe tron, viaţa la curtea regală s-a schimbat brusc, cu importante consecinţe asupra vieţii politice din România. Distanţa dintre suveran şi colaboratorii săi s-a micşorat sensibil: „În locul unui deget ţi se întinde azi o mână întreagă, care zguduie cu frenezie braţul poftitului, căruia i se prezintă un scaun, o ţigară, un pahar, o glumă, un râs deschis"[4]. Constantin Argetoianu relata că după ora de lucru cu regele, ministrul era reţinut la dejun: „După dejun luam cu toţii cafeaua la iarbă verde, lângă castel [la Sinaia], «în familie». Prinţul Carol trăgea picioare în posterior prinţului Nicolae, care chirăia ca din gură de şarpe; era, ca să

1 *Cuvântări de Ferdinand I, regele României. 1889-1922*, Bucureşti, 1922, p. 6.
2 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 352.
3 Regina Maria, *op. cit.*, vol. II, p. 397.
4 *Mărturii contimporane*, p. 267 (relatarea lui Costin Petrescu).

zic aşa, «un rit», la care viitorul prinţ răzvrătit n-ar fi renunţat pentru nimic în lume. Prinţesa Elisabeta îşi plimba ochii pe cer, Mignon era ţinta «tachinărilor» fraţilor ei, iar regele, regina şi Mişu [ministrul Casei Regale] şi cu mine depănam fel de fel de subiecte"[5].

Spre deosebire de înaintaşul său, regele Ferdinand şi-a constituit o adevărată camarilă – alcătuită din persoane care nu deţineau o funcţie politică în sistemul instituţionalizat, dar care participau la luarea deciziilor. Principalul lui „sfătuitor" era regina Maria, fire ambiţioasă, dornică de afirmare politică. Un rol însemnat a dobândit principele Barbu Ştirbey – favoritul reginei Maria şi administratorul domeniilor Coroanei. Dintre oamenii politici, influenţa cea mai puternică a exercitat-o Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal. Constantin Argetoianu aprecia că „în formula Brătianu-Ferdinand, omul cu experienţă politică şi cu autoritate era Brătianu, nu regele"[6]. Lipsit de ambiţii, nedorind să apară cu orice preţ în prim-plan, regele Ferdinand a acceptat în mod tacit dominaţia politică a lui Ion I.C. Brătianu[7]. Dacă principala calitate a unui conducător este aceea de a şti să-şi aleagă colaboratorii, atunci, desigur, Ferdinand a avut această mare calitate.

În discuţiile personale, Ferdinand era agreabil, etala cunoştinţe bogate din domenii variate ale ştiinţei, artei şi literaturii, dar în public îl cuprindea o timiditate nefirească. Îşi găsea cu greu cuvintele, relua de câteva ori ultimele vorbe ale interlocutorului şi în loc de răspuns nu îndrăznea să zică decât „da, da, da"[8]. După multe poticneli reuşea să intre „în ritm" şi să aibă o comportare normală. În mod cert, comparativ cu Carol I, predecesorul său, regele Ferdinand apărea ca un om stângaci, fără poză şi prestanţă.

---

5 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri,* în *Monarhia...*, p. 347.

6 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri,* vol. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 117.

7 Despre personalitatea acestuia, vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică,* Bucureşti, Editura Museion, 1992.

8 C. Argetoianu, *op. cit.*, în *Monarhia...*, p. 348.

La început de domnie, guvernul a decis să iniţieze sporirea listei civile a Casei Regale. În timpul lui Carol I, lista civilă ajunsese la 1,2 milioane lei; Ion I.C. Brătianu a cerut ca pentru regele Ferdinand aceasta să urce la 2,5 milioane lei. Unii miniştri – între care şi I.G Duca – apreciau că o asemenea sporire nu era necesară, deoarece regele primise o serioasă moştenire de la predecesorul său, iar veniturile obţinute de pe domeniile Coroanei erau substanţiale. În faţa acestei atitudini, regele Ferdinand era înclinat să cedeze, dar Barbu Ştirbey l-a convins că „nu are o situaţie materială atât de strălucită, că are trei fete şi că trebuie deci să se gândească şi la înzestrarea lor"[9]. Cum şi în rândul parlamentarilor se manifesta o reacţie negativă, au fost necesare „intervenţiile personale ale lui Brătianu şi tot spiritul, cunoscutul spirit de disciplină al partidului, ca majoritatea să se supună" şi să voteze proiectul prezentat de guvern[10].

Problema esenţială din acea vreme era atitudinea faţă de război, găsirea modalităţilor adecvate de acţiune în vederea făuririi statului naţional unitar român. În această privinţă, curentul filoantantist cîştigase o persoană foarte influentă – pe regina Maria. Ea a depus un efort perseverent şi continuu pentru a-i zdruncina lui Ferdinand convingerile filogermane şi a-l determina să accepte intrarea României în război alături de Antantă[11]. Regele Ferdinand – născut, ca şi regele Carol I, în Germania, făcând pregătire militară în acea ţară – era convins de victoria Puterilor Centrale. Aflându-se în vara anului 1915 la Brăila, suveranul a primit o delegaţie a exportatorilor de cereale care s-au plâns de falimentul ce-i aşteaptă din pricina închiderii strâmtorilor Mării Negre. Regele le-a răspuns categoric: „Şi vor fi închise pînă la sfârşit, căci Aliaţii [Antanta] nu vor învinge". Fiind de faţă, regina Maria a replicat: „Ba da, ba da"[12].

9 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 172.
10 *Ibidem.*
11 Regina Maria, *Povestea vieţii mele,* vol. III, p. 9-40.
12 C. Xeni, *op. cit.*, p. 312.

Ea nu a rămas, precum regina Elisabeta, departe de viaţa politică, ci s-a implicat direct, acţionând nu numai pe lângă rege, dar şi participând la convorbiri cu diplomaţi străini şi fruntaşi ai vieţii politice din România. Astfel, contele Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti – după ce informa guvernul de la Viena că regina Maria i-a spus „deschis şi clar" că tratatul din 1883 nu putea împiedica România să meargă împotriva Imperiului Habsburgic – ţinea să observe: „Înalta doamnă niciodată cât a trăit regele Carol nu a avut curajul să vorbească atât de deschis despre acest tratat de fier, şi regele, care desigur că gândeşte la fel cu soţia lui, se temea de asemenea destul de mult de unchiul său pentru a cocheta cu aceste gânduri"[13]. Într-o discuţie cu I.G. Duca, regina Maria dezvăluia cauzele personale ale atitudinii sale: „N-am venit în România ca, după 20 de ani, să renunţ la Coroana României. Nu mi-am sacrificat tinereţea şi nu m-am ostenit să dau ţării aceşti moştenitori de Coroană ca să-i văd acum rătăcind prin lume ca principi germani în exil. Eu de ţara asta nu mă despart. Înţeleg aspiraţiunile ei şi le îmbrăţişez. De altminteri, unde să merg? Eu germană nu sunt, la drepturile mele de principesă engleză m-aţi obligat să renunţ când m-am măritat, altă patrie decât România nu am"[14].

Regele Ferdinand însuşi mărturisea, în octombrie 1914, aceluiaşi I.G. Duca: „Eu sunt rege constituţional, prin urmare, dacă ţara crede că interesele ei îi dictează să meargă împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi o piedică la realizarea idealului ei naţional"[15].

Ferdinand a lăsat mână liberă experimentatului Ion I.C. Brătianu, care a întreprins multiple acţiuni politico-diplomatice ce vizau obţinerea unor garanţii sigure privind satisfacerea deziderateloor naţionale ale poporului român.

Dacă pentru Ion I.C. Brătianu a fost mai uşor să-şi mascheze acţiunile şi să-şi ascundă gândurile, el având o vastă

13 Apud Ema Nastovici, *România si Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 109.

14 Apud Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 446.

15 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 129.

experienţă politică şi o mare capacitate nativă de disimulare, posedând ştiinţa de a plasa discuţiile în sfere generale, pentru regele Ferdinand acest rol era mult mai greu de jucat, deoarece experienţa lui politică era limitată, avea o fire emotivă şi, în plus, constituia ţinta tuturor celor care urmăreau să influenţeze atitudinea politică a României.

Într-o audienţă avută la regele Ferdinand în ziua de 30 octombrie 1915, P.P. Carp i-a declarat că în timp de pace un rege poate să-şi păstreze o reputaţie suverană, strecurându-se prin viaţă, dar „când o ocazie ca aceea de astăzi poate să nu se mai producă nici peste o mie de ani, un rege care ar pierde-o riscă să fie un rege neînsemnat"[16]. Fruntaşul conservator cerea intrarea în acţiune de partea Puterilor Centrale, considerând că aceasta era singura alternativă, având în vedere că românii erau o insulă latină într-o mare slavă: „La nord slavi, la răsărit slavi, la apus slavi, la sud slavi"[17]. Totodată, el susţinea că obiectivul Rusiei era acela de a ajunge la Istanbul, trecând peste trupul României, că „triumful Rusiei este un dezastru economic şi un dezastru politic pentru noi"[18].

La rândul său, C. Stere declara: „Dacă suntem unanimi în ce priveşte revendicările noastre naţionale, modalităţile de realizare pot ridica, fără îndoială, multe probleme; se poate discuta oportunitatea sau prioritatea unor anumite revendicări, dar niciodată nu poate o naţiune cu putere de viaţă renunţa la integralitatea idealului său naţional"[19]. Punând în prim-plan unirea Basarabiei, Stere afirma că România nu putea încheia o alianţă cu Rusia.

La presiunile interne se adăugau cele externe, nu mai puţin insistente. Numeroase telegrame şi scrisori din partea şefilor de state, repetate şi nu o dată agasante intervenţii ale reprezentanţilor marilor puteri îl ţineau pe regele român într-o stare de tensiune greu de suportat.

16 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 535.
17 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1915, f. 3.
18 *Ibidem*, dos. 5/1915, f. 15.
19 *Ibidem*, f. 29.

Totuşi, Ferdinand şi-a jucat bine rolul, lăsând fiecăruia impresia că este de partea lui. „Regele i-a înşelat pe toţi", spunea la 13/26 august 1916 Titu Maiorescu lui Alexandru Marghiloman[20], înţelegând că speranţele intrării României în război alături de Puterile Centrale erau năruite. Iar lui Marghiloman regele însuşi i-a mărturisit: „Mult m-a costat să mint, cum am făcut şi ieri cu Czernin"[21].

Gruparea filoantantistă exercita o presiune cu adevărat extraordinară asupra suveranului. În fruntea acesteia se afla Nicolae Filipescu, cu care regele Ferdinand era în relaţii foarte proaste. Într-o discuţie cu un om politic, Ferdinand n-a ezitat să-l califice pe Filipescu drept „canalie". Constantin Argetoianu scria: „Această ură, reciprocă de altminteri, era pricinuită de pasiunea lor comună pentru d-na Prezan, pe care o ... fericeau pe rând. Gelozia de pe terenul sentimental se transformase în ură pe cel politic!"[22]

Dincolo de această realitate, se află faptul că Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Titulescu desfăşurau o amplă acţiune de mobilizare a opiniei publice pentru intrarea României în război alături de Antantă. La 15 februarie 1915, Nicolae Filipescu se adresa astfel regelui Ferdinand: „Vei fi cel mai mare voievod al ţării, împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul: Domn al întreg Ardealului, al Ţării Româneşti şi al Moldovei ... Sau, răpus în cel mai suprem avânt de vitejie a neamului, vei fi totuşi sfinţit ca erou naţional. De nu va fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege de dinastie. De aceea, mărirea ce ţi-o urăm, Sire, este să te încoronezi în Alba Iulia sau să mori pe Câmpia de la Turda "[23].

La mitingul organizat de Liga Culturală în oraşul Ploieşti, tânărul Nicolae Titulescu declara în mai 1915: „Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă şi mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate

20 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, 1916-1917, p. 147.

21 *Ibidem*, p. 154.

22 Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I, Editura Humanitas, p. 118.

23 N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvântări din război. 1914-1916*, Bucureşti, 1925, p. 24.

fi mare fără jertfă! Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e şcoala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susţinut viaţa! Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunarea, e făţărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restrişte, e întărirea care depărtează vrăjmaşul, e viaţa care chiamă viaţa! Ne trebuie Ardealul, nu putem trăi fără el!"[24]

Uneori, lupta politică îmbrăca aspecte dramatice, fiind pus în cauză însuşi prestigiul instituţiei monarhice. Astfel, la 15 noiembrie 1915, cu prilejul citirii mesajului tronului, regele Ferdinand a fost întrerupt de mai multe ori de parlamentarii filoantantişti; în replică, majorităţile parlamentare au început să aplaude şi să-l aclame pe rege, acoperind apostrofele opoziţiei. După plecarea lui Ferdinand s-a iscat o încăierare: „Mille a fost bătut, Nicu Filipescu a fost văzut sărind peste pupitre, o fierbere îngrozitoare, care s-a terminat prin câteva dueluri şi prin nesfârşite înjurături şi insulte"[25].

Ceasul intrării în luptă se apropia. În iunie 1916, generalul M.V. Alekseev, şeful Marelui Stat-Major al armatei ruse, şi generalul Joseph Joffre, comandantul-şef al armatelor franceze, cereau intrarea României în război, „acum ori niciodată"[26].

Regele a avut partea sa de contribuţie la negocierea Convenţiei politice şi a Convenţiei militare din 4/17 august 1916 care au stat la baza intrării României în război. Convenţia politică[27] prevedea la articolul III că Franţa, Marea Britanie, Italia şi Rusia recunosc României dreptul de a-şi uni teritoriile naţionale aflate în Imperiul Austro-Ungar, adică Bucovina, Transilvania şi Banatul, locuite în covârşitoare majoritate de români. Potrivit articolului V, cele patru state „se obligă, de asemenea, ca în tratatul de pace" să confirme apartenenţa acestor teritorii la România, ceea ce însemna consemnarea pe plan juridic internaţional a Unirii. Pe această

24 *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, Ediţie, studiu introductiv şi note de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p. 684.

25 I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Timişoara, Editura Helicon, 1993, p. 61.

26 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 16/1916, f.l; dos. 17/1916, f.l.

27 *1918 la români*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 766.

bază, România se obliga să declare război şi să atace Austro-Ungaria, cel mai târziu la 15/28 august 1916. Era pentru prima dată în istorie când patru mari puteri recunoşteau legitimitatea unirii Transilvaniei şi Bucovinei cu România. Se cuvine subliniat faptul că în Convenţia militară se făcea precizarea: „Trupele ruse prevăzute la art. III, destinate să coopereze cu Armata Română, se vor afla sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Române"[28]. Comentând această precizare, I.G. Duca scria că ea constituia singurul mijloc, dacă nu de a împiedica, dar de a pune stavilă pornirilor tutelare ale Rusiei ţariste asupra României[29].

Oamenii politici care s-au aflat atunci la conducerea ţării – inclusiv regele Ferdinand – au dat dovadă de o reală înţelegere a momentului istoric, au ştiut să promoveze, cu consecvenţă şi fermitate, interesele statului şi poporului român.

Pentru regele Ferdinand, luarea acestei decizii a fost o luptă cu sine şi o jertfă. Regina Maria scria: „Vedeam de mult că ceasul se apropia şi că Nando nu putea fi scutit de îngrozitoarea jertfă ce trebuia neapărat s-o facă. Încercai, cu toată dragostea mea, să-l ajut să privească în faţă cea mai mare durere a vieţii lui: lupta împotriva ţării lui natale, împotriva fraţilor săi, a prietenilor lui, a tot ce iubise şi crezuse, a tot ce fusese tinereţea lui, amintirile lui, dragostea lui. În adevăr, a fost o jertfă covârşitoare; dar a făcut-o pentru că înainte de orice el era regele ţării, un bun român şi ajunsese să creadă şi el că aşa e mai bine"[30]. I.G. Duca aprecia că rolul determinant în fixarea atitudinii regelui Ferdinand a revenit lui Barbu Ştirbey: „Nu vreau, desigur, să micşorez meritele pe care regele Ferdinand şi le-a câştigat faţă de neamul românesc. Ele sunt nepieritoare şi rămân întregi. Dar fără îndoială că desăvârşita sa lipsă de voinţă l-ar fi putut îndemna tot atât de bine să urmeze o politică cu totul opusă, dacă aşa ar fi stăruit cei din jurul său. Lângă dânsul sta însă neclintit în hotărîrea de a lupta alături de Aliaţi pentru înfăptuirea românismului Barbu

28 *Ibidem*, p. 773.
29 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 135.
30 Regina Maria, *op. cit.*, vol. II, p. 65.

Ştirbey. Lui i se datoreşte în primul rând hotărîrea regelui. Cum s-a hotărît, prin ce lupte sufleteşti, cu ce jertfe, e meritul regelui şi numai al conştiinţei lui. Că această eroică luptă sufletească a dat-o în această direcţie şi nu într-alta, meritul îl are, întreg, Ştirbey"[31].

În ziua de 14/27 august 1916 a avut loc la Palatul Cotroceni din Bucureşti[32] Consiliul de Coroană, la care au participat membrii guvernului (Ion I.C. Brătianu, Em. Costinescu, Em. Porumbaru, Al. Constantinescu, V.G. Morţun, Al. Radovici, Vintilă Brătianu, I.G. Duca, dr. C. Angelescu, Victor Antonescu), preşedintele Adunării Deputaţilor (M. Pherekyde), vicepreşedintele Senatului (C.F. Robescu), foştii prim-miniştri (Th. Rosetti, P.P. Carp, Titu Maiorescu), şefii partidelor de opoziţie (N. Filipescu, Take Ionescu, Al. Marghiloman), foştii preşedinţi ai Adunării Deputaţilor (C. Olănescu, C. Cantacuzino-Paşcanu). La Consiliu, regele a venit însoţit de principele Carol – moştenitorul Coroanei.

Deschizând şedinţa[33], Ferdinand a declarat: „Am convocat aici pe mai-marii ţării nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul. Văd situaţia în aşa fel, încât nu mai putem rămâne în neutralitate. De aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu, care crede şi el că a venit momentul să începem războiul, a şi avut o consfătuire cu unul din guvernele beligerante". Regele a ţinut să precizeze că pentru a lua o asemenea decizie a trebuit să se învingă pe sine (aluzie la faptul că intra în război împotriva ţării în care s-a născut), fiind

31 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 151.

32 Consiliul a avut loc în sufrageria cea mare, care „prin împietatea reginei Maria şi prin slăbiciunea regelui Ferdinand" a dispărut, fiind înglobată împreună cu sala de dans într-un mare salon boltit, ca urmare a reamenajării palatului Cotroceni prin 1925-1926 (*Ibidem*, p. 271).

33 Pentru desfăşurarea Consiliului de Coroană vezi: Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 13/1916, f. 1-5; Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, p. 148-152; I.G. Duca, *Regele Ferdinand la Consiliul de Coroană de la Cotroceni*, în „Generaţia unirii", nr. 10, din 25 decembrie 1929; Idem, *Memorii*, vol. II, p. 159-175; C. Xeni, *Take Ionescu*, p. 315-317; C. Gane, *P.P. Carp si rolul său în istoria politică a ţării*, vol. II, p. 537-542; *Consiliile de Coroană de la Sinaia si Cotroceni în versiuni inedite*, în „Magazin istoric", nr. 12/1983, p. 23-24.

călăuzit numai de interesele superioare ale României. Ca şi la Consiliul de Coroană din 1914, cel care s-a opus categoric opiniei exprimate de aproape toţi cei prezenţi a fost P.P. Carp; el n-a ezitat să-i amintească regelui că era un Hohenzollern şi că atunci când interesele patriei de origine şi ale patriei adoptive coincid, nu trebuie să iei o atitudine care să contrazică aceste duble interese. Regele a replicat: „Domnule Carp, ştiu foarte bine că sunt un Hohenzollern, nu era nevoie să mi-o aminteşti dumneata. Dacă interesele patriei de origine ar corespunde cu cele ale României n-aş ezita să adopt opiniile dumneavoastră; această soluţie ar fi fost cea mai uşoară pentru mine. Dar, scormonind adânc în conştiinţa mea, am ajuns, cu durere, la concluzia că interesele României nu merg alături de cele ale Austro-Ungariei şi, în consecinţă, cu cele ale Germaniei. A trebuit să-i impun inimii mele tăcerea; asta n-a fost uşor; cu sufletul torturat am luat hotărîrea de a-mi face datoria faţă de poporul român ale cărui destine le conduc. Cu durere, dar cu convingerea că decizia din aceste zile este singura care concordă cu destinul ţării mele, România". Cu încăpăţânarea-i caracteristică, P.P. Carp a ripostat: „Sire, am trei fii, îi voi trimite pe toţi trei pe front, totuşi doresc înfrângerea armatelor române, căci prefer România învinsă alături de Germania, decât victorioasă alături de Rusia". La aceste cuvinte, „regele a tresărit, roş la faţă, dar foarte stăpân pe el, şi a zis: «Domnule Carp, respect toate părerile, dar nu pot lăsa să treacă ultimele dv. cuvinte. Ele nu sunt expresia adevăratelor dv. simţăminte. Îmi închipui că au izvorît în focul discuţiunii dintr-un moment de necugetată mânie.» «Ba deloc», răspunse Carp. «Ba da, ba da», insistă regele părinteşte". Martor al scenei, Ion I.C. Brătianu i se adresă lui Carp: „Atunci ia-ţi fiii înapoi şi dă-i în armata germană". După Consiliu, regele s-a întreţinut cu Al. Marghiloman, cerându-i concursul; acesta i-a declarat că nu putea semna o declaraţie de război împotriva Germaniei, dar dacă „merge rău, voi fi aci pentru a vă ajuta". Regele a rămas satisfăcut: „Contez absolut pe dumneata". La

care preşedintele Partidului Conservator a răspuns: „La zile negre, mă veţi găsi"[34].

Atitudinea lui Ferdinand la Consiliul de Coroană a fost remarcabilă, constituind o adevărată şi plăcută surpriză pentru cei ce se îndoiau de capacitatea lui de a adopta o atitudine fermă, lipsită de echivoc. Dar starea sufletească a regelui era deplorabilă. El a părăsit sala de Consiliu cu ochii în lacrimi, retrăgându-se în biroul său, unde l-a găsit pe vechiul său camerier, Neuman, căruia i-a mărturisit: „«Neuman, să ştii că în interesul ţării al cărei rege sunt, am trebuit să trag spada împotriva ţării mele de origine. Tu eşti german şi ai rămas german, prin urmare nu am dreptul să-ţi mai cer nimic. Din ceasul de faţă vei face ce-ţi va dicta conştiinţa. Poţi să te înapoiezi la Sigmaringen. Îţi voi înlesni plecarea şi te voi binecuvânta». Bătrânul Kammerdiener, ultima amintire vie a copilăriei şi a patriei germane, trecând atunci peste toate prescripţiile protocolare, l-a îmbrăţişat pe rege şi i-a spus că va rămâne câine credincios la picioarele lui până la ultima suflare. Şi, căzând unul în braţele altuia, au plâns cu hohote"[35].

În seara de 14/27 august 1916, ministrul României la Viena a prezentat ministrului de externe al Austro-Ungariei declaraţia de război a României, din care se degaja dreptul poporului român de a lupta pentru eliberarea provinciilor istorice ţinute cu forţa în cadrul monarhiei habsburgice şi de a asigura unirea acestora cu patria-mamă[36].

A doua zi dimineaţa a fost difuzată *Proclamaţia către ţară*, semnată de regele Ferdinand şi de membrii guvernului, în care se arăta: „Români! Războiul care de doi ani a închis tot mai strâns hotarele noastre, a zdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că pentru viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor. Pentru neamul nostru el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua Unirii lui. După vremuri îndelungate de nenorociri şi de grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să înte-

34 Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, vol. II, p. 155.
35 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 175.
36 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 19/1916, f. 1-2.

meieze statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională. Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor. De voi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi de pe plaiurile Bucovinei, unde Ştefan cel Mare doarme somnul de veci. În noi, în virtuţile, în vitejia noastră, stă putinţa de a le da dreptul ca într-o Românie întregită şi liberă, de la Tisa până la Mare, să propăşească în pace, potrivit destinelor şi aspiraţiilor gintei noastre"[37].

În ordinul de zi către ostaşi, semnat de rege, se afirma: „V-am chemat ca să purtaţi steagurile noastre peste hotarele unde fraţii noştri vă aşteaptă cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejde [...] De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta şi vă va slăvi"[38].

În noaptea de 14/27 – 15/28 august 1916 armata română s-a avântat peste crestele Carpaţilor, trecând la eliberarea fraţilor din Transilvania. Potrivit planului de campanie, armata română trebuia să acţioneze pe două fronturi: de nord-est şi nord-vest, spre care au fost dirijate trei armate (80% din totalul trupelor), şi de sud, pentru apărarea graniţei dunărene şi dobrogene, unde a fost trimisă o singură armată (20% din totalul efectivelor).

Regele Ferdinand – care, conform Constituţiei, era „capul puterii armate" – şi-a stabilit cartierul general la Scroviştea, castel aflat lângă Periş.

Acţiunile din Transilvania se desfăşurau cu succes, când, la 24 august/6 septembrie, Marele Cartier General român a trebuit să ordone oprirea ofensivei, deoarece situaţia pe frontul de sud devenise critică: aici atacau trupele bulgare, turceşti şi germane, puse sub comanda mareşalului Mackensen, una dintre cele mai cunoscute personalităţi militare germane. Armata

37 „Viitorul", IX, nr. 3059 din 16/29 august 1916; Ioan Scurtu, *Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1988, p. 96.

38 „Viitorul", IX, nr. 3059 din 16/29 august 1916.

bulgară a reuşit să cucerească Turtucaia (la 24 august/6 septembrie), iar Mackensen a hotărît trecerea la ofensivă pe întreaga frontieră româno-bulgară. Ca urmare a transferului de trupe de pe frontul Transilvaniei, Marele Cartier General a oprit ofensiva inamică în sud.

Profitând de acalmia de pe fronturile din apusul Europei, Puterile Centrale au concentrat în Transilvania 40 de divizii puse sub comanda generalului german Falkenhayn şi a arhiducelui Carol (moştenitorul Coroanei habsburgice). Inamicul dispunea de o covârşitoare superioritate numerică şi tehnică, fapt ce a agravat considerabil situaţia trupelor române[39].

Ajutorul material, precum şi sprijinul militar indirect promise de Antantă nu au fost cele stabilite prin Convenţia din 4/17 august 1916. Operaţiunile militare pe alte fronturi – mai ales în Bucovina şi zona Salonic – nu s-au desfăşurat, pentru a facilita ofensiva românească, sprijinul trupelor ruseşti pe frontul din Dobrogea a fost insuficient. Încă de la 24 august 1916, regele Ferdinand scria ţarului Nicolae al II-lea: „M-am angajat cu toate forţele contra duşmanului Antantei, bizuindu-mă pe promisiunea că voi fi susţinut pe toate fronturile. Acum, sunt atacat în Dobrogea de forţe importante, înzestrate cu artilerie superioară şi sunt în măsură să afirm că aceste forţe sunt pe cale să fie considerabil mărite". În consecinţă, cerea ţarului să-l „susţină pe frontul transdanubian şi să treacă la ofensivă pe celelalte fronturi, aşa cum a fost convenit, astfel încât să fie micşorată presiunea armată la care sunt supus"[40]. Dar, această intervenţie a suveranului român, ca şi cele care au urmat, nu au avut rezultatele dorite[41].

---

39 Pentru detalii vezi: colonel Ion Cupşa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, Bucureşti, Editura Militară, 1967; Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial* (cap. II); *România în anii primului război mondial*, vol. I (cap. VIII şi IX).

40 Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România si Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 139.

41 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 26/1916, f.1; dos. 28/1916, f. 1-3.

Deşi a luptat cu eroism şi spirit de sacrificiu, armata română – copleşită de numărul şi mai ales de tehnica inamicului – a fost nevoită să se retragă din Transilvania, apoi din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea. Conform ordinului din 20 noiembrie/3 decembrie 1916, trupele române s-au retras pe aliniamentul Râmnicu Sărat-Viziru între Carpaţi şi Dunăre, care fusese amenajat cu tranşee, adăposturi betonate şi reţele de sârmă ghimpată.

La 12/25 noiembrie, regele, apoi şi guvernul român, la 20 noiembrie/3 decembrie, au părăsit Bucureştiul, plecând spre Iaşi, care a devenit Capitala vremelnică a României. Peste puţină vreme, în ziua de 23 noiembrie/6 decembrie, mareşalul Mackensen a intrat, în fruntea trupelor sale, în Bucureşti. În aceste condiţii grave, Marele Cartier General român s-a strămutat la Bârlad, iar regele Ferdinand şi-a stabilit cartierul la Zorleni (judeţul Vaslui).

A urmat o perioadă extrem de grea pentru poporul român, care a trebuit să suporte jaful cotropitorilor, ţara sfârtecată, nenumărate răni sângerânde. Al. Marghiloman nota: „Germanii devin grozav de aspri şi puţin discreţi. Ei invadează totul şi desigur că curtenia este în mod voluntar dată la o parte [...]. Pe hârtiile oficiale titlul ministerial şi menţiunea Regatul României sunt şterse. Ei zic că oficial Regatul României nu mai există. Au oprit ca să fie pomenit în biserici regele şi chiar să se pronunţe numele lui"[42].

Regele Ferdinand a fost şters din cartea cea mare a Hohenzollernilor, la Sigmaringen familia sa a proclamat doliu ca şi cum acesta ar fi murit, iar fratele său mai mare l-a declarat trădător al numelui şi al armelor. Împăratul Wilhelm al II-lea, capul familiei de Hohenzollern, i-a retras ordinul Casei sale, i-a retras toate gradele, onorurile şi decoraţiile pe care i le acordase[43]. Regele se aşteptase la reacţii negative, dar – aşa cum menţiona I.G. Duca – „ele depăşeau prin brutalitatea lor prevederile lui. Îndeosebi, nu putea crede că fratele său, de care era legat printr-o atât de sinceră iubire şi de mare in-

42 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 350-351.

43 Stere Diamandi, *op. cit.*, p. 16.

timitate, să procedeze cu această cruzime batjocoritoare şi inutilă"[44].

Obţinând victorii pe frontul românesc, Puterile Centrale au urmărit să-şi impună dominaţia asupra României pe calea unei păci separate. Una din condiţiile realizării acestui obiectiv era înlăturarea regelui Ferdinand, precum şi a guvernului Brătianu. Cei doi oameni politici au avut tăria de a nu ceda sub presiunea forţei. În ceea ce-l priveşte pe Ferdinand, I.G. Duca scria că regele avea o adevărată „voluptate" pentru suferinţă: „În mijlocul nenorocirilor războiului a fost admirabil, a înfruntat înfrângerile, nedreptăţile, umilinţele cu o tărie sufletească neobişnuită. Fără un cuvânt de învinuire, fără o clipă de descurajare, cu resemnarea creştinului ce îndură suferinţele purgatoriului în speranţa fericirii raiului"[45].

Oamenii politici români cu vederi filogermane, rămaşi în teritoriul ocupat, erau consideraţi de ocupanţi cei mai potriviţi pentru a forma un nou guvern şi a semna pacea. Problema persoanei care urma să ia locul regelui Ferdinand a format obiectul multor controverse între guvernul de la Berlin şi cel de la Viena, precum şi în interiorul acestora, între militari şi civili. Spre exemplu, generalul E. Ludendorff înştiinţa Ministerul de Externe de la Berlin că, ţinând seama de proiectele germane privind România, era de dorit să se propună coroana României prinţului Kiril al Bulgariei[46]. În cadrul consfătuirii conducătorilor politici şi militari germani din 17/30 – 18/31 mai 1917 s-a hotărît „detronarea Hohenzollernilor din România", chestiunea urmând a fi rezolvată o dată cu împărţirea statului român[47].

Ottokar Czernin – fostul ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti, devenit ministrul de Externe al acestei ţări – declara în august 1917 lui George Ştirbey: „Românii vor putea să-şi aleagă un rege, căci cu nici un preţ nu poate rămâne

---

44 I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. II, München, 1981, p. 53.

45 *Ibidem*, vol. I, p. 120.

46 Mircea N. Popa, *Pe marginea unor documente germane din anii 1917-1918 referitoare la situaţia politică şi viitorul României*, în „Analele Univ. Bucureşti. Istorie", nr. 1/1971, p. 138.

47 *România în primul război mondial*, p. 371.

pe tron regele Ferdinand; de asemenea, nu va putea domni nici prinţul Carol"[48].

În unele discuţii dintre diplomaţii germani şi austrieci, precum şi dintre aceştia şi unii oameni politici români s-au vehiculat diferite nume: Nicolae (cel de al doilea fiu al lui Ferdinand), prinţul Frederic-Eitel (fiul împăratului Wilhelm al II-lea), arhiducele Max (fratele împăratului Austro-Ungariei), arhiducele Francisc, prinţul Ioachim, prinţul Schönburg[49].

Oamenii politici români rămaşi în teritoriul ocupat erau foarte preocupaţi de încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, cei mai mulţi considerând că pentru obţinerea unor condiţii mai bune se impunea sacrificarea regelui Ferdinand. Încă de la 8/21 decembrie 1916, Al. Marghiloman nota: „Maiorescu vine la mine. El se miră de uşurinţa cu care oamenii noştri politici văd răsturnarea dinastiei. Până şi Theodor Rosetti a fost câştigat acestui sentiment"[50]. Această stare de spirit era puternic alimentată de autorităţile germane de ocupaţie. Într-o discuţie avută cu Marghiloman la 3/16 ianuarie 1917, mareşalul Mackensen a întrebat: „Mai credeţi posibilă menţinerea dinastiei? Înaintea căderii Bucureştilor, pacea cu România era posibilă şi regele îşi mai putea căpăta iertarea"[51].

Cel mai înverşunat adversar al lui Ferdinand era P.P. Carp, care propunea înlocuirea regelui cu un fiu al împăratului Germaniei, act în urma căruia s-ar fi asigurat – după opinia sa – o pace separată care să prevadă integritatea teritoriului României, precum şi rezolvarea problemei românilor din Transilvania, deoarece Berlinul îşi va impune autoritatea în faţa Vienei[52]. Într-o discuţie avută cu Grigore Antipa, fruntaşul conservator a spus: „Tu crezi că eu sunt contra regelui? Nu, dar între el şi graniţele ţării, nu pot alege"[53]; prin „graniţele ţării" el înţelegea în primul rând menţinerea Dobrogei la

48 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. III, p. 65.
49 *Ibidem*, vol. II, p. 494, 495, 508, 539, 544, 552; vol. III, p. 36, 189, 213.
50 *Ibidem*, vol. II, p. 355.
51 *Ibidem*, p. 383.
52 *România în primul război mondial*, p. 369.
53 C. Gane, *P.P. Carp şi rolul său* ..., vol. II, p. 559.

România. Foarte activ, în ciuda vârstei sale înaintate, P.P. Carp căuta mereu soluţii pentru un succesor al regelui Ferdinand. Lui Al. Marghiloman îi declara la 2 august 1917: „Condiţiile mele [faţă de Germania] sunt trei: să deşerte Moldova, să gonească dinastia şi să-mi dea imediat noul rege"; după opinia lui Carp, desemnarea unui nou rege al României era „treaba Germaniei, nu a românilor". Acest nou rege „va da guvernul cui va voi şi el este cel care va face pacea. Aceasta este o condiţie sine qua non pentru mine". Totuşi, P.P. Carp socotea că cel mai indicat ar fi Frederic-Wilhelm, nepotul împăratului Germaniei, care în acel moment îndeplinea funcţia de subprefect în Polonia[54]. Titu Maiorescu vedea posibilă „o Românie având ca rege, ca şi Ungaria, pe împăratul Austriei"[55].

La rândul său, C. Stere a făcut în martie 1917 o vizită la Viena şi Berlin[56], unde a argumentat necesitatea menţinerii statului român ca o stavilă în calea expansiunii Imperiului ţarist spre sud-estul Europei[57]. În memoriul adresat conducătorilor celor două state, el propunea ca România „să se alipească" Puterilor Centrale, fie în cadrul Germaniei şi Austriei, fie în cadrul unuia dintre aceste state, alegând pe unul din cei doi împăraţi ca rege al României. „Având în vedere situaţia geografică – aprecia C. Stere – unirea cu Austria s-ar efectua mai uşor". În acest scop, nu era nevoie să se aştepte până la încheierea păcii generale, ci „după eliberarea Moldovei de sub ocupaţia rusească, se poate numi imediat un guvern provizoriu şi să se proclame detronarea actualei dinastii. După aceasta s-ar supune în mod tradiţional unui plebiscit alegerea unei noi dinastii. Naţiunea întreagă ar primi cu entuziasm această nouă ordine. Printr-o reformă agrară s-ar putea câştiga ţăranii, iar o mare parte a populaţiei din oraşe prin emanciparea evreilor, intelectualii prin faptul unirii tuturor românilor

54 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. III, p. 61-62.

55 *Ibidem*, vol. II, p. 508.

56 Unele amănunte în *Jurnalul lui Titu Maiorescu. Ultimele file din însemnări zilnice. 1917*, în „Manuscriptum", nr. 1/1987.

57 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 511.

sub o singură dinastie. Dacă ar intra şi Basarabia ar fi mai bine"[58]. C. Stere argumenta că România trebuia să se „lege" de „blocul Mitteleuropa", realizând „unirea personală cu Austria: împăratul sau fiul împăratului, rege al României; aşa, blocul român – Ardeal-România Mare – se va strânge"[59].

După revoluţia din Rusia (februarie 1917) şi abdicarea ţarului Nicolae al II-lea la 15 martie 1917, ideea alungării regelui Ferdinand şi proclamării republicii în România a fost însuşită de o bună parte a socialiştilor, care apreciau că momentul era favorabil trecerii la acţiuni concrete pentru realizarea acestui deziderat al mişcării muncitoreşti. Soldaţii ruşi de pe frontul românesc, stimulaţi de bolşevici, se pregăteau de o acţiune antimonarhică. Nicolae Iorga consemna că în martie-aprilie 1917 se avea în vedere o lovitură de stat „prin care regele şi familia regală să fie prinşi şi duşi în Rusia pentru o soartă asemenea cu a dinastiei ruseşti"[60]. În acele împrejurări, dr. N. Lupu, la sugestia lui N. Iorga, a luat legătura cu militantul socialist Al. Dobrogeanu-Gherea pentru a-i mijloci o legătură cu Consiliul armatei ruse din Iaşi. În aprilie 1917 a avut loc această întâlnire, la care au participat, pe lângă dr. N. Lupu, zece deputaţi români; cu acel prilej, dr. N. Lupu s-a adresat astfel interlocutorilor: „De ce vă amestecaţi d-voastră în tre-burile României şi de ce vreţi să lăsaţi impresiunea că nu vă deosebiţi întru nimic de imperiul ţarist, care totdeauna s-a amestecat în treburile noastre de aici? Lăsaţi-ne singuri; noi ştim şi vom face reformele noastre compatibile cu ţara"[61]. În urma acestei intervenţii, Consiliul a dat publicităţii un mani-fest prin care cerea armatelor ruse să respecte ordinea şi liniştea existente în capitala provizorie a României.

Informat despre acţiunile ce aveau loc împotriva dinastiei, regele a hotărît să plece pe front; N. Iorga „scrise în stradă"[62] proclamaţia pe care suveranul urma să o citească în faţa

58 *Un document senzaţional în afacerea trădătorului Constantin Stere*, în „Universul", XLII, nr. 143 din 28 iunie 1924.

59 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 539.

60 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 383.

61 „D.A.D.", nr. 36, şedinţa din 13 februarie 1920, p. 527.

62 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 383.

ostaşilor[63]. Într-adevăr, ajungând la Răcăciuni (Bacău)[64], în ziua de 23 martie/5 aprilie 1917, regele Ferdinand s-a adresat ostaşilor Armatei a II-a cu aceste cuvinte: „Vouă, fiilor de ţărani, care aţi apărat cu braţul vostru pământul unde v-aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii, aţi câştigat totdeodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-aţi luptat. Vi se va da pământ. Eu, regele vostru, voi fi întâiul a da pildă; vi se va da şi o largă participare la treburile statului"[65]. Promisiunea înfăptuirii reformei agrare şi a celei electorale a fost repetată la 23 aprilie/4 mai 1917: „Întăresc, încă o dată, făgăduinţa mea de rege că după izbânda pe care o aşteptăm se va realiza pentru voi legiuita stăpânire asupra ogoarelor câştigate cu sângele vostru, şi prin vot obştesc veţi lua parte activă la alcătuirea unei Românii noi şi mari, pe care o vom înfăptui împreună"[66].

În fapt, regele nu făcea decât să se adreseze direct ostaşilor, după ce în decembrie 1916, în Mesajul de deschidere a sesiunii Corpurilor legiuitoare, ceruse deputaţilor şi senatorilor: „Să spunem ţăranului că luptând pentru unitatea naţională el luptă totodată pentru dezrobirea lui politică şi economică. Vitejia lui îi dă drepturi şi mai mari asupra pământului pe care-l apără şi ne impune mai mult decât oricând datoria ca la sfârşitul războiului să înfăptuim reformele agrară şi electorală, pe temeiul cărora această Adunare Constituantă a fost aleasă"[67].

Hotărîrea de a trece la înfăptuirea reformelor era în consens cu cele stabilite încă din 1914, când se alesese Adunarea Naţională Constituantă; readucerea acestei probleme la or-

63 I.G. Duca afirmă că textul cuvântării a fost pregătit de Barbu Ştirbey, (*Amintiri politice*, vol. II, p. 166). Regina Maria scria că declaraţia a fost mai întâi dezbătută de ea, de rege şi de Barbu Ştirbey la Iaşi (Regina Maria, *op. cit.*, vol. III, p. 186).

64 Alexandru Averescu, *Notiţe zilnice din război (1916-1918)*, Bucureşti, 1935, p. 146.

65 „România", I, nr. 55 din 28 martie 1917.

66 *Ibidem*, nr. 79 din 23 aprilie 1917.

67 „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 14 decembrie 1916, p. 2.

dinea zilei era determinată, în primul rând, de necesitatea de a da un puternic impuls luptei pentru eliberarea teritoriului naţional de sub ocupaţia străină şi pentru făurirea statului naţional unitar român; totodată, reformele erau concepute ca o expresie a voinţei de a asigura o temelie solidă României Mari, în care spiritul democratic trebuia să asigure coeziunea materială şi spirituală a întregului popor.

Desigur, contextul concret istoric şi-a avut rolul său în trecerea la înfăptuirea reformelor. Soldaţii ruşi aflaţi la Iaşi deveniseră tot mai activi, criticau regimul monarhic din România şi făceau propagandă pentru instaurarea republicii. În ziua de 1 mai 1917, ei au luat cu asalt casa din cartierul Sărăriei unde se afla deţinut Cristian Racovski, cunoscutul militant socialist român de origine bulgară, apoi, împreună cu acesta, s-au deplasat în centrul oraşului, la statuia lui Alexandru Ioan Cuza, unde au ţinut discursuri incendiare împotriva „oligarhiei burgheze" şi a monarhiei. La 6 mai au avut loc asemenea manifestaţii în Iaşi, Bacău, Tecuci, Roman, Bârlad şi în alte localităţi din Moldova. Ca urmare a protestelor energice ale guvernului român şi ale şefilor misiunilor Aliate aflaţi la Iaşi, generalul Şcerbacev a dezaprobat aceste acte şi a interzis ostaşilor ruşi să se mai amestece în treburile interne ale României.

La 6 mai 1917, proiectele de reformă au fost aduse în faţa parlamentului[68]. După discuţii ample, la 13 iunie 1917, Adunarea Deputaţilor şi la 20 iulie Senatul au decis modificarea Constituţiei pentru a oferi baza legală a trecerii la înfăptuirea reformei agrare şi a celei electorale. Exprimând starea de spirit a parlamentarilor, semnificaţia naţională a reformelor, Take Ionescu declara: „Noi legiferăm astăzi pentru România Mică, dar legiferăm cu ochii la România de mâine"[69].

În iarna 1916/1917 s-a desfăşurat o activitate febrilă pentru înzestrarea armatei române, reorganizarea şi instruirea ei temeinică, în vederea luptelor hotărîtoare pentru salvgardarea statului naţional român. De un real folos au fost ajutoarele

68 *Ibidem*, nr. 13, şedinţa din 6 mai 1917, p. 70.
69 *Ibidem*, nr. 58, şedinţa din 10 iunie 1917, p. 622.

primite din partea Antantei; pe frontul din Moldova a fost deplasat un număr însemnat de militari ruşi. Conform acordului stabilit, regele Ferdinand a fost învestit cu calitatea de comandant al trupelor româno-ruse, fiind ajutat de generalul rus Saharov (apoi Şcerbacev) şi de generalul român Constantin Prezan.

În armata României s-a înrolat şi un număr însemnat de voluntari ardeleni şi bucovineni, hotărîţi să contribuie, chiar cu preţul vieţii lor, la realizarea idealului naţional. În cuvântarea rostită în ziua de 8 iunie 1917, cu prilejul depunerii jurământului de către primul contingent al ostaşilor ardeleni şi bucovineni, regele Ferdinand spunea: „Vouă ţara vă spune bine aţi venit, căci în voi ea vede întâile raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric; pe voi oraşul acesta unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor vă salută cu iubire ca pe întâii soli ai unirii neamului"[70].

Luptând cu eroism legendar, ostaşii români au înscris în marea carte a istoriei patriei marile victorii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz; ei au reuşit, în vara anului 1917, să ţină piept ofensivei inamice, să apere glia străbună, să împiedice realizarea planului Puterilor Centrale de a ocupa întreg teritoriul ţării şi de a lichida statul român independent[71]. În ordinul de zi către ostaşi, regele Ferdinand le spunea la 12/25 august 1917: „Cu piepturile voastre aţi ridicat un zid mai tare decât granitul [...] Cu mândrie mă uit la voi şi vă aduc mulţumirile mele călduroase şi recunoştinţa mea ofiţerilor şi trupei care v-aţi purtat atât de bravi. Onoare acelora care şi-au lăsat viaţa pentru apărarea patriei lor!"[72]

Victoria revoluţiei în Rusia, preluarea puterii de către bolşevici, la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, au exercitat o influenţă covârşitoare asupra desfăşurării primului război mondial. Prin Decretul asupra păcii, semnat de Lenin la 26

---

70 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1917, f. 1; *Cuvântări de Ferdinand I*, p. 110.

71 *România în anii primului război mondial*, vol. II, Bucureşti, Editura Militară, 1987 (cap. IV-VI).

72 *Cuvântări de Ferdinand I*, p. 112-113.

octombrie/8 noiembrie 1917, guvernul sovietic propunea „tuturor popoarelor beligerante şi guvernelor lor să înceapă imediat tratativele în vederea încheierii unei păci democratice drepte"[73]. Astfel, Rusia – aliatul de bază al României, care avea pe frontul din Moldova aproape un milion de persoane – a ieşit din război. Ca urmare, „pe frontul din Europa orientală, în care era cuprins şi frontul românesc, se creează o situaţie militară nouă, favorabilă Puterilor Centrale şi net dezavantajoasă pentru armata română, cu toate biruinţele strălucite obţinute în vară asupra inamicului la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz"[74].

În fapt, situaţia României devenise dramatică. Regina Maria nota la 3/16 noiembrie 1917: „Nando e abătut şi desnădăjduit. Mă tem că se află în pragul unei adevărate năruiri. Ultimele veşti din Rusia au fost atât de disperate şi atât de îngrozitoare pentru noi, încât Nando spune că vede apropiindu-se sfârşitul cu paşi uriaşi. Eu încerc să-l îmbărbătez, să-i dovedesc că nădejdea nu e încă pierdută, dar nu pot lupta împotriva veştilor precise şi rele decât cu instinctul şi încrederea din mine, astfel încât argumentele mele nu prea au putere convingătoare. Cred în adevăr că situaţia noastră e complect înspăimântătoare. Ruşii au luat hotărîrea să ceară pace şi încearcă să ne silească să facem şi noi la fel, iar dacă nu vrem, declară că vor lua familia regală prizonieră, împreună cu guvernul"[75].

Problema armistiţiului şi apoi cea a păcii au format obiectul multor discuţii şi controverse, inclusiv asupra rolului monarhiei în acele împrejurări. La 18 noiembrie/1 decembrie 1917 a avut loc o consfătuire, sub preşedinţia regelui Ferdinand – cu participarea şefului guvernului (Ion I.C. Brătianu) şi a generalilor români C. Prezan, Eremia Grigorescu, I. Iancovescu şi Al. Averescu, precum şi a generalului Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze –, în cadrul căreia s-a analizat care va fi situaţia armatei române în cazul

73 V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, Bucureşti, Editura Politică, 1965, p. 13.

74 *România în primul război mondial*, p. 319.

75 Regina Maria, *op. cit.*, p. 308.

încheierii armistiţiului de către Rusia; după discuţii s-a hotărît că guvernul României nu va intra în tratative cu inamicul şi va rezista; dacă armata rusă se retrage, trupele române se vor replia pe linia Bârladului, cu aripile sprijinite pe Prut, cuprinzând şi Iaşii[76].

Dar, la 20 noiembrie/3 decembrie, generalul Dmitri Grigorievici Şcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul român, a trimis din Iaşi o telegramă feldmareşalului Mackensen şi arhiducelui Iosif, propunându-le începerea tratativelor pentru „încheierea unui armistiţiu cu trupele ruse şi române de pe frontul român", sugerând ca acestea să se desfăşoare în oraşul Focşani[77]. În aceste condiţii, în ziua de 21 noiembrie/4 decembrie a avut loc un Consiliu de Miniştri, prezidat de rege, la care s-a analizat situaţia României şi atitudinea ce trebuia adoptată. Cu acest prilej, Ferdinand a spus: „Când am intrat în război ştiam că va fi greu, prevedeam chiar că se poate să fim învinşi; nu mi-a putut trece însă prin minte că vom fi victimele unui act de trădare fără precedent în istorie şi că astfel va veni o zi cum e cea de azi în care să trebuiască să ne gândim cum ieşim cu onoare fără a ne sinucide"[78]. Consiliul a decis să trimită delegaţi la Focşani pentru a negocia armistiţiul cu Puterile Centrale. Pe această bază, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917, s-a încheiat la Focşani armistiţiul provizoriu „până în momentul când chestiunea războiului sau a păcii va fi decisă de Adunarea Constituantă a întregii Rusii"[79]. În timp ce la Brest-Litovsk se duceau tratative de pace între guvernul sovietic şi Puterile Centrale (care s-au încheiat la 18 februarie/3 martie 1918), România nefiind invitată, soldaţii ruşi de pe frontul românesc – divizaţi din punct de vedere politic – au trecut la dezarmarea şi arestarea unor ofiţeri, au organizat manifestaţii, au atacat depozitele de alimente, au deschis porţile închisorii din Iaşi[80].

76 Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 247-248.
77 *România în primul război mondial*, p. 319.
78 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 15.
79 *Ibidem*, p. 321.
80 Vezi şi Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, p. 525-527.

În ziua de 7/20 decembrie 1917 a avut loc o întâlnire la palatul regelui (cu participarea membrilor guvernului şi a comandanţilor de armată) unde s-a discutat „ce facem şi cum împiedicăm pe ruşi să devasteze ţara"[81]. S-a hotărît adoptarea măsurilor necesare pentru apărarea populaţiei, trecându-se la dezarmarea trupelor ruse care nu voiau să înţeleagă că se aflau pe teritoriul unui stat suveran, şi nu în propria lor ţară. Întrucât situaţia se agrava, în noaptea de 8/9 decembrie 1917, Consiliul de Miniştri a hotărît să înceapă curăţirea teritoriului românesc de trupe străine. Acţiunea, ce putea fi riscantă, s-a desfăşurat surprinzător de bine. I.G. Duca nota: „Părea un basm şi totuşi era o realitate. Când pe la ora şapte, şapte şi jumătate, bolşevicii s-au văzut înconjuraţi de trupele noastre, au schiţat timp de câteva minute o rezistenţă, dar, simţindu-ne hotărîţi, au depus imediat armele, şi astfel, fără nici o luptă, am putut dezarma mai multe mii în câteva ceasuri şi fără nici o pierdere. În momentul când mă aflam la Brătianu, ofiţerii noştri preluau armele bolşevicilor, care, foarte docili, se supuneau, fără nici un protest, tuturor ordinelor, cerând numai să fie trimişi acasă în Rusia"[82].

La rândul său, guvernul sovietic a interpretat acţiunea armatei române ca un act „duşmănos", cerând guvernului român, prin nota din 3/16 ianuarie 1918, să ia măsuri de pedepsire a celor care au întreprins acţiuni împotriva armatelor ruse; se făcea precizarea că refuzul „de a răspunde la cererea noastră până în 24 de ore va fi socotit ca ruptură de relaţii"[83]. La 13/26 ianuarie 1918 s-a făcut cunoscută oficial hotărîrea guvernului sovietic de a rupe relaţiile diplomatice cu România[84].

Evident că Germania şi Austro-Ungaria au profitat de această situaţie pentru a exercita noi presiuni asupra României. În ziua de 23 ianuarie/5 februarie 1918, generalul

81 Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 262.
82 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 42.
83 N. Daşcovici, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public*, Iaşi, 1936, p. 289.
84 *Ibidem*, p. 288.

Mackensen a adresat guvernului român un ultimatum, cerându-i să-şi lămurească poziţia în termen de patru zile.

În acest context, Take Ionescu s-a declarat categoric împotriva încheierii păcii cu Puterile Centrale şi a propus ca autorităţile legale – regele, guvernul şi parlamentul – să părăsească ţara prin sudul Rusiei şi să plece în Occident, iar armata română să lupte până la ultimul om. Prin aceasta puterile Antantei vor aprecia atitudinea României, care se va prezenta cu fruntea sus la conferinţa de pace. Guvernul nu a împărtăşit acest punct de vedere, iar regele a declarat: „Hotărîrea mea în această privinţă este irevocabilă. Cât timp va rămâne liber un petec al teritoriului naţional, eu voi rămâne acolo, cât timp va rămâne un soldat şi un drapel român, eu voi rămâne alături de ei, oricare ar trebui să-mi fie soarta"[85].

Apreciind că România nu putea duce singură un război împotriva Puterilor Centrale, s-a convenit găsirea unor formule realiste, vizând salvarea statului român. La 26 ianuarie/8 februarie, Ion I.C. Brătianu şi-a prezentat demisia, iar la 29 ianuarie/11 februarie 1918 în fruntea guvernului ce urma să negocieze pacea a fost numit generalul Alexandru Averescu. Noul guvern a trimis o delegaţie spre a lua contact cu oamenii politici rămaşi în Bucureşti.

P.P. Carp a refuzat să discute, afirmând că el nu recunoaşte ca rege pe Ferdinand şi nici guvernul numit de el. C.C. Arion a încercat să-l înduplece: „Coane Petrache, dacă l-au iertat împăraţii, iartă-l şi d-ta"[86]. Totul a fost în zadar; fruntaşul conservator a dat următorul răspuns pentru a fi transmis la Iaşi: „D-l P.P. Carp vă roagă să spuneţi respectuos Majestăţii Sale că, după părerea lui, chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămânerea lui pe tron ar da loc la o serie de convulsiuni, care ar face dinastia imposibilă şi ar îngreuna vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală"[87].

---

85 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 62.

86 Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei I.C. Brătianu. Războiul 1914-1919*, Bucureşti, 1937, p. 285.

87 C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 568.

La rândul său, C. Stere elaborase un proiect de alianţă personală cu împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, pe care l-a expus „cu căldură" lui Al. Marghiloman la 3/16 ianuarie 1918: „Am avea – susţinea el – aici un vicerege şi am avea privilegiul unei guvernări căreia Australia şi Canada i-au apreciat binefacerile. O Românie tare nu se poate concepe cu o monarhie care tremură în faţa partidelor. Dinastia nu are la noi puterea tradiţiilor. Trebuie dar să-şi ia puterile din afară: o alianţă personală poate singură să dea această putere"[88].

Ideea înlăturării regelui Ferdinand era, în continuare, susţinută de ministrul de Externe austro-ungar, Ottokar Czernin, care la 15/28 decembrie 1917 transmitea principelui Hohenlohe, în legătură cu modificările teritoriale impuse României: „Cred că aceste mici corecturi de graniţă ar fi relativ uşor de realizat dacă tratăm direct cu regele Ferdinand şi îi declarăm că dinastia este înlăturată; în cazul însă că rectificările de graniţă sunt imediat acceptate, am lăsa totuşi pe tronul României pe unul din fiii săi. În cazul acesta, ar trebui, fireşte, fixate cu acest prilej, eventual cu tutorii săi care urmează să fie numiţi, garanţiile pentru comportarea viitoare a României"[89].

La 5/18 februarie, Al. Averescu a avut la Buftea o discuţie cu Mackensen, care i-a spus: „«Prima chestiune de regulat este aceea a dinastiei.» Mi-a făcut – notează Averescu – confidenţa că este hotărîtă schimbarea dinastiei, lucru la care au convenit şi fruntaşii noştri din Bucureşti. Am spus mareşalului că, pentru mine, acesta este punctul cel mai greu; că, deoarece am primit mandatul de şef al guvernului de la actualul rege, nu pot sub nici un cuvânt conveni la decapitarea suveranului meu. Mareşalul a convenit că situaţia nu este plăcută, dar ştie că împăratul este fixat asupra acestui punct. I-am spus că în cazul acesta voi merge personal şi imediat la Berlin. L-am rugat pe el să-mi solicite o audienţă la Kaiser"[90]. Chestiunea a fost reluată după ce şeful guvernului român a avut convorbiri cu

88 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 286; Regina Maria, *op. cit.*, vol. III, p. 367-368.

89 *1918 la români*, vol. II, p. 1026.

90 Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 292.

alte oficialităţi germane aflate la Buftea. Averescu notează: „Am trecut apoi la masă. În timpul ei, cum şedeam la dreapta mareşalului, a revenit aproape în şoaptă asupra chestiunei cu dinastia, spunându-mi că fac rău că nu profit de ocazie pentru ca să scăpăm de actuala dinastie, căci toţi cei din Bucureşti afirmă că este o pacoste pe ţară şi doresc îndepărtarea ei. I-am spus că aceasta poate să fie părerea lor, dar am şi eu pe a mea şi nu mi-o schimb, de aceea îl rog încă o dată să-mi înlesnească audienţa la împărat"[91]. Într-adevăr, la 10/23 februarie, Mackensen i-a comunicat lui Averescu că „a vorbit prin fir special cu împăratul şi că împăratul are încredere că intenţiunile mele de a încheia pacea sunt sincere şi de aceea mă consiliază să merg fără şovăire înainte, să nu am grijă de chestiunea dinastiei şi să contez pe sprijinul Germaniei în toate tratativele şi pe ale lui în special"[92].

Treptat s-a conturat perspectiva negocierii pe baza recunoaşterii lui Ferdinand ca suveran al României; el însă trebuia tratat cu toată severitatea, ca unul ce „împinsese" România în războiul împotriva Puterilor Centrale. În ziua de 14/27 februarie 1918 a avut loc la Răcăciuni (Bacău) întâlnirea între regele Ferdinand şi O. Czernin, ministrul de Externe austro-ungar. Cu acest prilej reprezentantul guvernului de la Viena a pus problema păcii într-o manieră ultimativă: „dacă regele Ferdinand vrea să facă pace imediat în condiţiile convenite de cele patru puteri aliate, condiţii din care nu poate fi schimbată nici o iotă şi a căror comunicare constituie scopul venirii mele aci. Dacă regele nu le acceptă, continuarea luptei este inevitabilă şi aceasta înseamnă sfârşitul României şi al dinastiei"[93]. O. Czernin, care în calitate de ministru al Austro-Ungariei în România fusese de atâtea ori indus în eroare de regele Ferdinand în anii neutralităţii, găsise acum prilejul să se răzbune[94]. Condiţiile de pace erau sintetizate în 9 puncte: 1) Dobrogea; 2) Dunărea (fluviu german); 3) Severinul;

91 *Ibidem*, p. 293.
92 *Ibidem*, p. 294.
93 C. Gane, *P.P. Carp si rolul său...*, p. 325.
94 „D.A.D.", nr. 12, şedinţa din 15 iunie 1918, p. 170.

4) Broşteni-Mirceşti; 5) Trecătorile; 6) Dezarmarea armatei; 7) Drumurile-de-fier; 8) Trecerea germanilor prin ţară contra Rusiei; 9) Petrolul pe 80 de ani. Regele a cerut un scurt timp de gândire, care i-a fost acordat.

Revenit la Iaşi, suveranul a convocat Consiliul de Coroană, care s-a întrunit de trei ori (în zilele de 17 februarie/2 martie, 18 februarie/3 martie şi 19 februarie/4 martie 1918)[95]; au participat membrii guvernului Averescu, preşedinţii Corpurilor legiuitoare (Em. Porumbaru şi V.Gh. Morţun), preşedintele Partidului Naţional-Liberal (Ion I.C. Brătianu) asistat de M. Pherekyde şi Al. Constantinescu, preşedintele Partidului Conservator-Naţionalist (Take Ionescu) asistat de M. Cantacuzino şi Dim. Greceanu, generalii C. Prezan, Eremia Grigorescu şi Arthur Văitoianu. Problema era fie acceptarea unei păci oneroase, cu menţinerea statului român, fie respingerea acesteia şi reînceperea ostilităţilor militare, care duceau, inevitabil, la ocuparea întregului teritoriu al ţării. Regele Ferdinand a afirmat că „soluţiunea păcii este dureroasă, dar este în orice caz preferabil să suferi o rană, decât a primejdui existenţa"[96]. O opinie similară a exprimat şi Al. Averescu, care a spus că „armata nu poate face decât o scurtă rezistenţă", iar Ion I.C. Brătianu a propus acceptarea în bloc, fără discuţii, a condiţiilor de pace, pentru a demonstra şi mai clar caracterul de dictat al acesteia. Deoarece unii participanţi (Take Ionescu şi adepţii săi) se pronunţau pentru rezistenţă, regele a făcut, în ziua de 19 februarie/4 martie, „o expunere aproape plângând, conchizând că trebuie să ne supunem împrejurărilor şi că din sacrificiul ce facem poate va ieşi recompensa meritată"[97].

Intervenind în discuţie, principele Carol a afirmat că, „deşi nu este constituţional, din partea reginei declară, în numele femeilor române, că este trist că nu se rezistă până la ultima extremitate şi că speră că se va găsi un bărbat de stat destul de patriot care să împiedice pe rege de a semna o astfel de pace"[98].

95 Vezi, pe larg, N. Iorga, *Consiliul de Coroană din februarie 1918*, în „Revista istorică", nr. 7-9 din iulie-septembrie 1932.

96 Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 298.

97 *Ibidem*, p. 299.

98 *Ibidem*.

Ferdinand s-a mulţumit să-l mângâie pe cap, iar când Averescu a declarat că era gata să-şi prezinte demisia, i-a spus: „Nu luaţi în seamă avântul tinereţii"[99]. În fapt, regina Maria, neputând participa la Consiliul de Coroană, ţinea să-şi exprime prin intermediul principelui Carol poziţia, dezavuându-l în mod public pe regele Ferdinand. Tot în acea zi, un grup de doamne din „înalta societate", cele mai multe îmbrăcate în costum de infirmieră, au manifestat în faţa palatului în care locuia regina Maria împotriva păcii separate şi au aclamat marile puteri ale Antantei[100].

Potrivit hotărîrii Consiliului de Coroană, în seara zilei de 19 februarie/4 martie, delegaţii guvernului român au plecat spre Bucureşti pentru a anunţa partea germană despre decizia de a încheia pacea. Mai întâi, la 20 februarie/5 martie, a fost semnat la Focşani protocolul pentru prelungirea armistiţiului între România şi Puterile Centrale.

Urmărind să faciliteze negocierea păcii, Al. Averescu şi-a prezentat demisia la 27 februarie/11 martie[101]. Peste câteva zile, la 5/18 martie, s-a constituit un guvern condus de Al. Marghiloman. Preşedintele Partidului Conservator era unul dintre oamenii politici germanofili care rămăsese devotat regelui Ferdinand şi care şi-a asumat responsabilitatea semnării unei păci foarte grele pentru România. De altfel, însuşi Ion I.C. Brătianu sublinia, la o consfătuire a majorităţii liberale desfăşurată în acele zile, că Marghiloman „se sacrifică primind să se înhame la o operă tragică dar patriotică". Prevăzând faptul că mai târziu Marghiloman „va fi calomniat, ofensat, batjocorit", Brătianu a subliniat: „trebuie să se ştie că acest om a salvat Coroana şi Moldova şi că acest lucru primează"; el, în calitate de preşedinte al Partidului Naţional-Liberal, îi era „recunoscător în chip special d-lui Marghiloman, pentru marile servicii pe care le-a adus Coroanei şi ţării"[102].

La tratativele de pace, Marghiloman s-a situat pe poziţia acceptării de către Puterile Centrale a dinastiei existente în

99 *Ibidem*; Regina Maria, *op. cit.*, vol. III, p. 375-376.
100 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 74.
101 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 6/1918, f. 1.
102 *România în primul război mondial*, p. 329.

România; unul dintre negociatorii germani transmitea la Berlin: „Nimeni nu cunoaşte mai bine ca el slăbiciunile regelui. El consideră însă că e posibil, prin alegerea cu grijă a ambianţei şi un sfat clar dat lui în mod special, ca el să fie ţinut din punct de vedere politic ferm pe calea care este necesară pentru politica viitoare"[103].

În ziua de 24 aprilie/7 mai 1918, guvernul Marghiloman a semnat – în sala de la Palatul Cotroceni, unde se ţinuse Consiliul de Coroană din august 1916 care hotărîse intrarea României în război – tratatul de pace cu Puterile Centrale[104]. O pace tipic imperialistă, impusă României prin forţă şi dictat.

Tratatul prevedea ca Dobrogea să fie ocupată de Aliaţi, România urmând să aibă acces la mare pe un drum comercial până la Constanţa; „rectificările" de frontieră în favoarea Austro-Ungariei se ridicau la 5 600 km^2 (incluzând Parângul, Cozia, Negoiul, Caraimanul, munţii Vrancei, Ceahlăul, Rarăul, un număr de 131 comune şi sate cu o populaţie de 725 000 locuitori); practic, armata română era desfiinţată; România se obliga să licenţieze pe toţi ofiţerii străini şi inamici, să sprijine trecerea trupelor Puterilor Centrale prin Moldova şi Basarabia spre Odessa; statul român trebuia să predea întregul surplus de cereale, petrol şi alte produse; exportul românesc era stabilit la un preţ derizoriu; Germania putea arenda, pe termen de 90 de ani, terenuri rurale în România, monopoliza, pe diferite termene, exploatarea şi prelucrarea lemnului; obţinea dreptul de control asupra navigaţiei pe Dunăre şi în porturile dunărene, de a lua în stăpânire şantierele navale; Germania deţinea, pe 90 de ani, monopolul asupra petrolului, două societăţi germane avînd dreptul de exploatare şi comercializare; Germania păstra pe teritoriul României un aparat militar şi poliţienesc.

În urma păcii de la Bucureşti, starea de război a fost înlocuită cu regimul de ocupaţie. Ţara era împărţită în două: teritoriul ocupat şi Moldova – unde administraţia română continua să-şi exercite atribuţiile şi autoritatea[105].

---

103 *1918 la români*, vol. II, p. 1090.

104 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 10/1918, f. 1.

105 *România în primul război mondial*, p. 330-331.

P.P. Carp exprima aspre critici la adresa lui Al. Marghiloman, care „n-a voit să înţeleagă că în vremurile acestea oamenilor politici nu le mai este îngăduit luxul de a face pe trepăduşii palatului în detrimentul neamului lor. D-l Marghiloman a voit să-şi facă un titlu de glorie salvând dinastia, dar pierzând din vedere faptul că, angajându-se pe calea aceasta, pacea e dorită şi impusă de Austria şi în special de unguri şi bulgari sub auspiciile cărora a lucrat în detrimentul ţării şi în profitul – trecător de altfel – al dinastiei pe care îşi închipuie că a salvat-o definitiv". După opinia lui Carp, „pacea pe care trebuia s-o semneze România era pacea punctului de vedere german, cu sacrificarea dinastiei şi în schimb apărarea integrală a tuturor intereselor ei vitale în prezent şi în viitor". Bătrânul conservator conchidea că „fericirea acestei ţări nu stă în menţinerea actualei dinastii, care cu prilejul acesta a vândut-o în mod josnic, ci în prietenia cu un stat puternic care i-ar putea da o dinastie de pe urma căreia ar putea repara toate nenorocirile inaugurate de d-l Marghiloman cu cedarea Carpaţilor"[106]. Era, desigur, un punct de vedere cu totul subiectiv, deoarece pacea de la Bucureşti fusese impusă de Germania, care nu urmărea în nici un caz „fericirea" României, ci subjugarea ei.

Cu toate presiunile care s-au exercitat asupra sa, regele Ferdinand a refuzat să ratifice tratatul de pace de la Bucureşti. Acest tratat n-a fost – în conştiinţa poporului român şi a oamenilor politici lucizi – decât rezultatul unei conjuncturi militare şi politice, el neavînd valoare juridică.

Paralel cu problemele războiului şi ale păcii – fundamentale pentru istoria naţională –, monarhia a fost confruntată şi cu alte chestiuni, ale căror implicaţii s-au evidenţiat în anii următori.

Pe lângă activităţile sale politice, prin care urmărea, în principal, să-l influenţeze pe Ferdinand, şi preocuparea pentru acţiunile organizate de Crucea Roşie, care i-a atras apelativul de „mama răniţilor", regina Maria şi-a găsit o nouă pasiune sentimentală: colonelul canadian Joe Boyle[107]. Acesta venise

106 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 70/1918, f. 1-2.
107 Terence Elsberry, *Marie of Romania*, p. 146.

în România la sfârşitul anului 1917 în numele Crucii Roşii Canadiene, insinuându-se la Curte şi reuşind să ia locul lui Barbu Ştirbey, ca principal favorit al reginei Maria. Evident, acest aspect era bine cunoscut de oamenii politici şi de o bună parte a opiniei publice.

Cel care a făcut din aventurile sale sentimentale adevărate probleme de stat a fost principele Carol. În timpul războiului, regele Ferdinand s-a preocupat ca principele Carol să nu participe la lupte, să nu-şi pună viaţa în pericol. Pe de altă parte, regina Maria era revoltată de faptul că moştenitorul tronului se ţinea de chefuri şi petreceri, în loc să fie în mijlocul ostaşilor. Ea îi reproşa lui Carol într-o scrisoare: „Cum poţi sta liniştit când patria ţi-e cotropită, când fiecare zi aduce veşti şi mai disperate? Nu-nţelegi nobleţea rolului pe care ai putea să-l joci? [...] Ai putea fi idolul armatei, credinţa ei, speranţa ei; în loc de toate astea tu nu eşti nimic, nimic altceva decât un băiat care-şi pierde vremea acasă"[108].

În contextul greutăţilor prin care treceau ţara şi Coroana, Carol devenise sceptic în legătură cu perspectivele monarhiei în România. Potrivit unor informaţii, el ar fi declarat: „Ştiu bine că în 20 de ani România, ca toate celelalte ţări, va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?"[109] Principele nu mai era dispus să-şi onoreze obligaţiile care-i reveneau în calitate de moştenitor al tronului. De altfel, chiar regele relata că principele spusese prietenilor săi: „Nu sunt iubit; simt că nu voi putea face nimic; îmi vine să plec"[110].

La 27 august/9 septembrie 1918, el a părăsit, deghizat în uniformă de ofiţer rus, unitatea militară pe care o comanda[111] (aflată la Târgu Neamţ) şi în ziua de 31 august/13 septembrie 1918 s-a căsătorit la Odessa cu Ioana Maria Valentina (Zizi) Lambrino, fiica decedatului maior Con-

108 Apud Paul al României, *op. cit.*, p. 23-24.

109 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, 1918-1919, Bucureşti, 1927, p. 137.

110 *Ibidem*, p. 40.

111 Carol comanda, onorific, Regimentul 8 vânători.

stantin Lambrino[112]. Astfel, Carol săvârşise o dublă ilegalitate: abandonase unitatea, ceea ce în limbajul justiţiei militare însemna dezertare, pasibilă cu pedeapsa capitală, şi încălcase spiritul Statutului Casei Regale, care interzicea membrilor acesteia să se căsătorească cu persoane care nu aparţineau unei familii domnitoare.

În aceeaşi zi, el a adresat regelui o telegramă prin care-şi anunţa căsătoria şi cerea să i se indice „dacă trebuie să mă întorc în ţară sau să rămân în străinătate, soluţie pe care eu o găsesc preferabilă până la clarificarea situaţiei"[113]. Telegrama a provocat o vie îngrijorare la curte, precum şi în cercurile guvernamentale, deoarece atitudinea lui Carol punea într-o lumină dintre cele mai defavorabile însăşi instituţia monarhică. Îndată ce a primit telegrama, regele a trimis pe colonelul Ernest Baliff la Odessa, cu următoarele instrucţiuni: „În interesul lui, chiar dacă este irevocabil hotărît să-şi pună planul în execuţie, arătaţi monstruozitatea ca ruperea definitivă cu familia şi ţara să se facă pe pământ străin, sub paza unor baionete străine, ieri încă în luptă cu noi"[114]. Colonelul aducea cu el şi o scrisoare din partea primului-ministru Al. Marghiloman, datată 4/17 septembrie 1918, în care se spunea: „Fac apel la sentimentele lui de fiu şi de român ca să curme cu o oră mai înainte îngrijorarea ce a cauzat actul lui [...] Prinţul nu poate uita că, în orice situaţie s-ar pune în viitor, nu se cuvine să i se reproşeze că, ofiţer comandant fiind, şi-a părăsit Regimentul şi a trecut în ţară străină fără concediu. Tot asemenea, prinţul nu trebuie să uite că nu poate să stea un moment peste graniţă cu paşaport falş. [...] La nevoie trebuie

112 Familia Lambrino, de origine greco-levantină, avusese un anumit rol politic în secolul al XVIII-lea. Astfel, Constantin Lambrino a ajuns paharnic în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, iar Mihalache Lambrino a fost mare ban sub Constantin Brâncoveanu, cu a cărui fiică, domniţa Bălaşa, s-a şi căsătorit. (Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Regele Carol II, Arh. personală, dos. 21/1918, f. 1)

113 Arh. ist. centr., fond Regele Ferdinand, Arh. personală, dos. V- 187/1918, f. 1.

114 *Acte şi corespondenţă relative la renunţările la tron ale fostului principe moştenitor*, Bucureşti, 1926, p. 5.

ca Alteţa Sa Regală să ştie că guvernul va uza de toate mijloacele pentru a opri drumul mai departe"[115].

În urma multor insistenţe, Carol a acceptat să se întoarcă în ţară, fără a renunţa însă la căsătoria contractată. În faţa intransigenţei acestuia, Al. Marghiloman a declarat suveranului: „Prinţul trebuie decăzut din prerogativele sale; prinţul Nicolae proclamat în locul său şi pentru el făcută o educaţie severă şi serioasă"[116]. Suveranul era însă şovăitor, pentru că, zicea el, „şi eu am avut o chestiune sentimentală"[117]. Ferdinand a luat iniţiativa consultării foştilor preşedinţi ai Consiliului de Miniştri (Ion I.C. Brătianu şi Al. Averescu), precum şi a altor oameni politici, pentru a adopta o decizie. În timp ce Ion I.C. Brătianu s-a declarat împotriva unei hotărîri pripite şi radicale, întrucât Carol „nu era încă matur" şi trebuia să i se dea timp „să se coacă la minte"[118], Al. Averescu a susţinut categoric că principele nu avea „nici o calitate pentru domnie". Cu acest prilej, generalul a relatat faptul că la 29 octombrie 1916, când a primit ordinul să se retragă din Valea Prahovei în faţa trupelor de ocupaţie, Carol a rămas să benchetuiască până la ora 2 noaptea, astfel că inamicul ajunsese la numai 20 de km de localitatea în care se afla principele moştenitor[119]. Acest act, ca şi multe altele, influenţau negativ moralul trupei şi al ofiţerilor, spre indignarea lui Al. Averescu, comandantul Armatei a II-a.

Regele a convocat un „consiliu al generalilor" pentru a discuta problema părăsirii unităţii militare de către Carol. În urma dezbaterilor avute, generalii C. Hârjeu – ministrul de Război –, C. Coandă, Arthur Văitoianu şi Eremia Grigorescu – inspectori de armată – au conchis că „nu aparţine decât Majestăţii Sale Regelui de a decide asupra interpretărilor ce se pot face pentru încălcări de regulamente militare de către un membru al familiei regale, întrucât aceştia nu pot fi supuşi

115 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. V, p. 229-230 (Anexa XIV).

116 *Ibidem*, vol. IV, p. 21.

117 Regele făcea aluzie la faptul că atunci când era principe moştenitor încercase să se căsătorească cu Elena Văcărescu.

118 *Acte şi corespondenţă...*, p.6.

119 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. IV, p. 26-27.

prescripţiunilor regulamentare şi legilor militare ordinare"[120].

În calitatea sa de şef suprem al armatei şi de cap al familiei domnitoare, Ferdinand a hotărît să-l pedepsească pe Carol cu 75 de zile „arest" la mănăstirea Horaiţa (judeţul Neamţ), începând cu data de 9/22 septembrie[121]. „Arestul" consta în interdicţia de a părăsi mănăstirea; aici el a fost vizitat de rege şi de regină, care i-au arătat necesitatea desfacerii căsătoriei, sugerându-i-se că ar putea întreţine, în continuare, raporturi „neoficiale" cu Zizi Lambrino. Pe de altă parte, se făceau puternice presiuni asupra acesteia, „sfătuind-o, făcându-se oarecare sacrificii băneşti în folosul său"[122], pentru a o determina să renunţe la mariajul oficial cu principele Carol. Ea însă ţinea să devină „Zizi de Hohenzollern", astfel încât toate încercările s-au dovedit zadarnice.

În urma unor mari insistenţe, Carol a acceptat, la 29 octombrie/11 noiembrie, să declare în scris că nu se opune la „anularea actului de căsătorie încheiat la Odessa"[123]. În aceeaşi zi, regele Ferdinand a hotărît „amnistierea" principelui, care a revenit la Iaşi. Aici el a avut, la 31 octombrie/13 noiembrie, o discuţie aprinsă cu Ion I.C. Brătianu, care i-a spus „să asculte părinţii, să nu uite că tinereţea poate întotdeauna să înveţe, şi că, pentru suverani, a şti să asculte este o calitate de căpetenie"[124]. Carol, profund nemulţumit de tutela pe care Brătianu o exercita asupra regelui Ferdinand, era hotărît să nu ţină seama de asemenea sfaturi. În consecinţă, principele moştenitor a respins toate argumentele experimentatului politician. Practic, această discuţie a declanşat conflictul Carol-Brătianu, care avea să-şi pună amprenta asupra instituţiei monarhice şi a vieţii politice din România până în 1927.

În toamna anului 1918 s-a încheiat primul război mondial prin înfrângerea Puterilor Centrale. Mai întâi a capitulat Bul-

120 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1918, f. 1.
121 *Ibidem*, fond Casa Regală, Carol Caraiman, dos. 3/1918, f. 2.
122 *Ibidem*, fond Casa Regală, dos. 43/1918, f. 5.
123 *Acte şi corespondenţă..*, p.7.
124 *Ibidem*.

garia (29 septembrie), apoi Turcia (30 octombrie), Austro-Ungaria (3 noiembrie), Germania (11 noiembrie)[125]. În acest context, la 24 octombrie/6 noiembrie 1918, guvernul Marghiloman a fost înlăturat, iar parlamentul ales sub acest guvern a fost dizolvat prin decretul regal din 5/18 noiembrie care preciza: „Toate lucrările efectuate de Adunările dizolvate în timpul funcţionării lor se declară nule şi inexistente şi lipsite de orice putere de lege"[126]. Era pentru prima dată în istoria modernă a României când se aprecia astfel activitatea unui parlament şi a unui guvern, ambele constituite legal, în limitele regimului dat, cu consimţământul şefului statului. Aceasta nu însemna însă o modificare a sistemului de guvernare, ci o modalitate – unică în felul ei – de a ieşi dintr-o situaţie excepţională, creată prin semnarea păcii de la Buftea-Bucureşti. De altfel, cu excepţia lui Marghiloman şi a câtorva adepţi ai săi, nimeni n-a protestat împotriva acestei decizii care, în esenţa ei – dincolo de anumite prescripţii constituţionale – era conformă cu spiritul public, cu dorinţa poporului român de a-şi redobândi drepturile suverane, de a fi stăpân în propria-i ţară.

S-a creat un nou guvern, prezidat de generalul Constantin Coandă, care a trecut la mobilizarea armatei române, a adresat Comandamentului superior german din teritoriul ocupat al României un ultimatum prin care se cerea ca „trupele germane să părăsească în termen de 24 de ore teritoriul român"[127]. În proclamaţia adresată ostaşilor şi poporului român, regele Ferdinand preciza că reîncepea lupta pentru înfăptuirea visului „nostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor"[128].

În istoria României, anul 1918 a marcat făurirea statului naţional unitar român, a idealului pentru care au luptat şi s-au jertfit numeroase generaţii de înaintaşi.

125 Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914-1918*, p. 437-442.

126 „Monitorul oficial", nr. 183 din 6 noiembrie 1918.

127 *Ibidem*, nr. 176 bis din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

128 *Proclamaţia M.S. regelui către ostaşi şi popor*, în „Steagul", IV, nr. 188 din 12 noiembrie 1918.

Întrunit la Chişinău în ziua de 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Ţării – organ reprezentativ al populaţiei din Basarabia – a hotărît unirea acestui străvechi pământ românesc cu patria-mamă[129]. Aducându-i-se la cunoştinţă această hotărîre, regele Ferdinand a trimis lui Ion Inculeţ, preşedintele Sfatului Ţării, următoarea scrisoare: „Cu adâncă emoţiune şi cu inima plină de bucurie am primit ştirea despre importantul act ce s-a săvârşit la Chişinău. Sentimentul naţional ce se deşteptase aşa de puternic în timpurile din urmă în inimile moldovenilor de dincolo de Prut a primit, prin votul înălţător al Sfatului Ţării, o solemnă afirmare. Un vis frumos s-a înfăptuit. Din suflet mulţumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat, în zilele de restrişte, ca o dulce mângâiere, să văd, după o sută de ani, pe fraţii basarabeni revenind iarăşi la patria mamă. Aduc prinosul meu de călduroase mulţumiri domniilor-voastre şi Sfatului Ţării, ale cărui patriotice sforţări au fost încoronate de succes. În aceste momente solemne şi înălţătoare pentru patrie, de aici înainte comună, vă trimit la toţi cetăţenii din noua Românie de peste Prut regescul meu salut, înconjurându-vă cu aceeaşi inimoasă şi caldă iubire părintească"[130].

La 30 martie/12 aprilie, actul unirii Basarabiei a fost prezentat regelui şi guvernului României. Între cei decoraţi pentru contribuţia adusă la unirea Basarabiei s-a numărat şi C. Stere[131]. Prin decretul regal din 9/22 aprilie 1918 se ratifica unirea Basarabiei cu România, iar doi reprezentanţi ai acestei provincii (Ion Inculeţ şi Daniel Ciugureanu) au intrat în componenţa guvernului român.

În ziua de 14/27 octombrie 1918, Adunarea Constituantă a Bucovinei a decis unirea acestei provincii istorice cu România; hotărîrea a fost întărită de Congresul General al Bucovinei,

---

129 *Basarabia s-a unit cu patria mamă*, în „România nouă", Chişinău, II, nr. 57 din 28 martie 1918; vezi pe larg, Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu si documente*, Bucureşti, 1929.

130 Apud Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991, p. 285.

131 C. Stere, *Documentări si lămuriri politice. Preludii. Partidul Naţional-Ţărănesc si „cazul Stere"*, Bucureşti, 1930, p. 246; Ioan Căpreanu, *Eseul unei restituiri. Constantin Stere*, Iaşi, Editura Junimea, 1988, p. 294.

întrunit la 15/28 noiembrie[132]. Congresul a adresat regelui Ferdinand o telegramă prin care-i aducea la cunoştinţă hotărîrea de unire necondiţionată a Bucovinei cu România. În răspunsul său, suveranul saluta cu „nespusă bucurie actul măreţ" de unire a Bucovinei cu patria-mamă, omagiind pe cei care au ţinut vie în inima poporului român memoria lui Ştefan cel Mare şi sentimentul naţional, pregătind astfel acest eveniment istoric[133].

În aceeaşi zi, 28 noiembrie, o delegaţie, în frunte cu Iancu Flondor, a plecat la Iaşi pentru a înmâna regelui Ferdinand *Actul Unirii Bucovinei cu Patria-mamă*[134]. Ea a ajuns în momentul plecării autorităţilor spre Bucureşti, străbătând împreună drumul până în capitala României, în care au intrat în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

Regele a coborît din tren în gara Mogoşoaia, de unde, călare, în capul oştirii române şi al detaşamentelor aliate francez şi englez, a străbătut oraşul până la statuia lui Mihai Viteazul, unde a primit defilarea. S-a remarcat faptul că regele era încadrat de regina Maria şi de generalul Berthelot, în timp ce Carol, moştenitorul tronului, a defilat în fruntea vânătorilor de munte.

Cu acest prilej, ministrul de Război, generalul Eremia Grigorescu, a înmânat regelui Ferdinand cartea de mareşal[135]. În cuvântarea rostită la revenirea în Bucureşti, suveranul, după ce a amintit că a rămas „mereu credincios" hotărîrii ce luase în august 1916, că are „conştiinţa curată", a conchis: „Ceea ce strămoşii au visat, ideea pentru care generaţiile trecute au suferit şi au lucrat, idealul pentru care toată suflarea românească a nădăjduit, iar ostaşii noştri şi-au vărsat sângele, azi a devenit un fapt împlinit. Azi mama România poate strânge pe toţi copiii iarăşi la sânul ei. Basarabia şi Bucovina, cele două fiice răpite, s-au întors una după alta în casa părin-

132 *Declaraţia de Unire a Bucovinei cu România*, în „Mişcarea", Iaşi, XII, nr. 259 din 18 noiembrie 1918.

133 *Cuvântări de Ferdinand I.*, p. 171.

134 Ion I. Nistor, *Amintiri răzleţe din timpul Unirii*, Cernăuţi, 1938, p. 76.

135 „Steagul", IV, nr. 208 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

tească, iar Ardealul, frumosul leagăn al poporului român, de unde au descălecat întâii voievozi ai ţărilor româneşti, a votat azi la Alba Iulia unirea cu regatul român"[136].

Într-adevăr, o fericită coincidenţă a făcut ca în ziua în care Bucureştiul redevenea capitala ţării, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia să hotărască[137], prin votul unanim al românilor din Transilvania, unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria-mamă. Peste puţină vreme, la 1/14 decembrie 1918, delegaţia Marelui Sfat Naţional ales de Adunarea de la Alba Iulia a prezentat guvernului şi suveranului actul unirii Transilvaniei cu România[138]. În discursul rostit cu acest prilej, Ferdinand I a ţinut să sublinieze: „Ne-aţi adus nu numai dorul împlinit a câtorva milioane de suflete, ne-aţi adus inimile lor şi în primirea plină de dragoste frăţească ce aţi găsit-o la noi, aţi putut simţi pulsul ţării mume ce bate în acelaşi ritm cu al vostru [...] După Basarabia, după Bucovina, mai lipsea o piatră din cele mai scumpe: Ardealul cu ţinuturile din Ungaria locuită de români. Azi ne-aţi adus şi această ultimă piatră a clădirii, care încoronează marea operă de Unire. Putem privi cu încredere în viitor, căci temeliile sunt puternice, bazate pe principii democratice ce sunt o chezăşie pentru dezvoltarea firească a unei vieţi sănătoase, ele sunt alimentate prin credinţa nestrămutată a unui şir întreg de generaţii, de apostoli ai idealului naţional, ele sunt şi sfinţite prin sângele vitejilor mei ostaşi care au luptat şi au murit pentru Unire"[139].

Prin decretul din 11/24 decembrie 1918 a fost ratificată unirea Transilvaniei cu România[140], iar trei fruntaşi ardeleni (Vasile Goldiş, Şt. Cicio-Pop, Al. Vaida-Voevod) au intrat în componenţa guvernului ţării. De asemenea, la 18/31 decembrie 1918, regele a semnat decretul privind unirea Bucovinei cu

136 *Cuvântări de Ferdinand I*, p. 125.
137 *Rezoluţia privind Unirea Transilvaniei cu România*, în „Românul", Arad, nr. 20 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.
138 „Viitorul", XI, nr. 3191 din 2/15 decembrie 1918.
139 *Cuvântări de Ferdinand I*, p. 177-178.
140 „Monitorul oficial", nr. 212 din 13 decembrie 1918.

România[141] şi pe cel de numire a lui Ion Nistor şi Iancu Flondor ca miniştri de stat în guvernul român.

Pregătită de o îndelungată evoluţie istorică, Marea Unire din 1918 se încadra în procesul mai larg al dezvoltării naţiunilor europene, cu deosebire a celor din aria centrală şi de sud-est a continentului. Sub loviturile luptei de eliberare a popoarelor, s-au prăbuşit, în 1917-1918, cele două mari imperii multinaţionale: ţarist şi habsburgic. În virtutea dreptului naţiunilor la autodeterminare, românii au scuturat vechile dominaţii, exprimându-şi, în cadrul unor largi adunări plebiscitare, hotărîrea de a se uni cu patria-mamă.

A fost o adevărată revoluţie de eliberare naţională, aşa cum prevăzuse, la vremea sa, Nicolae Bălcescu. Vechile autorităţi imperiale au fost înlăturate, iar în locul lor s-au constituit consilii naţionale române, care au preluat efectiv conducerea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei. Au fost organizate alegeri – pe baza votului universal – în cadrul cărora au fost desemnaţi deputaţii care să participe la marile foruri de decizie: Sfatul Ţării în Basarabia, Congresul General în Bucovina, Marea Adunare Naţională în Transilvania. Alături de deputaţi, la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia au fost prezenţi numeroşi cetăţeni, care au ţinut să ia parte la aceste mari evenimente, să susţină şi să aclame actele de Unire. A fost un entuziasm general, care izvora din sufletele unor oameni ce fuseseră nevoiţi să lupte din greu, secole de-a rândul, împotriva dominaţiei străine, care n-au încetat o clipă să spere în ziua eliberatoare. Şi acea zi a venit în memorabilul an 1918.

Unirea n-a fost opera unui singur partid, a unei clase sau categorii sociale, ea a fost rodul acţiunii întregului popor. Nicolae Iorga, cu excepţionala-i putere de sinteză, aducea un vibrant elogiu tuturor celor care au contribuit la făurirea marelui act al Unirii: „Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat la această faptă a Unirii, de la general şi de la fruntaş ardelean, până la ultimul ostaş şi ţăran, omagiul recunoştinţei

141 *Ibidem*, nr. 217 din 19 decembrie 1918.

noastre să se îndrepte azi către poporul acesta întreg de oriunde şi din toate veacurile, martir şi erou"[142].

În acelaşi timp, se cuvine subliniat faptul că – în acele momente decisive – poporul român a fost condus de mari personalităţi, în rândul cărora se înscrie, la loc de frunte, regele Ferdinand. Trăind o stare euforică, regina Maria i s-a adresat în acele zile de decembrie 1918: „Spune-mi, Nando, îţi dai seama că ai devenit un om mare? Realizezi pe deplin în imaginaţia ta ce reprezinţi de acum încolo în istoria acestui popor? Tu, care o viaţă întreagă ai fost modest, ai fost un om care te-ai îndoit de tine, cuprinzi cu mintea ta toată semnificaţia de a întrupa visul secular al unui neam de 18 milioane de locuitori?"[143] Dar Ferdinand nu se socotea un „om mare", un „erou", o „personalitate istorică". El considera că aşa a vrut soarta, aşa a hotărît Dumnezeu, ca el să devină regele tuturor românilor.

142 „Neamul românesc", XXII, nr. 268 din 2 decembrie 1928.
143 I.G. Duca, *op.cit.*, vol. III, p. 146.

REGE AL TUTUROR ROMÂNILOR. ÎNCORONAREA DE LA ALBA IULIA (OCTOMBRIE 1922)

Făurirea statului naţional unitar român, legiferarea votului universal şi a reformei agrare au imprimat vieţii politice din România trăsături noi. Sistemul partidelor politice a devenit mult mai complex, rotativa guvernamentală – care funcţionase vreme de şase decenii – s-a prăbuşit, statul român a făcut noi şi însemnaţi paşi pe calea modernizării. Un suflu democratic s-a afirmat în sistemul de guvernare a ţării, care a devenit mult mai deschis şi receptiv la aspiraţiile şi voinţa milioanelor de cetăţeni.

Destrămarea celor două partide conservatoare şi lipsa de unitate a noilor partide politice au permis Partidului Naţional-Liberal să domine cu autoritate viaţa politică în primul deceniu interbelic.

Faptul că la sfârşitul războiului şi în anii imediat următori s-au înregistrat mari mişcări sociale, că monarhia s-a prăbuşit o dată cu imperiile habsburgic, ţarist, german şi otoman, iar mai multe state europene s-au organizat în republici (Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Germania, Rusia, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Turcia), a exercitat o reală influenţă asupra situaţiei din România.

Şi în ţara noastră au existat unele acţiuni cu caracter antimonarhic şi republican. Organele Ministerului de Interne semnalau că în adunările zilnice care aveau loc la sediul Partidului Socialist din Bucureşti, „la care iau parte foarte mulţi lucrători şi lucrătoare, membri ai acestui partid, vorbitorii, conducători ai mişcării socialiste, ca I.C. Frimu, Gh. Cristescu,

Ilie Moscovici ş.a., criticau dinastia, în timp ce mulţimea aplauda şi striga Trăiască republica"[1].

În ziua de 10/23 decembrie 1918, după un miting organizat la sediul Partidului Socialist şi al sindicatelor, muncitorii tâmplari au manifestat pe stradă scandând: „Jos regele, să se ducă unde s-au dus ceilalţi monarhi"[2]. În aceeaşi zi, participanţii la o mare manifestaţie populară – ceferişti, tâmplari, tipografi, lucrători la Regia Monopolurilor Statului ş.a. – nu numai că nu s-au descoperit atunci când au văzut automobilul regal, dar au început să scandeze: „Trăiască republica"[3].

Un puternic caracter antimonarhic au avut şi acţiunile din 13/26 decembrie 1918[4]. Referindu-se la acest aspect, fostul ministru V. Cancicov nota: „Trecând azi spre casă pe la ora 1 pe Calea Victoriei, am văzut Ministerul de Industrie – Casa Vernescu – complet înconjurat, curte şi stradă, de o imensă mulţime... Erau greviştii Capitalei. Nici urmă de autoritate. Pe poarta mare a intrării era înfipt un imens steag roşu. Pe uşa de la intrarea în minister era fixată o placardă de câţiva metri lungime, tot de pânză roşie, pe care sta scris cu litere de o palmă: «Trăiască Republica Socialistă». Pe zidurile clădirii şi pe tot lungul grilajului de fier erau înfipte alte placarde roşii... «Jos ciocoii!», «Jos burghezia capitalistă!», «Jos regele!»"[5] Guvernul liberal, cu aprobarea regelui Ferdinand, a adus la porţile Capitalei unele unităţi militare, între care şi Regimentul 9 vânători, aflat sub comanda nominală a principelui Carol[6]. În după-amiaza zilei de 13/26 decembrie, când coloanele de manifestanţi au ajuns în piaţa Teatrului Naţional, armata a început să tragă, la ordinul generalului Alexandru Mărgineanu, fiind ucişi mai mulţi muncitori. Gene-

1 C. Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România. 1916-1921. Crearea Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 184.

2 *Ibidem*, p. 163.

3 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, p. 185.

4 Vezi, pe larg, Gh. Unc şi C. Mocanu, *13 decembrie 1918*, Bucureşti, Editura Politică, 1968, p. 96-97.

5 Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic*, vol. II, Bucureşti, 1921, p. 717.

6 I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, p. 156.

ralul Mărgineanu avea să afirme: „S-au scris multe despre «măcelul de la 13 decembrie»... Am primit chiar şi unele reproşuri... Dar marea mea satisfacţie e că am fost felicitat şi sărutat pe ambii obraji de regele Ferdinand"[7]. Într-un manifest editat la 14 decembrie 1918 de conducători socialişti nearestaţi se spunea: „Stăpânirea, în frunte cu regele Ferdinand, uită soarta lui Nicolae al II-lea, a Kaiserului şi a clicilor ce-i înconjurau", documentul încheindu-se cu un sever apelativ: „Trăiască răzbunarea poporului! Trăiască greva generală! Trăiască Republica Socialistă Română!"[8]

În cursul anului 1919, în cadrul unor întruniri, în manifestele şi broşurile editate de socialişti şi de grupurile comuniste se cerea înlăturarea monarhiei şi instaurarea unei forme de guvernământ republicane. Siguranţa Generală a ordonat organelor în subordine să confişte imediat materialele care conţineau „atacuri şi injurii la adresa suveranului şi a dinastiei", iar cei ce le răspândeau să fie arestaţi şi „trimişi în judecată curţilor marţiale"[9]. La întrunirile muncitoreşti organizate cu ocazia zilei de 1 Mai 1919 au fost formulate critici aspre la adresa regelui, s-a cerut abolirea monarhiei şi proclamarea republicii[10].

Un episod inedit s-a consumat în toamna anului 1919, când muncitorul tipograf Gheorghe Tănase, secretarul sindicatelor din Iaşi, militant de frunte al Partidului Socialist, a publicat în numărul din 24 octombrie 1919 al gazetei „Moldova socialistă" articolul intitulat *Armata, Coroana şi forma de guvernământ*, care, în partea intitulată *Să nu atacăm Coroana?* afirma: „Coroana ţării româneşti, iresponsabilă din punct de vedere politic, se foloseşte şi ea de răbdarea acestui popor, pentru a face politica liberală. Coroana ţării româneşti se apleacă părtinitoare către acei ce asupresc poporul şi jefuiesc această

7 *Azi ne vorbeşte: generalul Mărgineanu*, în „Ordinea", I, nr. 4 din 14 decembrie 1928.

8 *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1916-1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 137-138.

9 *Pentru Republică în România*, coordonator Aron Petric, Bucureşti, Editura Politică, 1972, p. 36.

10 *Ibidem*.

ţară [...] În felul cum astăzi guvernează Coroana în ţara românească, împotriva voinţei poporului, ea s-a scoborît la rolul de a primi îndemnuri şi a asculta de interesul familiei Brătianu şi ca atare vom duce lupta împotriva acestui nenorocit fel în care Coroana îşi înţelege menirea".

Pentru acest articol, Gh. Tănase, acuzat de les-majestate, a fost trimis în judecată şi condamnat la doi ani închisoare şi 2 000 lei amendă[11]. Din detenţie, Gh. Tănase a trimis regelui Ferdinand o scrisoare[12] prin care făcea un aspru rechizitoriu la adresa monarhiei, afirmându-şi idealurile socialiste şi republicane: „Nu ştiu dacă surdul zgomot al judecării procesului meu şi al sentinţei care mi-a răpit libertatea timp de doi ani a ajuns la augustele urechi ale Majestăţii-Voastre; nu ştiu dacă aveţi cunoştinţă de urzeala acestui proces şi în care scop a fost el înscenat; nu ştiu dacă cu consimţământul augustei voastre persoane s-a judecat şi condamnat nemernicia mea personală, care, în faţa idealurilor permanente ale omenirii, se pierde asemenea gloriei deşarte şi măririi adulatoare cu care vă înconjoară ipocrizia sfetnicilor M.V.; nu ştiu dacă în sferele înalte în care tronaţi vă puteţi da seama de frământările şi năzuinţele care vă valorifică numele ce-l purtaţi, care în altfel era un Ferdinand oarecare, pierdut prin văgăunele Germaniei; nu ştiu dacă simţiţi laolaltă cu poporul ceea ce îl face să tresalte, să se revolte şi să se avânte în lupta pentru consolidarea României Mari; nu ştiu dacă nu mai sonor şi mai impunător ar fi sunat particula de rege al României noi, decât aceea de rege al României Mari [...] nu ştiu dacă le ştiţi toate acestea; dar cu o datorie imperioasă de muncitor cinstit cu convingeri socialiste internaţionale care implică republicanismul socialist, vi le înşirui pe toate tocmai în interesul României Mari ce va să vie, dar care nu implică în fruntea ei prezenţa voastră care să contrasteze cu viaţa şi voinţa poporului muncitor". După ce prezenta o seamă de aspecte din activitatea regelui şi din suferinţele maselor, autorul scrisorii

11 M.C. Stănescu, *Încrederea noastră: guvernul republicii socialiste*, în „Magazin istoric", nr. 12/1972, p. 79.

12 *Ibidem*, p. 79-80.

continua: „Fierbe ţara, Majestate, chiuie văzduhul, vâjâie durerea unui popor care cere libertate, dreptate şi lege pentru toţi. Nu vă ascundeţi faţa, căci cu nimic nu se va putea opri să fie bătută de crivăţul vremii [...] Nu uitaţi, Majestate, că trăiţi în vremuri când «cascada tronurilor», prevestită acum câţiva ani, azi se înfăptuieşte şi nu mai e o himeră pentru nimeni". Ca urmare a mişcării de solidaritate cu militantul socialist Gheorghe Tănase, la 11 aprilie 1920 el a fost eliberat.

În România, curentul republican n-a avut consistenţă, n-a putut pune sub semnul întrebării forma de guvernământ existentă. Monarhia era considerată, de covârşitoarea majoritate a oamenilor politici români, o instituţie necesară şi utilă. Ferdinand I era în conştiinţa publică „regele tuturor românilor", fiind supranumit „cel loial".

Semnificativă a fost primirea sărbătorească, plină de simpatie ce i-a fost făcută, lui şi reginei Maria, în provinciile unite cu patria-mamă. În mai 1919, ei au vizitat Transilvania, oprindu-se în localităţile Braşov, Făgăraş, Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Brad, Ţebea, Abrud, Câmpeni, Turda, Cluj, Bistriţa, Careii Mari, Baia Mare, Oradea. Câteva luni mai târziu, în februarie 1920, regele Ferdinand a participat la inaugurarea Universităţii româneşti din Cluj, unde a ţinut un discurs în care a apreciat că nicăieri „nu s-a simţit mai nemilos pumnul stăpânirii trecute pe sufletul românimii, ca în Clujul unguresc cu Universitatea lui". Regele a adus un prinos de recunoştinţă eroilor neamului, începând cu Mihai Viteazul, „izbăvitorul dintru început", şi terminând cu cei care s-au jertfit în războiul pentru întregirea patriei[13]. Cu acest prilej, Ferdinand I a dăruit un fond de 400 000 lei, a căror dobândă urma să fie utilizată pentru înfiinţarea pe lângă Universitatea din Cluj a unui Institut pentru studiul istoriei românilor, „atât de vitreg tratată sub stăpânirea trecută"[14].

În mai 1920, regele Ferdinand a vizitat Bucovina, oprindu-se la Suceava, mănăstirea Putna şi Cernăuţi. A fost prezent la inaugurarea cursurilor Universităţii române din Cernăuţi (24

13 *Cuvântări de Ferdinand I*, p. 28-29.
14 *Ibidem*, p. 30.

octombrie 1920), asistând şi la dezvelirea portretului său în aula acestei prestigioase instituţii. Regele a oferit suma de 200 000 lei „spre a servi ca prim fond pentru ajutorarea culturală a studenţilor merituoşi de la toate facultăţile acestei Universităţi"[15].

În mai 1920, suveranul a vizitat Basarabia, având întâlniri cu numeroase oficialităţi din Chişinău. Cu acest prilej a evocat figurile istorice ale neamului românesc – în primul rând pe Ştefan cel Mare şi pe Mihai Viteazul –, pe eroii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, pe fruntaşii politici „cu inimă românească din Basarabia" care au proclamat Unirea din 1918[16].

Apelul la istoria naţională, cinstirea marilor eroi ai poporului român au constituit coordonate esenţiale ale activităţii regelui Ferdinand. În acest cadru se înscrie şi participarea sa, în august 1920, la ceremoniile de la mănăstirea Dealu, cu prilejul reaşezării în acest lăcaş a capului marelui voievod Mihai Viteazul, care fusese dus la Iaşi, în decembrie 1916, pentru a nu cădea în mâinile inamicului. În cuvântul rostit cu acest prilej, Ferdinand I a adus, „ca rege al României întregite, prinosul de recunoştinţă şi preaslăvire faţă de osemintele acestei măreţe figuri a istoriei românilor. Cu evlavie şi plini de admiraţie ne descoperim şi plecăm capetele noastre înaintea ta, Viteze Mihai, care ne-ai fost o stea lucitoare în timpuri de grea încercare şi un izvor nesecat de îmbărbătare pentru ostaşul nostru în toiul luptei, iar pentru întregul neam românesc ai fost încă mai mult: simbol viu şi glorios al unităţii naţionale"[17].

În timp ce la Paris se purtau discuţii privind încheierea tratatelor de pace, delegaţia română desfăşurând o vie activitate pentru confirmarea hotărîrii Marii Adunări Naţionale din 1 decembrie 1918, armata guvernului Republicii Ungare a Sfaturilor a atacat trupele române aflate în Munţii Apuseni. În urma unor lupte grele (16-18 aprilie 1919), atacul a fost

15 *Ibidem*, p. 38.
16 *Ibidem*, p. 207.
17 *Ibidem*, p. 87.

respins, iar la 20 iulie armata română a trecut la contraofensivă.

În legătură cu aceste evenimente s-a consumat un nou episod din istoria monarhiei. La 31 iulie 1919, principele Carol a fost vizitat în localitatea Mănăstirea[18], din judeţul Ilfov, de generalul Arthur Văitoianu, ministrul de Război în cabinetul prezidat de Ion I.C. Brătianu, care i-a transmis ordinul regelui dea pleca imediat, în fruntea regimentului său, pe front. Carol a apreciat acest ordin ca o manevră menită să-l despartă de Zizi Lambrino; de aceea, a replicat ministrului de Război: „Mă trimiteţi forţat pentru că nu mai aveţi alt mijloc să mă despărţiţi de dânsa [Zizi Lambrino]. Ei bine! Aceasta nu o să se întâmple niciodată, pentru că mi-am dat cuvântul de onoare şi voiesc să mi-l ţin"[19].

Revenit în Bucureşti în seara aceleiaşi zile, Carol a găsit o scrisoare din partea regelui Ferdinand şi una semnată de regina Maria, în care i se cerea să plece pe front, iar în caz contrar, trebuia să se exileze în Elveţia, atrăgându-i-se totodată atenţia că toate legaţiile României au primit ordinul de a refuza să accepte cununia lui cu Zizi Lambrino[20].

În faţa acestei situaţii, înainte de a pleca pe front, Carol a redactat două scrisori, datate 1 august 1919, una către Zizi Lambrino, pentru a o utiliza în caz de necesitate, şi alta către rege, prin care-şi anunţa hotărîrea de a renunţa la prerogativele de principe moştenitor[21]. Câte o copie de pe această ultimă scrisoare a fost trimisă şefilor de partide (Ion I.C. Brătianu, Al. Marghiloman, Take Ionescu, N. Iorga şi Al. Averescu), precum şi „Comitetului Partidului Socialist".

---

18 Deşi, la 8 ianuarie 1919, Tribunalul de Ilfov hotărîse desfacerea căsătoriei dintre Carol şi Zizi Lambrino, sub motiv că nu se făcuseră publicaţiile şi chemările cerute de legile în vigoare, cei doi au continuat să trăiască împreună; pentru a scăpa de supravegherea familiei regale, ei s-au retras la moşia din Mănăstirea, proprietatea principelui Carol, moştenită de la unchiul său Carol I.

19 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Principele Carol, dos. 2/1919, f. 70.

20 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. IV, p. 356.

21 *Acte şi corespondenţă* ..., p. 9-10.

Armata română a înfrânt trupele maghiare şi la 4 august 1919 a ocupat Budapesta. Regele Ferdinand a interzis ca pe palatul fostului rege al Ungariei şi împărat al Austriei să se înalţe tricolorul românesc, iar Ion I.C. Brătianu n-a acceptat ca vreun ministru al României să meargă la Budapesta atât timp cât în capitala Ungariei se aflau trupele române. Cei doi oameni politici apreciau că „înfrângerea ungurilor era destul de deplină şi de dureroasă ca să nu o accentuăm prin inutile acte de umilinţă şi de învingătoare trufie"[22].

După încheierea ostilităţilor, din ordinul regelui Ferdinand, principele Carol a fost sechestrat în castelul Gödeli din Ungaria, iar la 7 noiembrie în oraşul Bistriţa. Sub motiv că oraşul se afla în „zona de război", s-a interzis orice vizită la Carol fără aprobarea prealabilă a regelui[23].

În noiembrie 1919 au avut loc primele alegeri pe baza votului universal din istoria României şi cele dintâi în care românii din întreg spaţiul în care ei constituiau majoritatea votau pentru unul şi acelaşi parlament. În condiţiile în care nici un partid nu a obţinut majoritatea mandatelor, iar noile partide „se simţeau observate şi pândite din umbră de liberalii furioşi de neprevăzutul rezultat al alegerilor"[24], acestea au format un Bloc parlamentar în scopul constituirii unui guvern majoritar. În privinţa şefului noului cabinet, regele considera că „atâta timp cât se mai discută la Paris interesele româneşti contestate şi atacate, e bine ca guvernul român să fie condus de o personalitate ardeleană"[25]. Astfel s-a ajuns la formarea guvernului Blocului parlamentar, prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, care la 9 decembrie 1919 a semnat tratatul de pace cu Austria, prin care se recunoştea unirea Bucovinei cu România.

În ziua de 5 ianuarie 1920, Al. Vaida-Voevod, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi N. Iorga, preşedintele Adunării Deputaţilor, au avut o discuţie cu Carol, urmată de vizita

22 Arh. ist. centr., fond Regele Ferdinand. Arh. personală, dos. V-693/1919, f. 1.

23 *Ibidem*, fond Casa Regală. Principele Carol, dos 2/1919, f. 213.

24 N. Iorga, *România contimporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi*, Bucureşti, 1932, p. 331.

25 *Ibidem*, p. 330.

suveranilor la Bistriţa. Cu acest prilej, principele a promis o „revenire solemnă" asupra deciziei luate la 1 august 1919[26].

La rândul său, Zizi Lambrino – care la 8 ianuarie 1920 născuse un băiat, botezat Mircea Grigore[27] – a recurs la un şantaj, dând publicităţii scrisoarea prin care Carol se recunoştea părintele copilului şi soţul ei. Principele i-a răspuns printr-o notă tipărită în ziarul „Universul" din 19 ianuarie, în care arăta că scrisoarea era „departe de a fi menită ochilor tuturor" şi ţinea „să se ştie indignarea mea faţă de acest procedeu şi că dezaprob cu desăvârşire astfel de fapte necinstite"[28].

În ziua de 20 februarie, Carol cerea regelui să considere „ca nulă şi neavenită scrisoarea ce am trimis-o Majestăţii Voastre la 1 august 1919 şi a primi declaraţiunea că, în conformitate cu spiritul Constituţiei şi al legilor noastre de familie, mă devotez serviciului ţării şi al Majestăţii Voastre şi recunosc că nu mă voi căsători fără consimţământul Majestăţii Voastre"[29]. A doua zi, principele pleca într-o „excursie de studii" în jurul globului, finanţată din bugetul statului român, şi aşa destul de greu încercat prin datoriile de care era grevat în perioada imediat următoare primului război mondial.

În 1919-1920, regele Ferdinand a fost confruntat cu atitudinea unor miniştri care manifestau o mare toleranţă faţă de mişcarea socialistă şi urmăreau adâncirea reformei agrare. Astfel, dr. N. Lupu – care în 1918 voise să se înscrie în Partidul Social-Democrat – fusese numit, în decembrie 1919, la stăruinţa lui N. Iorga, ministru de Interne în guvernul Blocului parlamentar prezidat de Alexandru Vaida-Voevod. În această calitate, dr. N. Lupu a vorbit muncitorilor grevişti, care fluturau steagul roşu şi scandau lozinci împotriva burgheziei, declarând că nu va acţiona prin forţă pentru restabilirea ordinii publice. Regele Ferdinand trăia cu impresia că „s-a format un complot, că dr. N. Lupu face parte dintr-însul"[30] şi că

26 N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 312; *idem*, *O viaţă de om*, p. 559.

27 *Pruncul prinţului Carol înscris la Oficiul stării civile*, în „Universul", XXXVIII, nr. 54 din 14 ianuarie 1920.

28 *O protestare a principelui Carol*, *Ibidem*, nr. 58 din 19 ianuarie 1920.

29 Arh. ist. centr., Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1919 (nepaginat).

30 N. Iorga, *O viaţă de om*, vol. III, p. 32.

el şi familia sa vor împărtăşi aceeaşi soartă cu ţarul Rusiei. Pentru a se asigura împotriva unui eventual „complot", regele a dispus aducerea câtorva mitraliere la palatul său de la Cotroceni[31] şi a făcut vizite inopinate la Regimentul 9 vânători, dorind să se convingă de fidelitatea trupelor[32]. Când dr. N. Lupu i-a prezentat proiectul de lege pentru închirierea obligatorie a spaţiului locativ disponibil, regele a refuzat să semneze mesajul pentru trimiterea lui în dezbaterea parlamentului, considerându-l „bolşevic"[33].

La rândul său, ministrul Agriculturii şi Domeniilor, Ion Mihalache – fruntaş al Partidului Ţărănesc – elaborase un proiect de lege agrară vizând extinderea exproprierii peste limita celor 2 milioane ha stabilite de Constituanta de la Iaşi, precum şi reducerea preţului de răscumpărare a pământului[34]. Aprobat de Consiliul de Miniştri la 6 martie 1920, proiectul a fost înaintat regelui pentru a aviza trimiterea lui în dezbaterea parlamentului. Regele a refuzat să accepte proiectul de lege, cerând ca reforma agrară să se limiteze la exproprierea a 2 milioane ha din proprietatea particulară. În faţa acestei situaţii, la sugestia lui N. Iorga, în ziua de 12 martie 1920, I. Mihalache şi-a dat demisia din guvern, lăsând ca proiectul de lege să fie depus din iniţiativă parlamentară.

În acea zi, regele s-a deplasat la cazarma Regimentului 9 vânători. Generalul Rasoviceanu avea să relateze: „Am fost foarte surprins de această inspecţie intempestivă. La ora fixată, M.S. regele vine pe câmpul de la Cotroceni şi trece regimentul în revistă. Era o zi mohorîtă, rău de tot. La început, căutam să dau explicaţii suveranului. Am observat că, deşi trecea de la o unitate la alta, era profund preocupat. Am tăcut. A observat rezerva mea. Deodată se întoarce spre mine şi cu ochii sclipitori îmi spune: «Ştii, când se strică vremea, vin la 9 Vânători.» M-am înclinat profund. Am aflat tocmai târziu că

31 *Idem*, *Memorii*, vol. II, p. 340.
32 *Mărturii contimporane*, p. 321.
33 N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 344.
34 Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc (1918-1926)*, Bucureşti, Editura Litera, 1975, p. 35-39.

a venit la «al 9-lea» pentru a nu primi un ministru în audienţă, dând a înţelege guvernului din acele vremuri să tragă concluzii"[35].

La motivele de ordin intern care-l îngrijorau pe rege, se adăuga faptul că preşedintele Consiliului de Miniştri, aflat la Londra, a intrat în legătură cu Gheorghi Vasilievici Cicerin – comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Rusiei Sovietice – „fără a-l consulta"[36]. Nemaiaşteptând sosirea lui Vaida în ţară, regele a demis guvernul, la sugestia lui Brătianu, în ziua de 13 martie 1920, încredinţând mandatul de formare a noului cabinet generalului Al. Averescu. Deşi în acel moment Averescu se bucura de o largă popularitate, el a preferat să ajungă la guvern pe calea manevrelor de culise. În februarie 1920 se realizase un acord între Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal, şi Al. Averescu: generalul va restabili „ordinea" în ţară şi va aplica reforma agrară în limitele stabilite de Constituanta de la Iaşi, iar preşedintele Partidului Naţional-Liberal se angaja să sprijine venirea lui la putere[37].

În ziua de 25 martie 1920, parlamentarii au ascultat „decretul de dizolvare pus de Ion I.C. Brătianu în mâinile regelui Ferdinand ca să-l citească generalul Averescu"[38]. Comentând semnificaţia schimbării de guvern, ziarul „Socialismul" scria: „Nu trebuie să ne facem iluzii: guvernul d-lui general Averescu înseamnă pentru democraţia românească o grea şi dureroasă lovitură"[39]. N. Iorga aprecia că aducerea lui Averescu la putere semnifica „întoarcerea spre un trecut care, hotărît, îi pare mai comod regelui"[40].

Şi acest guvern a trebuit să se ocupe de problemele familiei domnitoare. După puternice presiuni, Zizi Lambrino a fost nevoită să părăsească ţara împreună cu fiul său, în schimbul

35 *Mărturii contimporane*, p. 321.
36 N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 253.
37 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în Arh. ist. centr., Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dos. 8590, f. 303.
38 N. Iorga, *O viaţă de om*, vol. III, p. 38.
39 „Socialismul", XIV, nr. 55 din 15 martie 1920.
40 N. Iorga, *Sub trei regi*, p. 341.

unei substanţiale pensii viagere. La rândul său, Carol şi-a încheiat excursia la 17 septembrie 1920, dar nu s-a întors imediat în ţară, ci a rămas în Elveţia unde, prin grija reginei Maria, se afla principesa Elena, fiica regelui Constantin al Greciei, care era în căutarea unui soţ. Căsătoria lui Carol cu Elena s-a oficiat la 10 martie 1921, iar la 25 octombrie acelaşi an s-a născut Mihai – viitorul rege al României. Se părea că totul a intrat în normal, că aventurile lui Carol nu vor mai pune sub semnul întrebării chestiunea succesiunii la tron.

Vii comentarii a generat crearea postului de ministru al Casei Regale, în octombrie 1920. Cunoscutul ziarist Tudor Teodorescu-Branişte scria: „Casa Regală avea nevoie de un om şi de un aparat funcţionăresc care să îngrijească de grajduri, de metehnele cailor, de cauciucurile automobilelor, de arcurile trăsurilor, de curăţenia parcurilor, de itinerarul vânătorilor de iarnă, de primăvară, de vară şi de toamnă. Trebuia un funcţionar care să organizeze petrecerile câmpeneşti, manifestaţiile din gări şi din sate sărace, primirile triumfale, discursurile cataveniene. Că acest slujbaş se numea director sau se numeşte ministru, e egal într-o ţară latină, de vreme ce acum atâtea mii de ani, un împărat bizar şi-a numit calul consul. Ba îndrăznim chiar să credem că e mai bine să se numească ministru, acest slujbaş. Va mai fi un loc pe care se vor bate atâţia ministeriabili, atâţia juni nerăbdători care ard de dorinţa de-a avea un portofoliu, un lacheu şi un automobil"[41]. În această funcţie a fost numit Constantin Hiott, prieten şi rudă cu Ion I.C. Brătianu.

Până la mijlocul anului 1921, colaborarea între rege şi primul său sfetnic, Alexandru Averescu, a fost lipsită de asperităţi semnificative. Ca rege constituţional, Ferdinand I a contrasemnat toate mesajele la proiectele de lege care i s-au prezentat, iar după adoptarea lor de către parlament le-a promulgat. Astfel, în mai 1921, regele Ferdinand a semnat mesajele pentru dezbaterea proiectelor de lege agrară elaborate de guvern şi care, în esenţă, se circumscriu în limitele

41 Tudor Teodorescu-Branişte, *Între presă şi literatură*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1989, p. 21.

stabilite de Constituanta de la Iaşi. Votate în iulie 1921, legile pentru reforma agrară au exercitat o puternică înrâurire asupra evoluţiei societăţii româneşti din perioada interbelică, au contribuit la o adâncire a cadrului democratic al vieţii politice în ansamblul ei. Pe baza legii agrare au fost expropriate şi domeniile Coroanei, regele şi membrii familiei domnitoare păstrându-şi suprafeţele arabile statornicite pentru cetăţenii români.

Deşi părăsise puterea în septembrie 1919, Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal, a continuat, în fapt, să conducă destinele României, folosindu-se adesea de regele Ferdinand. Evenimentele din timpul războiului şi din perioada imediat următoare i-au întărit regelui credinţa că Ion I.C. Brătianu era un om „providenţial", pe care trebuie să se bizuie. Fiind un temperament slab, regele s-a lăsat dominat de Brătianu, nesfiindu-se să declare că ştie că mulţi apreciază pe Brătieni ca a doua dinastie în România, dar că el nu vede nimic rău în aceasta[42]. Iar cu un alt prilej a mărturisit: „Prefer să cad cu Brătianu, dacă ar fi să se întâmple, dar este singurul în care am încredere"[43].

Ion I.C. Brătianu – după ce avusese un rol hotărîtor în demiterea guvernului Vaida şi aducerea lui Averescu la putere – aprecia în vara anului 1921 că sosise vremea ca Partidul Naţional-Liberal să preia conducerea guvernului. În consecinţă, a anunţat declanşarea campaniei de răsturnare a lui Al. Averescu. La rândul său, regele Ferdinand l-a susţinut îndeaproape şi fără rezerve pe Brătianu. Este semnificativ faptul că regele, încălcând convenţele privind raporturile dintre suveran şi şefii de partide, a făcut o vizită lui Ion I.C. Brătianu la vila sa de la Florica (Argeş), exprimându-şi public preferinţa pentru venirea Partidului Naţional-Liberal la putere.

În proiectul de Mesaj elaborat de guvern în noiembrie 1921, suveranul a introdus fraza următoare: „Timpurile sunt însă

42 M. Theodorian-Carada, *Efemeridele. Însemnări şi amintiri*, Roman, 1937, p. 51.

43 Ioan Lupaş, *Regele Ferdinand*, Cluj, 1929, p. 20.

atât de grele, încât ţara are nevoie de concursul oamenilor de bine din toate partidele"[44]. Astfel, regele aprecia că guvernul nu mai putea face faţă situaţiei şi trebuia să tragă consecinţele; în forma în care a fost prezentat parlamentului, nu era un Mesaj de deschidere, ci – aşa cum se exprima Virgil Madgearu – unul „de lichidare"[45].

Încă de la 30 noiembrie, regele Ferdinand a spus lui Take Ionescu că-l va numi foarte curând în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri; făcând jocul regelui – şi, fără să-şi dea seama, pe cel al lui Ion I.C. Brătianu – Take Ionescu a demisionat la 11 decembrie din funcţia de ministru de Externe, provocând o criză de guvern. La 13 decembrie, Averescu a depus mandatul. Conform normelor democratice, regele ar fi trebuit să încredinţeze misiunea formării noului guvern unui fruntaş al Partidului Ţărănesc sau al Partidului Naţional, partide de opoziţie, care aveau cele mai multe locuri în parlament. Dar suveranul a cerut lui Take Ionescu să constituie guvernul, deşi baza parlamentară a acestuia era infimă. Regele a recurs la această soluţie întrucât, după ce în Mesaj ceruse un cabinet de concentrare, „a chema a doua zi pe Ionel Brătianu cu un guvern de partid, ar fi fost o lipsă de tact şi descoperirea prea făţişă a Coroanei"[46]. Un cunoscător al vieţii politice româneşti scria că Take Ionescu nu exercita puterea „decât în vederea unui scop, acela de a o încredinţa liberalilor la prima ocazie şi în timpul cel mai scurt"[47].

Într-adevăr, aşa cum era de aşteptat, la 17 ianuarie 1922, guvernul a primit vot de blam din partea parlamentului, fiind nevoit să-şi depună mandatul[48]. Este semnificativ faptul că în numele grupului de deputaţi socialişti-comunişti, Gheorghe Tănase, membru al Comitetului Executiv Provizoriu al P.C.R., a depus o moţiune în care se arăta: „N-am avut încredere în guvernele burgheze trecute, cum nu vom avea încredere în nici un guvern burghez. Încrederea noastră merge la un singur

44 „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 28 noiembrie 1921, p. 1.
45 *Ibidem*, nr. 12, şedinţa din 9 decembrie 1921, p. 82.
46 C. Xeni, *Take Ionescu*, p. 481.
47 Stere Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, p. 144.
48 „D.A.D.", nr. 18, şedinţa din 17 ianuarie 1922, p. 246.

guvern: la guvernul izvorît din conştiinţa maselor muncitoare socialiste, la guvernul republicii socialiste"[49].

Fără a mai proceda la o amplă consultare a liderilor partidelor politice, regele a încredinţat mandatul lui Ion I.C. Brătianu, care, la 19 ianuarie 1922, a format un guvern alcătuit exclusiv din membri ai Partidului Naţional-Liberal. Justificând această decizie, regele mărturisea: „Vrajba înveninată dintre partide, ca şi toţi de aci mă silesc să nu mă pot sprijini decât pe un singur om: pe Ion Brătianu"[50].

Profund nemulţumiţi de soluţia dată crizei de guvern, toţi şefii partidelor politice din opoziţie au refuzat, în mod ostentativ, să meargă la Palat cu prilejul botezului lui Mihai, fiul lui Carol, întrucât – după expresia lui Iorga – Coroana ajunsese „vasală Brătienilor"[51].

Prin acţiunea sa, regele Ferdinand abuza de dreptul constituţional de a dizolva parlamentul, procedând într-o manieră subiectivă, în conformitate cu sugestiile primite de la preşedintele Partidului Naţional-Liberal. Demiterea guvernului Vaida şi crearea guvernului Averescu, dizolvarea parlamentului, apoi demisia lui Averescu şi numirea în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri a lui Take Ionescu, fără a i se da şi decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare, investirea lui Ion I.C. Brătianu în calitate de prim-ministru şi dizolvarea parlamentului – acte înregistrate pe parcursul a mai puţin de doi ani, deşi parlamentul era ales pentru patru ani, iar între acesta şi guvern nu interveniseră conflicte – demonstrează preponderenţa factorilor subiectivi, a manevrelor de culise asupra sistemului democratic de conducere a statului. În fond, Ferdinand a contribuit direct la menţinerea vechiului sistem ca parlamentul să fie emanaţia guvernului şi nu invers – guvernul ca expresie a parlamentului, a voinţei naţionale.

Prin decret regal s-a hotărît ca alegerile parlamentare să se desfăşoare în martie 1922; noul parlament căpăta caracterul

49 *Ibidem*, p. 245; „Socialismul", XV, nr. 94 din 26 ianuarie 1922.
50 *Mărturii contimporane*, p. 428 (relatarea lui M.C. Vlădescu).
51 N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 262.

de Adunare Naţională Constituantă, încălcându-se astfel articolul 128 din Constituţie, care prevedea organizarea de alegeri obişnuite, în urma cărora Corpurile legiuitoare aveau să se pronunţe dacă sunt de acord cu revizuirea; după adoptarea deciziei se trecea la o nouă convocare a corpului electoral pentru a alege Adunarea Naţională Constituantă. Cu toate aceste prevederi legale, deşi toate partidele din opoziţie au protestat împotriva conferirii caracterului de Constituantă parlamentului ce urma să fie ales în martie 1922, regele Ferdinand a rămas ferm pe poziţia sa.

Campania electorală a prilejuit unele luări de atitudine deschisă împotriva monarhului. „Gazeta ţăranilor", aparţinând Partidului Ţărănesc, publica o *Scrisoare către Măria Sa* în care se arăta: „S-a zvonit pe la noi prin sat cum că Măria Ta te-ai cam oţărît pe ţară [...] Ieşitu-ţi-a prin ţară o vorbă de ocară, cum că adică Măria Ta ai fi căzut în lanţurile unei cocoane, Camarila, pripăşită pe la curtea Măriei Tale şi că acea cocoană ar fi pusă la cale de juraţii de ciocoi să te poarte după pofta inimii lor"[52]. Organele Ministerului de Interne informau că în unele localităţi din judeţele Călăraşi şi Dolj se făcea propagandă pentru republică[53].

Prima jumătate a anului 1922 a fost puternic marcată de „procesul din Dealul Spirii" intentat delegaţilor la Congresul I al Partidului Comunist din România, precum şi altor militanţi. Cu toate eforturile depuse, justiţia militară n-a putut dovedi cu probe materiale vinovăţia comuniştilor. Pentru a ieşi din acest impas, regele a semnat, la 4 iunie 1922, un decret de amnistie[54], pe baza căruia au fost eliberaţi 213 din cei 271 acuzaţi[55].

52 „Gazeta ţăranilor", II, nr. 8 din 5 martie 1922.

53 Arh. St. Călăraşi, fond Prefect. jud. Ialomiţa, dos. 1/1922, f. 193; Arh. St. Craiova, fond Prefect. jud. Dolj, dos. 35/1922, f. 390.

54 Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 16/1922, f. 2. Decretul a fost prilejuit de căsătoria principesei Marioara cu regele Alexandru al Iugoslaviei; această căsătorie făcea parte din planul reginei Maria de a se înrudi cu familiile domnitoare din această zonă, devenind o „soacră a Balcanilor". (Terence Elsberry, *Marie of Romania*, p. 164)

55 M.C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921-1924*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 123.

În concepţia oamenilor politici, încoronarea regelui la Alba Iulia trebuia să simbolizeze actul Unirii tuturor românilor sub sceptrul aceluiaşi monarh. Problema încoronării fusese discutată încă în timpul guvernului Averescu, dar regele a cerut amânarea ei sub pretextul că „costumele regale, al său şi al reginei, comandate în străinătate, nu erau gata"[56]. Chestiunea a fost reluată de cabinetul liberal, care la 24 august 1922 – într-o şedinţă desfăşurată la Sinaia[57] – a decis organizarea în toamnă a festivităţilor încoronării.

Pentru a evita disputele şi a asigura actului „solemnitatea" şi „unanimitatea" necesare, regele a avut discuţii cu şefii partidelor din opoziţie. Succesul convorbirilor a fost numai parţial: Al. Averescu a acceptat fără rezerve să participe la festivităţi, iar N. Iorga a consimţit şi el, „din devotament faţă de Coroană şi din iubire faţă de buna rânduială", făcând precizarea: „Bineînţeles însă, când se va încorona d. Ion Brătianu nu voi avea aceeaşi atitudine"[58]. Conducătorii Partidului Naţional şi ai Partidului Ţărănesc au refuzat să participe, sub motiv că încoronarea a fost coborîtă „la rolul unei simple demonstraţii de partid"[59], fapt ce a mâhnit adânc pe regele Ferdinand, care n-a putut uita niciodată afrontul liderilor celor două partide. O impresie penibilă a creat absenţa Partidului Naţional, despre care N. Iorga scria că a avut „cea mai proastă ţinută patriotică. Atunci când reprezentanţii naţionalităţilor au participat, până şi ungurii iredentişti în fond, el a refuzat, în propria casă, să apară pentru a primi pe suveran şi pe membrii dinastiei, cu cele două regine balcanice venite şi ele la bucuria cea mare a părinţilor. Niciodată o anume grobienie care deosebeşte şcoala d-lui Maniu cel dibaci şi întemniţat în gulerul solemn nu s-a arătat mai urât decât cu acest prilej, ceea ce regele Ferdinand, foarte vindicativ supt înfăţişarea sa timidă, nu era să ierte niciodată"[60].

---

56 C. Argetoianu, *op. cit.*, *loc. cit.*, dos. 8592, f. 926.

57 „Viitorul", XV, nr. 4340 din 1 septembrie 1922.

58 *Un interviu cu d. N. Iorga*, în „Neamul românesc", XVII, nr. 232 din 14 octombrie 1922.

59 „Patria", Cluj, IV, nr. 197 din 10 septembrie 1922; „Aurora", II, nr. 274 din 23 septembrie 1922.

60 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 600.

Cât priveşte Unirea, regele Ferdinand „era fericit că providenţa divină i-a hărăzit să întrupeze visul secular al neamului peste care îi fusese dat să domnească. Nu-şi atribuia lui meritele acestei minunate ursite, o privea ca o favoare cerească în faţa căreia se înclina cu smerenie"[61]. Conform programului pregătit, în ziua de 15 octombrie 1922 a avut loc un serviciu religios în catedrala din Alba Iulia, recent construită. Momentul culminant a fost cel în care regele Ferdinand şi-a pus pe cap coroana de oţel, căreia i s-au adăugat însemnele Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei. A urmat „ospăţul încoronării", în sala Unirii (pentru oficialităţi) şi pe platoul din faţa cetăţii (pentru circa 30 000 de participanţi)[62]. A doua zi s-a desfăşurat în Bucureşti un spectacol evocând lupta poporului român pentru unitate statală[63]. În parcul Carol, 10 000 de primari, îmbrăcaţi în costume naţionale, au prezentat omagiul lor regelui Ferdinand. La ceremonie au participat oficialităţi din Franţa, Italia, Spania, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, Marea Britanie, Olanda, Norvegia, Danemarca, Japonia, Belgia şi Portugalia, fapt ce semnifica o largă recunoaştere internaţională a existenţei statului naţional unitar român[64]. Au fost prezenţi mareşalul Foch, comandantul armatei Franţei în primul război mondial, şi generalul Berthelot, şeful misiunii militare franceze în România (1916-1918).

Astfel, printr-un fericit destin, i-a fost dat regelui Ferdinand să poarte „coroana stropită cu mult şi scump sânge", să culeagă „după trei sute de ani moştenirea lui Mihai Viteazul"[65].

---

61 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 206.

62 Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. de Min., dos. 14/1922, f.1.

63 Vezi, pe larg, Ion Gorun, *Încoronarea primului rege al României întregite la Alba Iulia şi la Bucureşti*, f.a.; Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, New York, 1984, p. 318-321.

64 Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 60.

65 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 601.

DE LA CONSTITUŢIA DIN 1923 LA OFICIALIZAREA CRIZEI DINASTICE

Acceptând să se încoroneze sub guvernul Ion I.C. Brătianu, regele dovedise că era hotărît să menţină Partidul Naţional-Liberal la putere, fără a ţine seama de opinia partidelor din opoziţie. Încurajat de atitudinea lui Ferdinand, guvernul a decis să pună în dezbaterea Corpurilor legiuitoare proiectul noii Constituţii. Aceasta a suscitat noi şi ample discuţii, opoziţia organizând numeroase adunări de protest, în care se cerea regelui demiterea imediată a liberalilor de la guvern.

Atmosfera în care s-a dezbătut proiectul Constituţiei a fost de-a dreptul incendiară: manifestaţii de stradă, confruntări cu poliţia şi cu armata, strigăte şi insulte în parlament; „ba, un cucernic părinte din Teleorman, suflet dat de mult pe bătaie, cu oricine ar fi, a putut aduce la şedinţă nişte fiole cu gaze asfixiante" pe care le-a spart în incinta Adunării Deputaţilor, silindu-i pe parlamentari să părăsească în grabă sala[1]. Agitaţia principalelor partide de opoziţie a nemulţumit pe suveran, care a declarat că „trebuie să se facă Constituţia" şi că „cu scandal de stradă nu se vine la putere"[2].

Nicolae Iorga a fost neplăcut surprins de faptul că regele Ferdinand a stăruit ca legea fundamentală să menţină dreptul „la succesiune al rudelor de la Sigmaringen care, după datoria lor, de altfel, luptaseră în armata germană ca să ajungem la pacea de la Bucureşti"[3]. Această stăruinţă a apărut cel puţin

1 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 613.
2 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. V, p. 199.
3 N. Iorga, *op. cit.*, p. 613.

bizară, având în vedere că regele avea moştenitor legitim, născut în România şi botezat în religia ortodoxă a răsăritului.

Proiectul de Constituţie a fost votat de Adunarea Deputaţilor la 26 martie 1923 şi de Senat la 27 martie[4]. În ziua de 28 martie, guvernul a înaintat regelui raportul pentru sancţionarea noii Constituţii. Partidul Ţărănesc şi Partidul Naţional au adresat „un ultim apel" suveranului, rugându-l să „nu-şi pună semnătura pe Constituţia liberală"[5]. Dar regele nu a luat în seamă acest apel şi a promulgat noua Constituţie, care a apărut la 29 martie 1923 în „Monitorul oficial".

Constituţia[6] consfinţea principiul fundamental potrivit căruia România era un „stat naţional, unitar şi indivizibil", proclama drepturile şi libertăţile democratice ale cetăţenilor. Articolul 5 prevedea: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă şi de religie, se bucură de libertatea conştiinţei, de libertatea învăţământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociaţie şi de toate drepturile şi libertăţile stabilite prin legi".

Prerogativele monarhului rămâneau cele stabilite în Constituţia din 1866, cu modificările din 1881. Prevăzând eventualitatea ca regele să nu poată fi disponibil sau în stare să-şi exercite prerogativele, Constituţia stipula: în caz de vacanţă a tronului se constituia o locotenenţă regală, formată din trei persoane, care exercită prerogativele regale până la urcarea regelui pe tron (art. 79); de la data morţii regelui până la depunerea jurământului de către succesorul său la tron, puterile constituţionale ale regelui erau exercitate de Consiliul de Miniştri (art. 81); regele, fiind în viaţă, putea numi o regenţă, compusă din trei persoane, care, după moartea acestuia, exercita puterile regale în timpul minorităţii succesorului la tron, numirea regenţilor făcându-se cu acordul Reprezentanţei Naţionale (art. 83).

4 „D.A.D.", nr. 56, şedinţa din 26 martie 1923, p. 1604; „D.S.", nr. 52, şedinţa din 27 martie 1923, p. 828.

5 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 3/1923, f. 1.

6 „Monitorul oficial", nr. 282 din 29 martie 1923.

Pentru a lovi în presa şi literatura antimonarhică, în Constituţia din 1923 s-a menţinut prevederea potrivit căreia delictele de presă se judecau de către juraţi, cu unele excepţii – între care şi delictele „împotriva suveranilor ţării, principelui moştenitor, membrilor familiei regale şi dinastiei" (art. 26) – care se judecau de tribunalele ordinare, potrivit dreptului comun.

Regele Ferdinand, sfătuit de Brătianu, n-a ezitat să facă uz de noile prevederi ale Constituţiei, intentând proces lui N. D. Cocea pentru articolul *Răspunzătorul*, publicat în „Facla" la 24 martie 1923. În articol se prezenta atmosfera în care s-a dezbătut proiectul de Constituţie, agitaţia partidelor din opoziţie şi măsurile „de mână forte" luate de guvern. Responsabil pentru această situaţie era considerat regele Ferdinand, care, în ianuarie 1922, „a adus pe Brătieni la putere şi-i menţine de-atunci la cârma statului", a susţinut direct guvernul în acţiunea lui, inclusiv când acesta a scos armata în stradă. De aceea, N. D. Cocea ţinuse să avertizeze că: „Baionetele, oricât de numeroase, n-au apărat niciodată pe regii nemernici de inevitabila răspundere. Baionete destule au avut şi monarhii Franţei şi ţarii Rusiei. Regele Ferdinand al României nu poate avea prezumţia deşartă să creadă că va avea mai multe baionete decât au avut predecesorii lui pe căile opresiunii şi ale ghilotinei"[7].

Profund iritat, regele Ferdinand a hotărît să se adreseze justiţiei. Comentând această decizie, N. D. Cocea aprecia că pentru paginile antimonarhice din timpul lui Carol I ar fi putut să înfunde puşcăria „de sute de ori", dar fostul rege s-a dovedit a fi prudent şi echilibrat. După opinia sa, Ferdinand „s-a înscris făţiş în clubul liberal"[8], apărând acest partid împotriva adversarilor politici. În urma procesului, Cocea a fost condamnat la 18 luni. Datorită intervenţiilor lui O. Goga şi ale altor personalităţi[9], el a fost eliberat după 9 luni.

7 „Facla", VII, nr. 12 din 24 martie 1923.
8 *Ibidem*, nr. 19 din 12 mai 1923.
9 Vezi interviul lui N. D. Cocea în „Rampa", XVI, nr. 3955 din 28 martie 1931.

Procesul a avut însă efectul politic scontat, întrucât după 1923 n-au mai apărut, în presa legală, articole în care să fie atacată deschis instituţia monarhică şi să se preconizeze un regim republican. A contribuit la aceasta şi cenzura preventivă, care nu îngăduia publicarea materialelor prin care erau criticaţi suveranul sau membrii familiei domnitoare.

În spiritul noii Constituţii au fost adoptate legile de unificare – din rândul cărora se detaşează legea administrativă din iunie 1925 – pe care suveranul le-a aprobat. De asemenea, Ferdinand a susţinut politica economică promovată de liberali, semnând mesajele de trimitere a proiectelor legilor minelor, energiei, apelor, comercializării bunurilor statului spre dezbatere în parlament şi apoi, după votarea lor, le-a promulgat. Aceste legi au avut un rol important în organizarea şi dezvoltarea statului naţional unitar, în potenţarea şi valorificarea capacităţilor creatoare ale poporului român. În acelaşi timp, regele a aprobat măsurile anticomuniste iniţiate de guvern, prin care Partidul Comunist din România a fost scos în afara legii (decembrie 1924).

Regele Ferdinand s-a implicat şi în problematica vieţii internaţionale. Momente semnificative s-au înregistrat cu prilejul vizitelor suveranului României la Paris, Londra, Bruxelles, Berna, la Liga Naţiunilor, Varşovia şi Belgrad. De altfel, rege-le Ferdinand a fost primul şef de stat care a vizitat Biroul Internaţional al Muncii, precum şi sediul Societăţii Naţiunilor (mai 1924). Cu acest prilej, regele a declarat: „Poporul român – având realizată, după secole de suferinţe şi persecuţii, unitatea sa naţională, preocupat de organizarea şi menţinerea păcii, spre a se consolida, fără să urmărească nici un scop agresiv, dorind menţinerea integrităţii teritoriale a ţării sale şi respectul fidel al tratatelor existente – este în mod profund ataşat operei de pace, solidarităţii şi înţelegerii, care formează obiectul activităţii Societăţii Naţiunilor"[10].

Sfârşitul guvernării liberale a fost dominat de criza dinastică. Principele Carol, moştenitorul tronului, era profund re-

10 Apud Mihai Iacobescu, *România şi Societatea Naţiunilor, 1919-1929*, Bucureşti, Editura Academiei, 1988, p. 131.

voltat de tutela pe care Ion I.C. Brătianu o exercita asupra regelui Ferdinand şi era hotărît să acţioneze pentru creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat. El îşi exprimase în repetate rânduri opinia că trebuia făcută „curăţenie la palat" pentru a se înlătura influenţa ocultă a lui Barbu Ştirbey şi a reginei Maria şi, mai ales, pentru a „elibera" Coroana de sub „dominaţia" lui Ion I.C. Brătianu.

Atitudinea lui Carol a depăşit cadrul curţii regale, devenind obiect de controversă publică. În calitate de moştenitor al Coroanei, Carol avea titlul onorific de inspector general al armatei; dar el, depăşindu-şi atribuţiile, a elaborat un plan de înzestrare a armatei române cu avioane, pe care a încercat să-l traducă în viaţă peste capul guvernului. Cum realizarea lui necesita fonduri însemnate, Consiliul de Miniştri n-a aprobat decât o sumă mică, anihilând astfel intenţiile principelui. În primăvara anului 1925, când regele Ferdinand s-a îmbolnăvit, neputându-şi exercita – pentru câteva săptămâni – prerogativele ce-i reveneau, Carol a luat – aşa cum remarca N. Iorga – „tonul de stăpân în palatul care era să fie al lui şi în care n-aveau ce să caute suspecte influenţe străine şi faţă de miniştrii de care ar fi avut a se servi"[11]. În consecinţă, el a încercat să-l aducă „la ordine" pe Ion I.C. Brătianu şi să-l îndepărteze de la Curte pe Barbu Ştirbey. Însănătoşirea regelui a făcut ca aceste planuri să nu se poată realiza. În vara aceluiaşi an s-a ivit un nou conflict, generat de plecarea regelui în străinătate pentru a-şi căuta de sănătate. Principele Carol a pretins ca, în calitate de moştenitor al tronului, să preia el prerogativele regale în lipsa suveranului. Dar şi de această dată s-a izbit de rezistenţa lui Ion I.C. Brătianu, care i-a amintit că, potrivit Constituţiei, în absenţa suveranului, prerogativele regale erau exercitate de Consiliul de Miniştri[12].

La rândul ei, regina Maria era profund nemulţumită de atitudinea lui Carol. Sub domnia regelui Ferdinand ea avea un

11 N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 396.

12 Despre aceste conflicte, vezi pe larg, Ioan Scurtu, *Contribuţii privind viaţa politică din România. Evoluţia formei de guvernământ în istoria modernă şi contemporană*, p. 186-189.

rol politic major, influenţând sau participând direct la luarea unor decizii importante pentru statul român. Regina constata cu îngrijorare că fiul ei Carol urmărea s-o anihileze din punct de vedere politic; pentru ea era limpede că sub regele Carol al II-lea o aştepta soarta de „regină-mamă" sau „regină-văduvă", despuiată de toate onorurile şi avantajele puterii.

Barbu Ştirbey a jucat un rol important, el fiind administratorul Domeniilor Coroanei, favoritul reginei Maria şi cumnatul lui Ion I.C. Brătianu. Având un talent deosebit în manevrele de culise, Barbu Ştirbey acţiona fie direct, fie prin intermediul reginei Maria asupra regelui Ferdinand, în calitate de purtător de cuvânt al lui Ion I.C. Brătianu. Carol îl socotea pe Ştirbey un Iago al curţii regale şi nu pierdea nici un prilej pentru a-i arăta ostilitatea. La rândul său, Barbu Ştirbey n-a ezitat să răspundă principelui moştenitor cu aceeaşi monedă, astfel încât între cei doi exista un conflict declarat.

Ferdinand nu vedea cu ochi buni atitudinea lui Carol, atrăgându-i în repetate rânduri atenţia că trebuie să-şi corecteze comportarea şi să nu cadă pradă firii sale impulsive[13]. Regele socotea că atitudinea lui Carol putea pune în pericol însăşi instituţia monarhică, coalizând împotriva ei nu numai nemulţumirea maselor, dar şi a celei mai puternice grupări politice.

Repetatele eşecuri în tentativa de a face „ordine la curte" şi de a se impune ca factor de decizie în România i-au creat principelui o stare de spirit extrem de încordată. El devenise obsedat de ideea că „este nu numai sabotat în acţiunile sale,

13 Într-o scrisoare, nedatată, adresată de regele Ferdinand principelui Carol, citim: „Am preferat să-ţi scriu decât să-ţi vorbesc, pentru că vorbind spui câteodată mai mult decât trebuie, pe când scriind cumpăneşti cu mai multă grijă fiecare cuvânt. Dragă Carol, sunt adânc mişcat că tu şi Sitta [principesa Elena] nu trăiţi împreună cum ar trebui". După ce-i reproşa că se afişează în văzul lumii cu tot felul de femei, fără a încerca să salveze măcar aparenţele, că n-a învăţat nimic din lecţia amară a trecutului, că şi-a uitat îndatoririle pe care le avea ca principe moştenitor, regele conchidea: „Nu lăsa să ajungă lucrurile până acolo ca eu să fiu silit să iau măsuri severe spre a te obliga de a te conduce ca prinţ, ca soţ, ca fiu şi ca gentleman... Întoarce-te la calea dreaptă cât mai e timp, Carol, răbdarea lumii nu este ilimitată." (Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală, dos. V-254/1921, f. 1-8)

dar şi înduşmănit în funcţiunile pe care le îndeplinea"[14]. În consecinţă, Carol a decis să renunţe la sarcinile ce-i reveneau în calitate de principe moştenitor. Între timp se ataşase de Elena Lupescu, o „amantă de profesie", cum o caracteriza principele Nicolae[15]. Legăturile dintre ei au început prin anul 1922, dar membrii familiei regale nu le-au dat nici o importanţă. Intrat în relaţii cu Elena Lupescu, Carol şi-a abandonat soţia şi copilul, dedicându-se, cu o pasiune de care numai el era capabil – în văzul tuturor –, noii sale aventuri sentimentale.

Ferdinand şi regina Maria au hotărît să-l despartă pe Carol măcar pentru câteva săptămâni de Elena Lupescu, trimiţându-l la Londra pentru a reprezenta familia regală română la funeraliile reginei Alexandra a Marii Britanii, decedată la 20 noiembrie 1925.

Considerând că această decizie fusese pusă la cale de regina Maria şi de Barbu Ştirbey, Carol a refuzat să plece. A simulat un accident de cal, apoi s-a împuşcat în picior, dar n-a reuşit să schimbe decizia luată. Văzând că nu mai are nici o şansă şi nici un argument, a apostrofat-o trivial pe regină şi l-a pălmuit pe Barbu Ştirbey sub privirile stupefiate ale personalului de la palat, după care i-a declarat regelui: „De la Londra o să mă duc să mă plimb. Nu voi reveni atât de curând în ţară. Am nevoie să respir, căci simt că mă înăbuş"[16]. La insistenţele lui Ferdinand, Carol a promis că se va întoarce în ţară înainte de 25 decembrie.

După ce a asistat la funeralii, Carol a plecat la Paris, unde a întâlnit-o pe Elena Lupescu[17], şi de aici împreună la Veneţia. În ziua de 12 decembrie 1925, el a adresat regelui Ferdinand o scrisoare[18] prin care – pentru a treia oară în decurs de şapte

14 Nae Ionescu, *Despre „alungarea" principelui Carol*, în „Cuvântul", V, nr. 1602 din 2 octombrie 1929.

15 Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei României*. Documente, amintiri şi comentarii editate de Gh. Buzatu în colaborare cu Stela Cheptea şi Sorin Pârvu, Iaşi, Editura Moldova, 1991, p. 47.

16 M.I. Costian, *Regele Carol II şi partidele politice*, Bucureşti, Tipografia Lupta, 1933, p. 11.

17 A.L. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu*, London, 1942, p. 40-43.

18 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 146-147; *Acte şi corespondenţă...*, p. 15-16.

ani – renunţa la obligaţiile ce-i reveneau în calitate de principe moştenitor, punând instituţia monarhică într-o situaţie dificilă.

Ferdinand, profund nemulţumit de această atitudine, a arătat scrisoarea membrilor familiei regale, precum şi câtorva oameni politici, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri. S-a hotărît trimiterea lui Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, în Italia cu misiunea de a vedea „dacă principele este conştient de consecinţele atitudinii sale"[19]. În instrucţiunile date de regele Ferdinand lui C. Hiott, în momentul plecării sale, la 24 decembrie, se arăta că dacă principele se afla într-o „gravă criză psihologică" trebuia să dea o declaraţie scrisă „prin care regretă actul nejustificat comis şi se angajează să urmeze fără şovăire ordinele tatălui său şi să se întoarcă singur în 24 de ore în România şi a se supune la Sinaia la ordinele regelui şi să nu comunice decât cu persoanele indicate de tatăl său". Dacă însă era vorba de „o decizie gândită şi irevocabilă", principele trebuia să scrie şi să semneze o nouă declaraţie de renunţare, care întărea scrisoarea din 12 decembrie şi adăuga ideea că renunţă şi la toate drepturile care, în virtutea legilor ţării, i-ar reveni asupra fiului său Mihai. Această declaraţie fusese redactată de ministrul Al. Constantinescu, colaborator apropiat al lui Ion I.C. Brătianu[20].

Pus în faţa unui ultimatum, Carol a copiat noua declaraţie de renunţare prezentată de C. Hiott, a adăugat: „Milano, 28 decembrie 1925" şi a înapoiat-o ministrului Casei Regale spre a o prezenta regelui[21].

După ce C. Hiott a ajuns în ţară, la 30 decembrie, regele a hotărît convocarea pentru a doua zi a Consiliului de Coroană la Sinaia. Au fost invitaţi: preşedinţii Corpurilor legiuitoare (M.G. Orleanu şi M. Pherekyde), foştii prim-miniştri (generalul C. Coandă şi Al. Vaida-Voevod), preşedintele Înaltei

19 Arh. ist. centr., fond Ferdinand. Arh. personală, doc. V-745/1925, f. 1-2.

20 C. Argetoianu, *op. cit.*, în *Monarhia...*, p. 371.

21 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 143; *Acte şi corespondenţă...*, p. 16-17.

Curţi de Casaţie (Gh. Buzdugan), patriarhul bisericii ortodoxe române (Miron Cristea), şeful Marelui Stat-Major al armatei române în timpul primului război mondial (generalul C. Prezan), membrii guvernului, şefii partidelor politice „de guvernământ" (Iuliu Maniu, N. Iorga, I. Mihalache, Al. Averescu), în total 23 de persoane. Pentru a evita o dezbatere pe tema crizei dinastice, nu s-a comunicat motivul convocării.

Consiliul de Coroană a început printr-o scurtă cuvântare a regelui Ferdinand[22]. După ce a arătat situaţia grea în care era pusă dinastia prin actul renunţării lui Carol, suveranul a spus: „Dacă un asemenea act ar fi fără precedent din partea lui aş mai păstra poate iluzii şi speranţe [...] Grija ce port acestei Coroane nu-mi îngăduie să las vreo posibilitate de reînnoire a unei asemenea crize care e deja prea mult că s-a putut repeta"[23]. În concluzie, regele a cerut participanţilor să-i dea sprijinul „pentru ca această hotărîre să fie înţeleasă de ţară şi adoptată fără frământări, cu formele legale pe care le reclamă. Şi pentru aceasta chiar în ziua de azi vă rog să luaţi cunoştinţă de renunţarea principelui Carol, în urma căreia să se păşească fără întârziere la măsurile legale pentru recunoaşterea principelui Mihai ca principe moştenitor al României"[24]. Aşadar, nu era vorba de o dezbatere, în urma căreia să rezulte o hotărîre; ea fusese deja luată, iar cei convocaţi erau solicitaţi să contribuie la îndeplinirea acestei decizii regale.

Luând primul cuvântul, Ion Mihalache a declarat că regele era singurul în măsură să aprecieze dacă gestul principelui periclita interesele monarhiei sau ale statului; în consecinţă, Partidul Ţărănesc va urma decizia suveranului. Iuliu Maniu a afirmat că dreptul de a hotărî într-o asemenea problemă

22 Deoarece nu s-a făcut o stenogramă a discuţiilor, desfăşurarea şedinţei este reconstituită pe baza relatărilor din presa vremii, precum şi din: C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine*, în Arh. ist. centr., Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dos. 8595, f. 2249-2257; N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 79-82; M.I. Costian, *Regele Carol I şi partidele politice*, p. 14-17; Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934 (memoriul lui Iuliu Maniu); C. Stere, *Preludii. Partidul Naţional-Ţărănesc şi „cazul Stere"*, Bucureşti, Atelierele „Adevărul", 1930, p. 74-75.

23 Arh. ist. centr., fond Ferdinand, Arh. personală, dos. III-80 (f.a.), f. 1.

24 *Ibidem*, f. 2.

aparţine regelui, dar că ar fi necesar încă un demers „solemn şi oficial" pe lângă principe, pentru a-l determina să revină asupra declaraţiei de renunţare. Până la aflarea rezultatului, să se suspende şedinţa Consiliului de Coroană, urmând ca decizia să fie luată ulterior. El a încheiat prin a arăta că Partidul Naţional va fi alături de hotărîrea suveranului. La rândul său, N. Iorga s-a oferit să meargă chiar el în Italia pentru a-l aduce pe principe şi a arătat că regenţele au fost întotdeauna dezastruoase pentru dinastie şi pentru ţară. După un schimb de cuvinte „destul de accentuate"[25] cu suveranul, N. Iorga a conchis că va accepta hotărîrea luată. În intervenţia sa, Al. Averescu s-a declarat întru totul de acord cu decăderea lui Carol din calitatea de moştenitor al Coroanei, exprimându-şi regretul că această hotărîre nu a fost luată încă din 1918. Ultimul a luat cuvântul Ion I.C. Brătianu, care l-a asigurat pe rege de întregul sprijin al guvernului în aducerea la îndeplinire a deciziei luate. „Cine se opune n-are patriotism", a conchis el bătând cu pumnul în masă şi strigând: „Trăiască regele!"

Până la urmă, toţi participanţii au acceptat punctul de vedere al regelui. Chiar dacă unii au încercat să se opună, ei n-au pierdut din vedere faptul că, potrivit Constituţiei, suveranul numea pe primul-ministru, iar momentul unei asemenea decizii nu era departe. Cum regele Ferdinand a declarat categoric că prinţul Carol este „o creangă putredă în dinastie, pe care trebuie să o tai spre a salva Coroana"[26], liderii politici prezenţi la Sinaia s-au supus voinţei suveranului.

Hotărîrea luată de rege trebuia confirmată de Corpurile legiuitoare – Reprezentanţa Naţională – care au fost convocate pentru 4 ianuarie 1926. Chestiunea însă nu era deloc simplă şi clară.

În primul rând deoarece Constituţia nu prevedea modalităţile de procedare în cazul renunţării la calitatea de principe moştenitor şi de aceea se invocau articolele 79 şi 83, care însă

25 *Ibidem*, fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 4.

26 Armand Călinescu, *Însemnări politice, 1916-1939*. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Al. Gh. Savu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 54.

nu se refereau în mod expres la problema ce urma să facă obiectul şedinţei Reprezentanţei Naţionale din 4 ianuarie 1926; posibilităţile de interpretare erau variate. În al doilea rând, acceptarea renunţării principelui moştenitor năştea alte probleme, neprevăzute în Statutul familiei domnitoare: exilarea unui membru al familiei, schimbarea numelui, tutela asupra moştenitorului minor, situaţia mamei moştenitorului, modul de administrare a averii celui decăzut din drepturile sale, domiciliul acestuia etc. Hotărîrea Consiliului de Coroană se luase pe baza unei scrisori a principelui, neautentificată de ministrul României în Italia sau de notarul public din Milano, şi ca atare ea putea fi considerată o simplă scrisoare particulară. În plus, Consiliul de Coroană decisese asupra unei succesiuni ce nu fusese încă deschisă, act ce era lovit de nulitate, conform prevederilor Codului Civil în vigoare.

La 3 ianuarie 1926 s-a ţinut un consiliu intim la Sinaia, prezidat de rege, la care au participat: regina Maria, Ion I.C. Brătianu, G. Mârzescu, Al. Constantinescu, Miron Cristea şi principesa Elena; cu acest prilej au fost aprobate proiectele de lege elaborate, iar suveranul a anunţat componenţa Regenţei: principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan.

Întrucât la clubul Partidului Ţărănesc şi mai ales la cel al Partidului Naţional se discuta cu aprindere atitudinea ce trebuia luată la 4 ianuarie, regele a venit în Bucureşti unde – sub pretext că voia să comunice componenţa Regenţei – a chemat în audienţe succesive pe I. Mihalache, Iuliu Maniu şi N. Iorga. În timp ce primii doi au comentat doar necesitatea Regenţei, N. Iorga a repus în discuţie însăşi chestiunea acceptării actului de renunţare a lui Carol, susţinând că hotărîrea regelui era rodul influenţei lui Ion I.C. Brătianu şi a lui Barbu Ştirbey[27].

27 Iată, redat chiar de N. Iorga, dialogul pe care l-a avut cu regele:
„– Lumea mă crede mai slab decât sunt.
– Nu ştiu, dar sunt sigur că Majestatea Voastră se crede mai tare decât este.
– Eu am făcut-o, eu singur.

Lucrările Corpurilor legiuitoare, care aveau calitatea de Adunare Naţională Constituantă[28], s-au deschis prin mesajul regal citit de preşedintele Consiliului de Miniştri; el începea cu scrisoarea lui Carol din 28 decembrie 1925 şi apoi făcea constatarea că „pentru a treia oară de când se află la vârsta bărbătească, A.S.R. principele Carol nu voieşte să îndeplinească marile îndatoriri ce-i incumbă ca principe moştenitor şi printr-o hotărîre irevocabilă şi repetată cere să fie descărcat de această sarcină". Mesajul regal continua: „În faţa acestei hotărîri şi stăpânit de grija viitorului ţării şi a intereselor permanente ale Coroanei, atât de neclintit legate de ea, mă simt nevoit să înfăţişez «actul de renunţare» al A.S.R. principelui Carol şi să vă cer să primiţi renunţarea, precum am primit-o eu, şi să constataţi că A.S.R. principele Carol a renunţat definitiv la succesiunea tronului României, la drepturile, titlurile şi prerogativele de care se bucura până astăzi, în virtutea Constituţiei şi Statutului familiei regale, ca principe moştenitor al României şi ca membru al familiei domnitoare". Ca urmare firească a acceptării renunţării lui Carol, regele cerea „să recunoaşteţi că succesiunea tronului României revine de drept A.S.R. principelui Mihai, coborîtorul direct şi legitim, în ordinea de primogenitură bărbătească a dinastiei domnitoare". În continuare, şeful guvernului a prezentat proiectul de lege pentru primirea renunţării lui Carol şi proclamarea principelui Mihai drept moştenitor al Coroanei.

– Supt influenţa a doi oameni [aluzie la Ion I.C. Brătianu şi la B. Ştirbey] cărora niciodată nu le voi întinde mâna pentru partea ce au avut în acest act.

– Nu! Nu!

– O ţară întreagă o ştie şi o spune. De azi înainte, ţară şi dinastie sunt la dispoziţia unei bande de politicieni răufăcători.

– Sunt oamenii în care am pus încrederea mea.

– Şi o ţară întreagă se întreabă de ce nu li retrageţi această încredere până nu e prea târziu." (N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 86-87)

28 Desfăşurarea şedinţei este relatată după: „D.A.D.", nr. 41, şedinţa din 4 ianuarie 1926; „D.S.", şedinţa din 4 ianuarie 1926; Ioan Scurtu, *Începutul crizei dinastice în România*, în *Istorie şi civilizaţie. Profesorului Constantin Cihodariu, la a 80-a aniversare*, Iaşi, Tipografia Universităţii, 1988.

Apoi, Ion I.C. Brătianu a citit mesajul regal şi proiectul de lege privind actele civile ale familiei sale, prin care se aduceau importante modificări Statutului Casei Regale. În mod special se prevedea excluderea din rândul acestei familii a celui care renunţa la prerogativele sale; mai multe articole se refereau la situaţia politică, militară şi matrimonială a acestuia, la administrarea averii sale. Proiectul prevedea: membrii familiei regale care renunţau sau îşi pierdeau această calitate nu mai aveau dreptul la reşedinţă în palatele regale sau princiare (art. 6); moştenitorul tronului sau membrii familiei regale care renunţau la titlurile, drepturile şi prerogativele de care se bucurau conform Constituţiei, legilor ţării şi Statutului familiei domnitoare pierdeau drepturile politice prin însuşi efectul renunţării şi nu-şi puteau stabili reşedinţa pe teritoriul statului român decât cu autorizarea regelui sau a Regenţei. Prin efectul renunţării, aceştia pierdeau de drept proprietatea gradelor militare, fiind şterşi din controalele armatei. O dată cu pierderea calităţii de membru al familiei domnitoare încetau funcţiile şi însărcinările ce au dobândit, sub orice titlu, în această calitate, în instituţiile publice sau recunoscute de utilitate publică (art. 7). De asemenea, proiectul de lege stabilea: cel ce a renunţat sau a pierdut calitatea de membru al familiei domnitoare nu mai putea folosi numele princiar, ci trebuia să-şi ia un alt nume, cu autorizaţia regelui; averea lui era administrată de un împuternicit sau curator; el renunţa „de plin drept la puterea părintească şi la uzufructul legal al averii personale a copiilor lui. În acest caz, puterea părintească, tutela, administraţiunea şi folosinţa averii trecea asupra regelui sau Regenţei", care puteau „delega mamei exerciţiul total sau parţial al puterii părinteşti".

Începând discuţiile asupra primului proiect de lege, N. Iorga a urcat cel dintâi la tribuna Adunării Deputaţilor pentru a-şi „striga convingerea"[29]. El a ţinut să precizeze, din capul locului, că un „proiect al guvernului se discută; nu se poate face astfel cu un act al suveranului îndurerat, cu care s-a prezentat în Consiliul de Coroană, chemat numai pentru a primi o

29 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 625.

comunicare, ca irevocabil, şi aceasta chiar când, dezgustat de calomniile care ating şi onoarea unui prinţ [...] conştiinţa ne cere să vorbim". El a menţionat că Partidul Naţional înţelegea să slujească „cu lealitate Coroana, împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale şi ale complicilor săi ascunşi, n-a prevăzut nimic, n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de astăzi ce atinge grav prestigiul dinastiei, care n-a căutat să se informeze direct, prin şeful său, asupra situaţiei reale, care n-a cutezat să ia asupră-şi răspunderea, descoperind astfel pe suveran". Şi N. Iorga a încheiat cu această apreciere: „Dintre faptele rele ale guvernului Brătianu, cea mai condamnabilă este cea de azi, prin toate drepturile pe care le sfarmă, prin toate sentimentele pe care le jigneşte, prin toate ameninţările pe care le provoacă".

Discursul a fost salutat cu aplauze pe băncile naţionalilor şi ţărăniştilor, care au scandat în mai multe rânduri „Jos Ştirbey!", „Jos Brătianu!", subliniind astfel împotriva cui se îndreptau vehementele critici ale profesorului.

Ion Mihalache a citit o declaraţie în care se arăta că „Partidul Ţărănesc ia act de renunţarea principelui Carol şi de devoluţiunea dreptului de succesiune asupra principelui Mihai". El acuza guvernul că „nu a ştiut să pună Coroana la adăpostul răspunderilor" şi că prin procedura adoptată „expune ţara şi Coroana la eventuale frământări". În consecinţă, „Partidul Ţărănesc îşi declină răspunderea pentru consecinţele acestei atitudini a guvernului". Dar, ţinea să precizeze Ion Mihalache, Partidul Ţărănesc asigură încă o dată pe rege de sprijinul său, „solidarizându-se cu voinţa Coroanei de a întemeia şi întări un regim democratic, constituţional şi parlamentar".

La rândul său, Al. Averescu a arătat că proiectul de lege supus dezbaterii „nu este decât urmarea firească a hotărîrii la care suveranul a fost nevoit să ajungă. Împrejurările care ne-au adus în situaţiunea de azi s-au înlănţuit în aşa fel, încât ne găsim astăzi nu la o răspântie, ci la o cotitură, deci nu avem înaintea noastră decât o singură soluţiune". Venind în contradicţie cu opinia naţionalilor şi ţărăniştilor, şeful Partidului

Poporului declara: „Pentru motive curat personale, prinţul Carol nu a izbutit să oprească libertatea sa de acţiune la marginile impuse de situaţiunea sa ca membru al familiei regale şi mai cu seamă ca moştenitor al tronului". Făcând aluzie la renunţările lui Carol din 1918 şi 1919, Al. Averescu aprecia că „toate sforţările de a întări în sufletul prinţului sentimentul datoriei" s-au „dovedit zadarnice". Astfel încât regele a fost nevoit să primească cea de-a treia renunţare a principelui. „În faţa acestei situaţiuni, linia de conduită este neted indicată partidelor politice, fidele principiului monarhic". El socotea că datoria tuturor era de a se strânge în jurul tronului „pentru ca suveranii să găsească în noi sprijinul de care au nevoie în greaua încercare prin care trec". Şi a mai făcut o precizare pe care timpul avea s-o infirme: „Acesta este punctul de vedere nestrămutat al Partidului Poporului, pe care nu îl va părăsi niciodată şi cu nici un preţ". În încheiere, el a declarat că partidul său „va vota fără nici o rezervă legea pentru proclamarea A.S.R. principelui Mihai ca moştenitor al tronului României".

Dezbaterile asupra acestui proiect de lege au fost încheiate de Ion I.C. Brătianu, care a susţinut că în acele momente era necesară tăcerea, exprimată printr-un vot unanim, pentru a nu frământa durerea „aceluia care ca rege şi ca părinte a fost silit să ia o asemenea hotărîre". După ce a declarat că nu va răspunde acuzaţiilor ce i s-au adus, şeful Partidului Naţional-Liberal a ţinut să afirme că în cei 25 de ani de când avea un rol politic activ în România şi-a demonstrat în repetate rânduri sentimentele faţă de monarhie, pe care a slujit-o întotdeauna cu devotament. Făcând aluzie la cei ce l-au acuzat că fuge de răspundere, Ion I.C. Brătianu a declarat: „iau răspunderea întreagă a actului la care v-am invitat". Apoi, referindu-se la cauzele care au determinat renunţarea lui Carol, el a afirmat: „Nu cunosc, nu am cunoscut, nu ştiu cauzele politice ale actului de renunţare care ni s-a prezentat. Declar hotărît şi limpede: nu le-am cunoscut, nu le cunosc şi nu cred că există". Şi a continuat: „În ceea ce priveşte alte cauze, chiar dacă le-aş cunoaşte, desigur că nu ar face obiectul dezbaterilor la care

v-am invitat". Pentru a nu lăsa loc la comentarii, şeful guvernului a apreciat că era o insultă să se spună că principele nu ştia ce face când a semnat actul de renunţare. Şi-a încheiat: „D-lor, cu regretul că am fost chemat să iau cuvântul, pentru că nu puteam să fac altfel în această tristă împrejurare, rog să votăm astfel, încât să închidem această chestiune pentru astăzi, pentru mâine, pentru totdeauna". Majoritatea liberală a primit cu aplauze „prelungite şi repetate" această propunere. Proiectul de lege a fost adoptat cu 231 bile albe (pentru) şi 3 negre (contra).

A urmat dezbaterea celui de-al doilea proiect de lege, primul luând cuvântul deputatul Grigore Iunian. El a spus că ar fi fost de aşteptat ca, cel puţin în chestiuni de o asemenea gravitate, şeful guvernului şi preşedintele Adunării „să fie ceva mai respectuoşi faţă de drepturile parlamentului de a lua cunoştinţă de proiectele supuse în dezbaterile sale". Proiectul de lege fusese depus la orele 16,00, iar la 17,20 era deja adus în dezbaterea parlamentului, fără să fie măcar împărţit deputaţilor, în timp ce articolul 63 din Regulamentul de funcţionare a Adunării Deputaţilor prevedea că, chiar în caz de urgenţă, trebuiau 24 de ore între prezentarea şi luarea în discuţie a unui proiect de lege. Referindu-se la apelul lui Ion I.C. Brătianu către partidele din opoziţie de a realiza un consens cu guvernul, Grigore Iunian se întreba cum putea fi realizat acest consens de vreme ce ele nu au fost încunoştinţate despre conţinutul proiectului. Declarând, în numele Partidului Ţărănesc, că modificarea Statutului membrilor familiei regale era necesară, Grigore Iunian a apreciat că condiţiile în care aveau loc discuţiile făceau proiectul „lipsit de bază legală" şi de aceea, „cu regret", ţărăniştii nu puteau lua parte la dezbateri. O declaraţie similară a făcut, în numele Partidului Naţional, D.R. Ioaniţescu. Apoi, proiectul de lege a fost supus la vot, fiind adoptat în unanimitate (naţionalii şi ţărăniştii abţinându-se şi de această dată de la vot).

Simultan s-a desfăşurat şedinţa Senatului, care a dezbătut aceleaşi proiecte de legi. În legătură cu primul proiect a luat cuvântul N. Buţureanu, care a citit o declaraţie scrisă de

N. Iorga, cuprinzând o vehementă critică la adresa guvernului liberal. Următorii vorbitori n-au făcut decât să condamne poziţia senatorului, care exprimase punctul de vedere al Partidului Naţional. În încheiere a intervenit ministrul Al. Constantinescu, care n-a pierdut ocazia de a atrage atenţia asupra faptului că partidele „conştiente de menirea lor" şi „bărbaţii politici care au simţul realităţii" trebuie „să priceapă până unde se poate da drumul patimilor ce-i muncesc". Numai că, aprecia Al. Constantinescu, „din nenorocire, de multe ori, cum e şi în cazul de faţă, patima orbeşte pe mulţi". Apoi, facând o discretă aluzie la N. Iorga, ministrul liberal a continuat: „Eram în drept să cred că cel puţin în momentul acesta, când ţara prin organele ei constituţionale este chemată să subscrie la un act atât de dureros şi pentru ea şi pentru scumpii noştri suverani, eram în drept să cred că se va respecta ceea ce s-a făgăduit în Areopagul fruntaşilor ţării, strânşi abia acum trei zile în jurul regelui îndurerat". Dar, „cu adâncă părere de rău", constata că Partidul Naţional nu-şi ţinea făgăduiala dată de a respecta hotărîrea suveranului. Totodată, Al. Constantinescu a ţinut să respingă „cu toată energia şi cu tot dispreţul" afirmaţiile că Partidul Naţional-Liberal şi suveranul ar fi recurs la „maşinaţiuni clandestine".

A fost prezentat proiectul de lege privitor la actele civile ale membrilor familiei domnitoare, în legătură cu care n-a cerut nimeni cuvântul. Puse succesiv la vot, ambele proiecte de lege au fost adoptate în unanimitate, naţionalii şi ţărăniştii abţinându-se, ca şi în Adunarea Deputaţilor.

Apoi, senatorii şi deputaţii s-au întrunit într-o şedinţă comună; aici preşedintele Consiliului de Miniştri a citit mesajul regal şi proiectul de lege pentru primirea Regenţei, numită pe baza art. 83 din Constituţie. După aprobarea proiectului de către comisia parlamentară a luat din nou cuvântul Ion I.C. Brătianu, care a spus: „Socotesc de o datorie către conştiinţa mea, să fac un apel călduros la toţi, şi mai ales la adversarii noştri, să uite pentru mai puţin de 24 de ore tot ce ne poate despărţi, să uite persoana şi guvernul care le poate sta în faţă şi să privească numai în viitor eventualităţile pentru care o

Regenţă trebuie să fie constituită". În legătură cu componenţa Regenţei, el aprecia că aceasta „prezintă toate caracterele necesare pentru ca să dea încredere tuturor, că va fi ferită de patimile care pot să primejduiască interesele statului. Prin persoanele lor, prin caracterul lor, prin trecutul lor, ele sunt în afară de patimile şi de luptele care ne pot separa. Prin ei înşişi şi prin caracterul instituţiilor cărora aparţin, ei se impun respectului tuturor". Şi Ion I.C. Brătianu a încheiat cu un nou apel: „Vă rog înălţaţi-vă pentru câteva ore, pentru câteva minute deasupra patimilor, care ne pot despărţi, şi daţi viitorului ţării siguranţa de care are nevoie, votând Regenţa care vi s-a propus".

Urcat la tribună, Iuliu Maniu a început cu o rugăminte, adresată primului-ministru, de a-l absolvi „de la îndatorirea să răspund apelului d-sale". Intrând în fondul problemei, el a arătat că „instituirea Regenţei este o prerogativă regală, iar noi nu voim să discutăm". Preşedintele Partidului Naţional a formulat însă obiecţii asupra necesităţii şi oportunităţii Regenţei de vreme ce regele „se bucură de o sănătate completă". După opinia sa, nu era bine să se constituie alături de rege „o autoritate latentă". În încheiere, Iuliu Maniu a declarat că parlamentarii aparţinând Partidului Naţional nu vor participa la discutarea acestui proiect de lege, pe care-l socoteau prematur. Reprezentantul Partidului Ţărănesc, dr. N. Lupu, a afirmat că, în faţa ştirii neaşteptate, căzute „ca din senin", a renunţării principelui Carol, partidul său „şi-a văzut ochii plini de lacrimi" şi este silit să primească hotărîrea. El a ţinut să accentueze că Partidul Ţărănesc s-a raliat „din primul moment în jurul Coroanei făcând zid în jurul ei, şi apărând pe regele Ferdinand cu orice preţ, până la moartea noastră". Liderul ţărănist a criticat graba cu care fusese depus proiectul de lege pentru primirea Regenţei şi a propus ca acesta să fie amânat măcar până la 18 ianuarie, când se deschidea sesiunea ordinară a parlamentului. El motiva: „Lăsaţi răgazul necesar pentru a intra în convorbiri cu noi [...] De ce să nu ne consfătuim cu toţii împreună, ca să găsim garanţia, ca să găsim chezăşia cea mai bună că vom putea fi feriţi de orice patimă,

de orice încercări de a tulbura viitorul acestei ţări?" Prin aceasta, dr. N. Lupu voia să arate că partidul său era dispus să răspundă apelului adresat de primul-ministru. Şi cum nu se aştepta ca liberalii să accepte propunerea, el a ţinut să-i avertizeze: „Băgaţi de seamă ce faceţi. Veţi fi acuzaţi că aţi făcut o Regenţă de partid şi va fi rău pentru ţară". În încheiere, dr. N. Lupu a declarat, în numele parlamentarilor ţărănişti: „Noi ne opunem instituirii Regenţei, nu discutăm această Regenţă şi ne abţinem de la vot". Proiectul de lege pentru primirea Regenţei a fost adoptat în unanimitate, naţionalii şi ţărăniştii neparticipând la vot.

Cele trei legi adoptate – pentru acceptarea renunţării lui Carol şi proclamarea lui Mihai ca moştenitor, pentru modificarea Statutului Casei Regale şi pentru primirea Regenţei – constituie ceea ce s-a numit „actul de la 4 ianuarie 1926". Acest act marca o serioasă dereglare a mecanismului parlamentar-constituţional, punea într-o situaţie delicată însăşi instituţia monarhică, având implicaţii asupra formei de guvernământ. El a provocat vii frământări în viaţa politică, a determinat importante regrupări de forţe, care s-au răsfrânt asupra evoluţiei regimului politic din România. Aşa cum remarca C. Argetoianu, criza dinastică „a devenit peste noapte pivotul politicii româneşti. Oamenii politici şi partidele au fost supuşi unei noi clasificări şi socotiţi apţi sau inapţi pentru guvernare după cum puteau fi sau nu bănuiţi că ar favoriza o eventuală revenire a prinţului"[30].

Comentând acest act şi apreciind că prin deciziile luate influenţa dominatoare a lui Brătianu la Curte crescuse considerabil, N. Iorga nota: „Acum nu mai erau doi stăpâni în România, ci unul singur: Ion Brătianu. Dinastia de Argeş biruise cu totul pe cea de Sigmaringen"[31].

Chiar dacă această apreciere pare exagerată, este limpede că regele Ferdinand – cu firea lui atât de influenţabilă – a acţionat şi sub impulsul unor factori exteriori, iar decizia luată

30 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, loc. cit.*, dos. 8595, f. 2331.
31 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 625.

consolida poziţiile Partidului Naţional-Liberal şi mai ales ale lui Ion I.C. Brătianu.

Dincolo de orice interpretări, rămâne faptul că prin declanşarea crizei dinastice autoritatea politică a regelui Ferdinand şi a instituţiei monarhice s-a diminuat. Pe de altă parte, a afectat prestigiul moral al dinastiei, ca rezultat al repetatelor abateri ale principelui Carol de la cel mai elementar civism. Evident, familia domnitoare nu oferea un bun exemplu pentru cetăţenii României.

Dând curs dorinţei lui Carol de a i se acorda un nume de persoană particulară, regele a hotărît ca el să poarte numele de Carol Caraiman, în amintirea locului unde s-a născut, iar pentru a-i facilita şederea în străinătate, la 11 februarie 1926, i s-a eliberat un paşaport diplomatic pe numele de Carol Caraiman. Fostul principe moştenitor, care păstra în continuare calitatea de cetăţean român, s-a stabilit, împreună cu Elena Lupescu, la Paris, unde primea regulat importante sume de bani şi alte mijloace materiale din partea Casei regale.

La testamentul său, semnat în ziua de 2 iulie 1925, regele Ferdinand a adăugat un codicil, datat 11 ianuarie 1926: „A fost vrerea cerului să pedepsească ţara, pe mine şi pe regină, cu grea încercare, prin renunţarea la tron a principelui Carol. N-am să uit niciodată amărăciunea de-a fi fost obligat să iau asemenea hotărîre pe care o impuneau interesele statului şi ale Coroanei. Situaţia ce a rezultat de aici cere următoarea modificare în testamentul meu: anulez donaţia castelelor şi a domeniilor către fiul meu Carol, căci acestea sunt absolut necesare viitorului rege al României. Principele Carol îşi va primi partea în bani şi în bonuri de stat. Mă rog Domnului să-i ajute fiului meu în noua existenţă ce şi-a ales-o, împotriva voinţei noastre, şi să îngăduie ca această alegere să se dovedească binefăcătoare pentru el şi pentru România."[32]

32 „Monitorul oficial", nr. 160 din 22 iulie 1927.

SFÂRŞITUL UNEI DOMNII

În primăvara anului 1926, regele Ferdinand trebuia să ia o decizie privind succesiunea guvernului liberal, al cărui mandat de patru ani expira. Principalii pretendenţi erau Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc.

Convinşi că prin atitudinea lor faţă de criza dinastică au câştigat un ascendent serios asupra suveranului, liderii Partidului Ţărănesc au cerut Partidului Naţional încheierea unui acord de guvernare pe baza repartizării egale a ministerelor, a locurilor în parlament şi a funcţiilor administrative[1]. Regele, care urmărea cu atenţie evoluţia acestor negocieri, îi mărturisea lui Iuliu Maniu îngrijorarea că naţionalii s-ar putea lăsa „încălecaţi" de ţărănişti. Pentru a-l linişti pe suveran, Iuliu Maniu i-a dat cuvântul de onoare că, dacă i se va încredinţa conducerea guvernului, iar I. Mihalache şi Virgil Madgearu „s-ar apuca de nebunii, el nu va lăsa să treacă nici 24 de ore ca să prezinte demisia tuturor"[2]. Suveranul s-a arătat mulţumit de răspuns, exprimându-şi disponibilitatea de a încredinţa mandatul formării noului guvern lui Iuliu Maniu. Văzând că nu puteau obţine rezultatul scontat, ţărăniştii au rupt tratativele privind o listă comună de guvernare cu Partidul Naţional[3].

Tocmai acum, când principalii pretendenţi la succesiune se acuzau reciproc de nesinceritate, s-a produs demisia guver-

1 *Partidul Naţional şi realizarea acordului cu ţărăniştii*, în „Adevărul", 39, nr. 12920 din 28 ianuarie 1926.

2 *Mărturii contimporane*, p. 60.

3 *Comunicat*, în „Aurora", VI, nr. 1310 din 30 martie 1926.

nului liberal (27 martie 1926). Comentând acest act, N. Iorga scria: „Astfel Ion Brătianu se retrase, după ce mersese unde vroise şi întărise astfel declaraţia sa mândră că Partidul Liberal, adică el, stăpânul absolut al acestui partid, vine la putere şi pleacă de la putere când îi place"[4].

A doua zi, 28 martie 1926, regele a primit succesiv pe Al. Averescu, şeful Partidului Poporului, pe N. Iorga, preşedinte al Partidului Naţional, şi pe I. Mihalache, preşedintele Partidului Ţărănesc, propunându-le să realizeze un guvern de concentrare politică, iar în caz de nereuşită să prezinte liste separate. Conform înţelegerilor stabilite, N. Iorga l-a propus ca prim-ministru pe Iuliu Maniu. Formula utilizată avea să fie prezentată astfel de N. Iorga: „Majestate, din toată inima şi fără nici un sentiment de jignire, recomand Majestăţii Voastre pe domnul Maniu, şi nu sunt aşa de bătrân încât să nu sper că voi ajunge a împărtăşi cândva şi eu mulţumirea şi onoarea de a servi pe Majestatea Voastră"[5]. I. Mihalache şi Al. Averescu au admis, în principiu, ideea guvernului de concentrare.

Căutând să arate că se conformează sugestiei suveranului, Al. Averescu a propus fuziunea imediată şi „fără condiţii"[6] a Partidului Poporului, Partidului Ţărănesc şi Partidului Naţional şi formarea unui guvern unitar. Şefia noului partid şi a guvernului trebuia să fie încredinţată generalului Al. Averescu. Liderii naţionali au respins oferta, întrucât considerau că Partidul Naţional îşi putea asuma singur misiunea de a alcătui noul cabinet. La rândul lor, ţărăniştii apreciau că numai un guvern naţional-ţărănesc putea să „împiedice pe liberali de a-şi continua guvernarea sub preşedinţia generalului Al. Averescu"[7].

Deşi ţărăniştii erau dispuşi să facă mari concesii[8], Iuliu Maniu nu a acceptat alcătuirea unei liste comune de guvern; după lungi conciliabule, s-a convenit ca atât I. Mihalache, cât

4 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 452-453.
5 „Viitorul", XXI, nr. 6216 din 3 noiembrie 1928.
6 *Mersul crizei politice*, în „Îndreptarea", VIII, nr. 73 din 30 martie 1926.
7 *Cum s-a rezolvat criza de guvern*, în „Aurora", VI, nr. 1320 din 1 aprilie 1926.
8 N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 115.

şi N. Iorga să prezinte regelui liste de partid, făcând fiecare precizarea că un guvern naţional-ţărănesc „se poate constitui într-o oră"[9]. La noua audienţă, I. Mihalache, N. Iorga şi Al. Averescu au înfăţişat suveranului liste de partid, urmând ca regele să decidă asupra noului guvern. Convinşi că vor fi chemaţi la putere, liderii Partidului Naţional şi ai Partidului Ţărănesc au început o nouă rundă de tratative pentru definitivarea listei guvernului de concentrare. În timp ce Iuliu Maniu împărţea ultimele posturi în cabinetul pe care se pregătea să-l prezideze[10], Al. Averescu era chemat la palat şi însărcinat de regele Ferdinand cu formarea guvernului. În ziua de 30 martie, ora 13, noul cabinet depunea jurământul în faţa regelui Ferdinand. Câteva ore mai târziu, generalul Eracle Nicoleanu, prefectul Poliţiei Capitalei, a venit acasă la Iorga – unde continuau pertractările între ţărănişti şi naţionali – pentru a-i informa despre constituirea guvernului Al. Averescu şi a-i atenţiona să nu pună „la cale ceva", căci trupele erau pregătite să intervină. Martor al scenei, C. Argetoianu nota: „Maniu şi Mihalache, galbeni de ciudă, au asigurat pe prefectul poliţiei că nu se va întâmpla nimic şi l-au însărcinat să transmită tot dispreţul lor celui care a pus la cale «această adevărată lovitură de stat»"[11], adică lui Ion I.C. Brătianu.

Soluţia dată nu exprima, în fond, opţiunea lui Ferdinand, ci a preşedintelui Partidului Naţional-Liberal. Regele nu-şi putuse concretiza promisiunea de a-l chema pe Maniu la putere, nici dorinţa de a se realiza un guvern de coaliţie. În schimb, Ion I.C. Brătianu îşi onorase asigurarea dată încă din 1924 lui Al. Averescu şi o dată cu aceasta continuitatea operei de guvernare, mai ales menţinerea Constituţiei din martie 1923, precum şi respectarea actului de la 4 ianuarie 1926. Un ziar contemporan aprecia cu deplin temei: „Nimeni nu trebuie să uite că actul de naştere al guvernului actual este tocmai evenimentul de la 4 ianuarie, când Averescu a consimţit să facă jocul loviturii liberale". În schimbul angajamentelor luate în

9 *Cum s-a rezolvat criza de guvern, loc. cit.*
10 M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, p. 132.
11 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, loc. cit.*, dos. 8595, f. 2436.

această chestiune, Partidul Poporului „a fost adus tocmai ca o garanţie indispensabilă pentru dinastia Brătianu că, în tot timpul cât Partidul Liberal va sta în opoziţie, nu se va putea încerca nici o schimbare cu privire la modificarea succesiunii la tron"[12].

Ion I.C. Brătianu a speculat cu abilitate atitudinea liderilor Partidului Naţional faţă de criza dinastică, convingându-l pe rege că aducerea lui Maniu la putere punea sub semnul întrebării actul de la 4 ianuarie[13]. Pe de altă parte, monarhul nu putea uita cuvintele ofensatoare ce i-au fost adresate de unii ţărănişti. De asemenea, suveranul se temea că masele care urmau Partidul Ţărănesc ar putea trece peste capul conducătorilor. Liberalii au alimentat aceste temeri ale regelui, susţinând că în Partidul Ţărănesc ar exista elemente „revoluţionare", care aşteptau un moment prielnic pentru a se manifesta. Partidul Naţional-Liberal a lansat zvonul că s-ar pregăti anumite mişcări în ţară, ba chiar că s-ar putea declanşa o lovitură de stat militară, şi era absolută nevoie de o mână „tare" la cârma guvernului.

Este limpede că regele Ferdinand nu-şi putea îndeplini sarcina constituţională de arbitru în disputa dintre partidele politice[14]. Frânele statului se aflau, practic, în mâinile lui Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal. În acelaşi timp, se cuvine menţionat faptul că la adoptarea hotărîrii privind succesiunea la guvern un rol important a avut faptul că liderii naţionali şi ţărănişti desfăşuraseră o intensă campanie peste graniţă împotriva liberalilor, cu consecinţe negative asupra imaginii generale a României în Europa şi în lume. Un om politic nota că regele, deseori, „îmi vorbea de răul pe care-l fac ţării prin campania dusă în străinătate în contra stării de lucruri de aici, pe care o prezentau în culori

12 „România", IV, nr. 767 din mai 1926.

13 Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional-ţărănist*, vol. II, Madrid, 1963, p. 146.

14 Ioan Scurtu şi Ion Bulei, *Democraţia la români, 1866-1938*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 170.

neadevărate şi era surprins că interesul de partid putea într-atâta să întunece mintea şi sufletul conducătorilor"[15].

Crearea guvernului Averescu a fost primită cu satisfacţie de liberali; era şi firesc, deoarece noul cabinet era, în fond, rodul urzelilor de culise ale lui Ion I.C. Brătianu. La rândul său, Partidul Naţional îşi exprima indignarea pentru modul în care s-a rezolvat criza şi aprecia consultarea şefilor de partid ca „o farsă" a regelui, care a fost „concepută, lucrată şi pusă în scenă de marele regizor al diabolismului intrigant, d-l Ion Brătianu"[16]. Partidul Ţărănesc afirma că Al. Averescu era „umbra d-lui Ion Brătianu"[17] şi că noul guvern s-a constituit în urma manevrelor de culise ale liberalilor, care au speculat dezbinarea între partidele de opoziţie şi mai ales greşelile Partidului Naţional.

În vara anului 1926, regele Ferdinand urma să facă o vizită în Franţa; generalul N. Condeescu a fost trimis la Paris pentru a pregăti întâlnirea suveranului cu „fiul rătăcitor". Condeescu i-a arătat fostului principe că regele ar fi dispus să-l ierte, dacă se despărţea de Elena Lupescu şi îşi relua viaţa alături de principesa Elena[18]. Discuţia dintre Carol şi Ferdinand, din iulie 1926, n-a dat nici un rezultat. Preşedintele Consiliului de Miniştri, Al. Averescu, avea să scrie: „Prinţul a crezut că i s-a întins puntea. El a pus condiţiuni pentru întoarcere. Regele s-a arătat nemulţumit: «să nu pună condiţiuni, ci să primească»"[19]. După întrevedere, Ferdinand a spus primului său sfetnic: „Ni jamais, ni a tout prix"[20], ceea ce l-a determinat pe Al. Averescu să afirme că „în sufletul regelui se produsese un reviriment, pe care mi l-a destăinuit şi care reviriment tindea spre o conciliere a suveranului cu fiul său"[21]. La o concluzie similară ajunsese şi Iuliu Maniu, care scria că în urma acestei

15 *Mărturii contimporane*, p. 59 (relatarea lui N.D. Chirculescu).
16 *Între graniţele absurdului*, în „Patria", Cluj, VIII, nr. 72 din 1 aprilie 1926.
17 *Noul guvern*, în „Ţărănismul", I, nr. 50-51 din 4-11 aprilie 1926.
18 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 56.
19 Dionisie Nobilescu, *Restauraţia*, Bucureşti, 1930, p. 34.
20 Nici niciodată, nici cu orice preţ.
21 „Îndreptarea", IX, nr. 111 din 18 iunie 1930.

întrevederi „sentimentele regelui Ferdinand evoluează în mod favorabil" împăcării cu Carol[22].

Principele Carol s-a întâlnit la Paris şi cu regina Maria, în octombrie 1926, aflată în drum spre S.U.A.[23] Aceasta s-a dovedit mult mai intransigentă: „El a greşit grav – a declarat ea ziariştilor – şi cu toate că inima unei mame este deschisă pentru orice iertare, o regină nu poate întotdeauna să şteargă o greşeală comisă în contra statului, nici să absolve o lipsă de la obligaţiile superioare"[24].

La 10 octombrie 1926 s-a realizat fuziunea Partidului Naţional cu Partidul Ţărănesc, luând astfel fiinţă Partidul Naţional-Ţărănesc[25]. Referindu-se la semnificaţia fuziunii, Al. Vaida-Voevod declara: „Ceea ce Majestatea Sa a dorit: partide mari şi omogene, iată, s-a împlinit. Ţara dispune de Partidul Liberal şi de partidul nostru"[26]. Reţine atenţia faptul că primul dintre cele 10 principii care stăteau la baza Partidului Naţional-Ţărănesc era „monarhia constituţională", care sintetiza concepţia potrivit căreia „regele domneşte dar nu guvernează". Prin crearea Partidului Naţional-Ţărănesc, Ion I.C. Brătianu avea în faţă un adversar redutabil, care se opunea cu înverşunare dominaţiei politice a Partidului Naţional-Liberal. În lupta sa pentru putere, noul partid nu a ezitat să susţină revenirea lui Carol în ţară şi anularea actului de la 4 ianuarie 1926.

Regele Ferdinand urmărea cu atenţie evoluţia vieţii politice şi spera să se ajungă la diminuarea intensităţii luptei între partide, care să permită crearea unui guvern de „uniune naţională", pentru pacificarea spiritelor.

---

22 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 4.

23 *Ibidem*, dos. 32/1925, f. 258.

24 *Declaraţiile suveranei despre întrevederea cu fiul său*, în „Adevărul", 39, nr. 13148 din 27 octombrie 1926.

25 Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 45-67.

26 *D-l Vaida-Voevod despre noul partid*, în „Adevărul", 39, nr. 13136 din 13 octombrie 1926.

Nici regele, nici cei din jurul lui nu au acordat atenţie faptului că sănătatea sa – şi aşa destul de precară – se deteriora de la o zi la alta. În 1925, Ferdinand a făcut o operaţie de hernie, după care a avut o puternică criză de flebită, cu embolii succesive de care a scăpat ca prin minune. La începutul lui 1926, medicii au apreciat că suferea de stomac, drept care i-au interzis orice băutură alcoolică. În vară a făcut o cură de Vichy, în Franţa, dar fără a se constata vreo ameliorare. Din contră, slăbea mereu, faţa căpătase o culoare galben-pământie accentuată; privirea-i era pierdută, urechile parcă-i deveniseră şi mai blegi, iar hainele atârnau pe corp.

Regele nu se plângea nimănui, dar principesa Elena a sesizat că avea dureri îngrozitoare, că în unele momente suferinţa era atât de mare încât îşi încleştа mâinile de birou şi întreaga fiinţă i se crispa, trădând chinurile pe care se străduia să le ascundă celor din jur[27]. În toamna anului 1926 a fost adus de la Paris medicul Hartman – cunoscut specialist în bolile de stomac şi intestine. Verdictul a fost necruţător: cancer la intestine în stadiul de metastază. Hartman i-a făcut imediat operaţie, punându-i un anus artificial.

Presa şi unele agenţii internaţionale au lansat zvonul că suveranul României era pe moarte şi că s-ar fi pus la cale un complot care urmărea să-l aducă pe Carol în ţară[28]. Deoarece speculaţiile pe această temă se înmulţeau, ministrul de Externe I.M. Mitilineu s-a văzut nevoit să adreseze tuturor legaţiilor României o telegramă cu următorul conţinut: „Ştirile răspândite de ziare şi agenţii telegrafice referitoare la un complot ce s-ar fi descoperit în ţară pentru întronarea fostului principe Carol sunt cu totul inventate"[29]. Alte ziare susţineau că regele însuşi dorea să-l aducă pe Carol în patrie. Astfel, „Daily Mail" din 27 noiembrie 1926 scria: „Dorinţa supremă personală a regelui Ferdinand este să-l vadă pe fiul său Carol. El este gata să revină asupra angajamentelor prin care prinţul

27 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 204.
28 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 102.
29 *Ibidem*.

Carol a renunţat la tron, dacă se va vedea că acesta va merita să fie succesor"[30].

Deoarece sănătatea regelui Ferdinand devenea tot mai precară, regina Maria a fost nevoită să-şi întrerupă turneul în S.U.A., fiind rechemată urgent în ţară[31]. În zilele de 6 şi 8 decembrie, regele a fost supus unor noi operaţii chirurgicale. De asemenea, a fost adus un medic din Belgia, care i-a aplicat tratamente cu radium, continuate de medicul român Severineanu, astfel că durerile s-au diminuat considerabil[32].

Fiind la curent cu situaţia din România, Carol a hotărît să iasă din rezerva pe care şi-o impusese, iar la 8 decembrie 1926 făcea prima declaraţie publică după renunţarea la prerogativele sale de moştenitor al Coroanei, prin care dezminţea zvonurile că ar încerca să recurgă la o lovitură de stat, dar nu şi pe cele că ar urmări să revină în ţară, lăsând astfel să planeze un echivoc semnificativ[33].

Având aprobarea suveranului, Al. Averescu a trimis la Paris pe colonelul Al. Manolescu pentru a discuta cu fostul principe o eventuală „formulă de reîntoarcere"[34]. Carol s-a arătat însă circumspect faţă de emisarul primului-ministru, mulţumindu-se să-i înmâneze, la 16 decembrie, o scrisoare în care afirma: „Dorinţa mea sinceră şi nestrămutată este de a fi util patriei şi tronului, cu asentimentul regelui. Aş voi, ca şi dv., ca zvonurile pătimaşe [privitoare la o aşa-zisă lovitură de stat] să înceteze cu un moment mai devreme"[35]. La rândul lor, unii oameni politici din opoziţie au început să facă tatonări pe lângă fostul principe, pentru a-i afla intenţiile şi a realiza, eventual, o colaborare. Astfel, la începutul lunii decembrie 1926, fruntaşul naţional-ţărănist M. Popovici i-a comunicat regelui că a hotărît să-l viziteze pe Carol la Paris. Suveranul l-a împuternicit să-i transmită acestuia că „dacă înţelege să facă oarecari corecturi în viaţa sa, el are calea întoarcerii

30 *Ibidem*, dos. 2/1926, f. 60.
31 *Ibidem*, f. 157.
32 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 205.
33 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 2/1926, f. 26.
34 N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 178.
35 Dionisie Nobilescu, *Restauraţia*, p. 33.

deschisă"[36]. M. Popovici a plecat la Paris cu mandatul din partea lui Iuliu Maniu să spună fostului principe că Partidul Naţional-Ţărănesc era gata să iniţieze o acţiune pentru anularea actului de la 4 ianuarie, „cu condiţia să părăsească pe d-na Lupescu"[37].

În ziua de 24 ianuarie 1927, Ion Mihalache, vicepreşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc, a abordat deschis problema crizei dinastice: „Punctul nostru de vedere în chestia actului de la 4 ianuarie a fost limpede şi a rămas acelaşi. S-a pus multă grabă şi nu credem că s-a dat cea mai bună soluţie [...]. Credem că interesul ţării este garantat prin întronarea principiului de monarhie constituţională. Socotim că acest principiu este mai asigurat prin revenirea prinţului Carol, decât printr-o Regenţă de 13 ani, care de fapt pune un partid politic pe tron, cu atribuţii de monarh, dar fără răspunderea morală a monarhului [...] Cum la 4 ianuarie s-a făcut un act pe baza unui acord între Coroană şi ţară – tot aşa pe baza unui acord între Coroană şi ţară se poate reveni"[38]. Declaraţia vicepreşedintelui Partidului Naţional-Ţărănesc – prima luare de poziţie publică în favoarea revizuirii actului de la 4 ianuarie făcută de un lider politic – a provocat îngrijorare în tabăra liberalilor.

Pentru „clarificarea" problemelor, a fost tipărită, la tipografia „Independenţa", aparţinând Partidului Naţional-Liberal, broşura *Ţara şi dinastia. Fapte şi documente privitoare la regularea succesiunii la tron*, care conţinea: declaraţia lui Carol din 28 decembrie 1925, comunicatul Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, legile adoptate de Adunarea Naţională Constituantă la 4 ianuarie 1926, declaraţiile făcute de Ion I.C. Brătianu şi Al. Averescu în această problemă, precum şi scrisoarea regelui Ferdinand adresată preşedintelui Consiliului de Miniştri la 28 noiembrie 1926. Concluzia era limpede formulată: „În faţa acestor hotărîri regale, consfinţite prin votul Adunărilor Naţionale şi prin sprijinul tuturor factorilor

36 *Dezbaterile procesului Manoilescu*, în „Adevărul", 40, nr. 13469 din 13 noiembrie 1927.

37 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 5.

38 „Cuvântul", III, nr. 669 din 27 ianuarie 1927.

politici de răspundere, ţara întreagă urmează cu încredere şi devotament calea impusă de interesele superioare ale statului şi ale dinastiei, pentru că numai astfel dinastia poate rămâne mai departe pârghia de susţinere a ţării întregite şi numai astfel vom feri neamul de primejdia uneltirilor duşmănoase dinlăuntru şi din afară"[39].

Liberalii nu s-au mulţumit să tipărească şi să răspândească gratuit, pe cuprinsul întregii ţări, această broşură, ci au exercitat puternice presiuni asupra guvernului. La rândul său, Alexandru Averescu aprecia că după aproape un an de guvernare îşi consolidase poziţia[40], astfel că putea ieşi de sub tutela lui Ion I.C. Brătianu. În consecinţă, socotindu-se stăpân pe situaţie, Al. Averescu i-a cerut lui Ion I.C. Brătianu să-l lase să guverneze aşa cum crede el, în conformitate cu programul Partidului Poporului. Vexat de acest răspuns, trufaşul şef al Partidului Naţional-Liberal a replicat imediat: „Va să zică, după ce te-am adus la guvern, acum vrei să te ridici şi să mă domini? ... Nu mai am încredere în d-ta"[41]. Cu aceasta, soarta guvernului Al. Averescu era pecetluită.

Partidul Naţional-Liberal a declanşat o amplă campanie, prin care căuta să acrediteze ideea că ţara se găsea într-o situaţie extrem de dificilă şi că se impunea colaborarea tuturor partidelor „de ordine" în cadrul unui guvern de „uniune naţională"[42]. Regele Ferdinand era foarte sensibil la ideea constituirii unui asemenea guvern şi-l susţinea deschis pe Ion I.C. Brătianu. În fond, fruntaşul liberal urmărea ca printr-un asemenea guvern să se asigure menţinerea actului de la 4 ianuarie şi recunoaşterea lui de către toate forţele politice, inclusiv de naţional-ţărănişti.

---

39 *Ţara şi dinastia. Fapte şi documente privitoare la regularea succesiunii la tron* [Bucureşti, Tipografia Independenţa], 1927, p. 28-29.

40 Vezi, pe larg, Gh. I. Florescu, *Partidul Poporului în perioada celei de a doua guvernări (martie 1926 – iunie 1927)*, în „Anuarul I.I.A.", Iaşi, XIV, 1977.

41 Alexandru Averescu, *Uzurparea de la 4 iunie*, Bucureşti, Atelierele grafice „Îndreptarea" (f.a.), p. 11.

42 Mihail Rusenescu şi Ioan Saizu, *Viaţa politică în România. 1922-1928*, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 217.

Între timp, sănătatea lui Ferdinand se deteriora continuu. În aprilie a contractat o congestie pulmonară, care l-a adus în preajma morţii; a fost împărtăşit în grabă, considerându-se că decesul putea surveni în orice moment. Dar, după câteva săptămâni, şi-a mai revenit. În ziua de 27 mai 1927, regele, bolnav, a plecat din Bucureşti la vila sa de la Scroviştea (Prahova).

Cu acest prilej, Ferdinand i-a spus lui Al. Averescu – care în calitate de prim-ministru îl însoţea – că este informat despre o campanie violentă a opoziţiei coalizate ce se va dezlănţui contra guvernului şi că acea campanie ar putea fi evitată numai prin constituirea unui guvern de uniune naţională[43]. Al. Averescu a căutat să-l „liniştească", afirmând că nu vedea cum s-ar putea coaliza o opoziţie atât de dezbinată şi nici platforma pe care s-ar realiza această colaborare. La 31 mai, Al. Averescu a primit în scris cererea suveranului de a se forma un guvern de uniune naţională. În aceeaşi zi, regele a trimis prin C. Hiott câte o scrisoare şefilor partidelor politice prin care le exprima dorinţa de a se constitui un asemenea cabinet. Al. Averescu, care nu împărtăşea ideea guvernului de uniune naţională, a dezminţit „zvonul", iar O. Goga a dispus confiscarea ziarelor care comentau apelul regelui către şefii de partide. Acest fapt a suscitat vii şi ample comentarii, nelipsind afirmaţiile potrivit cărora guvernul intenţiona să introducă un regim de dictatură[44].

Al. Averescu a cerut o audienţă la suveran pentru a clarifica lucrurile, dar de la Scroviştea i-a sosit o a doua scrisoare, care o confirma pe prima şi însărcina pe preşedintele Consiliului de Miniştri să ia iniţiativa constituirii guvernului de uniune naţională. După unele ezitări, Al. Averescu a trimis la 2 iunie câte o scrisoare lui Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, dr. N. Lupu, N. Iorga şi A.C. Cuza, invitându-i pentru o discuţie la Preşedinţia Consiliului de Miniştri[45]. Dar la ora indicată nu s-au

43 Alexandru Averescu, *Situaţia politică de azi*, Bucureşti (1927), p. 15.

44 N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 409; „Viitorul", XX, nr. 5791 din 17 iunie 1927; „Cuvântul", III, nr. 784 din 15 iunie 1927.

45 „Îndreptarea", IX, nr. 125 din 3 iunie 1927.

prezentat decât N. Iorga şi A.C. Cuza, care de altfel nici nu-şi vorbeau unul altuia din 1920. Astfel, Al. Averescu a trebuit să constate eşecul demersurilor sale[46].

La 4 iunie, Al. Averescu s-a deplasat la Scroviştea, unde a arătat regelui că, deşi nu credea în utilitatea cabinetului de uniune naţională – întrucât numai guvernele de partid pot fi omogene şi puternice[47] – era convins că dacă i se va acorda un răgaz de două zile va putea constitui cabinetul dorit de suveran. Regele a rămas pe poziţie, fără a-i cere însă demisia.

Dar, abia întors în Bucureşti, pentru a prezida şedinţa Consiliului de Miniştri, Al. Averescu a fost vizitat de mareşalul Palatului, C. Hiott, care i-a prezentat decretul regal de demitere a guvernului şi de însărcinare a lui Barbu Ştirbey cu misiunea de a constitui noul cabinet[48]. Pentru a respecta formele legale, Al. Averescu şi-a scris mai întîi cererea de demisie, apoi a iscălit decretul regal[49].

Ion I.C. Brătianu se gândise la un guvern de „uniune naţională" prezidat de generalul C. Prezan, dar regele – care cunoştea relaţiile foarte proaste între acesta şi Al. Averescu – s-a opus, arătând că primul-ministru demisionar putea să considere această numire ca un act personal împotriva sa[50]. Astfel, sorţii au căzut asupra lui Barbu Ştirbey, principalul personaj al camarilei regale.

Barbu Ştirbey a fost numit în fruntea guvernului ca urmare a insistenţelor reginei Maria, ferm hotărîtă să ia parte la conducerea treburilor statului. Simona Lahovary – doamnă de onoare a reginei – nota în memoriile sale: „Îmi ajung la ureche: omul de pe stradă spune fără înconjur că regina şi-a adus ibovnicul (de fapt foloseşte un cuvânt mai tare), glume

46 *Preşedintele Consiliului de Miniştri cere avizul şefilor de partide*, în „Neamul românesc", XII, nr. 57 din 5 iunie 1927.

47 Alexandru Averescu, *Ce guvern vrea ţara?*, în „Îndreptarea", IX, nr. 150 din 2 iulie 1927.

48 *Constituirea noului guvern*, în „Aurora", VII, nr. 1675 din 7 iunie 1927.

49 Mircea Ştefan Cioroiu, *O viaţă de prestigiu. Alexandru Averescu, mareşal al României*, Bucureşti, 1938, p. 176.

50 C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine...*, *loc. cit.*, dos. 8596, f. 460.

proaste, zeflemeli, plus indignarea"[51]. Barbu Ştirbey avea avantajul de a fi un adversar înverşunat al fostului principe, astfel încât era limpede că va face totul pentru a împiedica o eventuală încercare a acestuia de a reveni în ţară. Se adăuga faptul că el nu era înscris în nici un partid politic, dar era în relaţii personale bune cu aproape toţi liderii politici. Regele spera că Barbu Ştirbey va reuşi să creeze guvernul de uniune naţională, care trebuia să constituie „o chezăşie de linişte şi pace"[52] în momentul morţii sale.

În noaptea de 4/5 iunie şi în dimineaţa zilei de 5 iunie, Barbu Ştirbey a avut consultări cu reprezentanţii principalelor partide politice în vederea constituirii guvernului de uniune naţională. Într-un timp record, el a reuşit să obţină acordul Partidului Naţional-Liberal, Partidului Naţional-Ţărănesc, Partidului Ţărănesc şi al grupărilor conduse de C. Argetoianu şi Stelian Popescu, constituind noul guvern, care a depus jurământul în dimineaţa zilei de 5 iunie 1927.

Şi de această dată Ion I.C. Brătianu şi-a impus voinţa regelui Ferdinand. Suveranul considera că cea mai bună soluţie pentru curmarea luptelor politice şi pentru desfăşurarea unei activităţi rodnice era aceea a guvernului de concentrare, prin colaborarea tuturor partidelor. Totuşi, regele a trebuit să accepte soluţia urzită de preşedintele Partidului Naţional-Liberal. Mihail Manoilescu nota: „Instalarea în fruntea guvernului a lui Ştirbey, care nu apăruse până atunci pe faţă în viaţa publică – după cum într-o casă decentă nu apar niciodată la vedere pe balcon anumite obiecte de întrebuinţare intimă – constituia nu numai o culme a lipsei de pudoare, ci şi o culme a imprudenţei politice. Totodată lumea – şi chiar unii liberali la care bunul simţ învingea sectarismul de partid – socoteau îndrăzneaţă afişarea lui Ştirbey în clipa în care bunul rege îşi trăia ultimele zile, drept impietate. Din ce întunecată şi apocaliptică tragedie shakespeariană putuse scoate Ionel Brătianu

51 *„Dragoste filială" la curtea regală. Jurnalul Simonei Lahovary*, în „Magazin istoric", nr. 4/1974, p. 94.

52 „Aurora", VII, nr. 1674, din 6 iunie 1927.

acest scenariu de groază, în care agonia soţului trebuia să fie prezidată de trufia de învingător a prietenului!"[53]

La 6 iunie 1927, întrunit sub preşedinţia lui Barbu Ştirbey, noul guvern dădea publicităţii un manifest către ţară, prin care-şi exprima voinţa de a asigura „temeiurile dinastiei naţionale, urmând în totul hotărîrii M.S. regelui relative la succesiunea la tron şi la desemnarea Regenţei"[54]. Astfel, printr-o abilă manevră, liberalii au reuşit să-i solidarizeze public pe naţional-ţărănişti cu actul de la 4 ianuarie 1926. În aceeaşi zi s-a anunţat dizolvarea Corpurilor legiuitoare şi organizarea de noi alegeri la 7 iulie pentru Adunarea Deputaţilor, şi în zilele de 10-14 iulie pentru Senat.

Dar, fiind alcătuit din „miniştri care se urau între ei şi n-aveau nici un sentiment şi nici o stimă pentru un conducător răsărit prin surprindere, mulţumită unor uneltiri personale pe drept osândite de conştiinţa publică"[55], guvernul s-a dovedit total ineficient. La cererea lui Ion I.C. Brătianu, miniştrii liberali si-au prezentat demisia, provocând o criză de guvern, astfel că în ziua de 20 iunie 1927, Barbu Ştirbey şi-a depus mandatul.

Imediat regele a însărcinat cu formarea guvernului pe Ion I.C. Brătianu. După numai trei săptămâni, ideea guvernului de colaborare era astfel abandonată. În locul unui guvern de uniune naţională, se constituia un guvern de partid, cu deosebirea că în locul lui Al. Averescu era acum Ion I.C. Brătianu.

În ziua de 22 iunie, noul guvern a depus jurământul la Scroviştea în faţa unui rege care n-a avut măcar puterea de a se ridica din fotoliu. Ion I.C. Brătianu a mulţumit pentru „însărcinarea ce mi-aţi dat cu conştiinţa deplină a răspunderii ce este legată de ea, dar şi cu hotărîrea de a o duce la bun sfârşit spre deplina satisfacţie a nevoilor ţării şi a dorinţelor Coroanei"[56]. În cuvântul său, regele Ferdinand şi-a exprimat

53 Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 103.

54 Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 16/1927, f. 95.

55 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 693.

56 *Solemnitatea jurământului noului guvern*, în „Aurora", VII, nr. 1689 din 24 iunie 1927.

regretul că guvernul de uniune naţională nu s-a putut realiza: „Fie că ideea aceasta este poate iluzia mea, fie că ea nu este încă destul de coaptă". Regele a ţinut să-şi exprime dorinţa ca guvernul să nu piardă din vedere „spiritul de reconciliere"[57].

Desigur, acum era prea târziu pentru a se mai realiza mult doritul guvern de uniune naţională. În fapt însă, Ferdinand însuşi nu avusese tăria de a acţiona pentru crearea lui. Prin aceasta, se deosebea fundamental de înaintaşul său, regele Carol I, care a ştiut să acţioneze cu energie şi intransigenţă, să impună sistemul rotativei guvernamentale, care a asigurat stabilitate vieţii politice. Nicolae Iorga aprecia că „bunătatea lui Ferdinand I, aplicarea spre sentimentalităţi, dispoziţia de a se lăsa necontenit influenţat de familia sa şi de prietenii familiei sale, şi nu mai puţin criticabila pornire spre intrigi şi curse contra oamenilor pe care-i ţinea la putere, făcea ca asupra portofoliilor ministeriale să fie o continuă râvnire pătimaşă, cu întrebuinţarea forţelor oculte de la palat, fiecare crezând că pe alte căi decât ale luptelor politice făţişe se poate ajunge a guverna"[58]. În marea sa misiune constituţională, de a domina viaţa politică şi a fi un arbitru între partide, regele Ferdinand era un învins, şi, desigur, era conştient de această realitate.

După ceremonia depunerii jurământului de către membrii noului guvern, suveranul a făcut efortul de a sta de vorbă cu sfetnicii, interesându-se de lucrările ce urmau a fi îndeplinite, vorbind despre situaţia ţării în cazul vacanţei tronului[59]. Privea cu îngrijorare viitorul ţării, când un copil nevârstnic urma să devină rege, iar viaţa politică devenea tot mai agitată, dominată de un subiectivism exacerbat, în care se punea mai presus interesul de partid decât cel general al naţiunii române.

De fapt, după învestirea noului guvern, regele nu şi-a mai putut îndeplini prerogativele constituţionale, nu s-a întâlnit

57 *Ibidem*.
58 N. Iorga, *O viaţă de om*, ed. 1972, p. 694.
59 *Mărturii contimporane*, p. 12 (relatarea dr. C. Angelescu).

în obişnuitele zile de lucru cu miniştrii, ci s-a limitat la semnarea documentelor pe care i le prezenta şeful guvernului.

Aducând la cunoştinţa opiniei publice vestea constituirii guvernului prezidat de Ion I.C. Brătianu, ziarul „Viitorul" afirma că obiectivul fundamental al acestuia era de a respecta întru totul „cele legal statornicite" la 4 ianuarie 1926[60]. Cea dintâi grijă a preşedintelui Consiliului de Miniştri a fost aceea de a „aduce la respect" pe principele Carol, spre care începeau să se îndrepte tot mai mulţi oameni politici, doritori să pună capăt dominaţiei liberalilor.

La insistenţa lui Ion I.C. Brătianu, suveranul a trimis la Paris, în ziua de 4 iulie, pe generalul E. Baliff, şeful Casei Militare a regelui, cu următoarele instrucţiuni: „Să demonstreze cât mai limpede cu putinţă că nu există, pentru prinţ, decât o singură alternativă: să fie consecvent cu el însuşi în viaţa pe care, împotriva dorinţei tuturor, a vrut să şi-o creeze şi să respecte în mod loial şi fără reticenţe consecinţele inexorabile ale renunţării sale la tron". Totodată, regele arăta că „este indispensabil ca principele să facă, fără nici o întârziere, o declaraţie publică, declaraţie care să nu lase pentru nimeni nici o îndoială şi care să taie scurt agitaţiile celor care, în scop criminal, vor să se servească de persoana lui"[61]. Discuţia lui E. Baliff cu Carol n-a dat nici un rezultat, fostul principe refuzând categoric să facă declaraţiile cerute de rege.

În faţa acestei situaţii, la 15 iulie 1927, Ferdinand a încredinţat lui Ion I.C. Brătianu o scrisoare pentru a face uz de ea atunci când va socoti necesar. În scrisoare, regele – după ce-i ura lui Carol „viaţă cinstită şi fericită în noua soartă pe care şi-a croit-o împotriva silinţelor noastre" – afirma foarte limpede: „Cer ca să nu se mai întoarcă în ţară decât, precum s-a legat, când autorităţile legale îi vor îngădui. Trebuie ca fiul meu Carol să caute astfel să impună oricăror rătăciţi respectul situaţiunii legale, create prin renunţarea sa la tron". Totodată, suveranul făcea apel „la toţi bunii şi cinstiţii cetăţeni ai ţării

60 *În faţa noului guvern*, în „Viitorul", XX, nr. 5796 din 23 iunie 1927.
61 *Acte şi corespondenţă*..., p. 23-24.

să ajute din toate puterile lor ca să înlesnească liniştea şi pro-păşirea statului"[62].

Alegerile parlamentare din 7 iulie 1927 căpătau o importanţă cu totul particulară: câştigarea lor de către Partidul Naţional-Liberal însemna impunerea actului de la 4 ianuarie 1926, în timp ce succesul opoziţiei deschidea perspectiva readucerii lui Carol în ţară. Pentru a câştiga alegerile, Partidul Naţional-Liberal a apelat la sprijinul aparatului de stat. Comandantul jandarmeriei, generalul Davidoglu, a convocat pe comandanţii de brigăzi şi regimente, precum şi pe alţi ofiţeri superiori, pentru a le comunica „dorinţa regelui" ca Partidul Naţional-Liberal să câştige alegerile şi a acţiona în consecinţă[63].

Într-adevăr, victoria a aparţinut liberalilor. Reţine în mod special atenţia faptul că Partidul Poporului, abia plecat de la guvern, n-a reuşit să întrunească decât 1,93% din totalul voturilor pe ţară, neputând să-şi trimită nici un reprezentant în Adunarea Deputaţilor. Aşa cum remarca un ziar contemporan, „Brătianu a crezut că este momentul venit să dea o lecţie averescanilor pentru necredinţa lor"[64].

Agonia regelui s-a prelungit. El şi-a petrecut ultima lună de viaţă la Sinaia. A plecat de la Scroviştea cu o maşină şi a urcat în tren la un canton aflat în apropiere de Periş. Un martor al scenei avea să scrie: „Suveranul a sosit împreună cu Majestatea Sa regina şi principesa Ileana. Nici un ceremonial. A coborît încet din automobil şi a răspuns cu acelaşi surâs blând la salutul nostru respectuos. Răul făcuse progrese înspăimântătoare. Cineva din personalul Curţii a voit să-l sprijinească în drumul scurt către tren, dar regele făcu o sforţare şi urcă singur puntea improvizată care ducea la vagonul său, ajutându-se numai de braţele ei"[65].

La Sinaia s-a instalat în castelul Pelişor, construit încă din timpul regelui Carol I. Din cauza căldurii şi pentru că, datorită

62 „Monitorul oficial", nr. 158 bis din 22 iulie 1927.
63 „Neamul românesc", XII, nr. 75 din 3 iulie 1927.
64 *Ibidem*, nr. 86 din 16 iulie 1927.
65 *Mărturii contimporane*, p. 78 (relatarea lui C.D. Dimitriu).

bolii, corpul său degaja un miros extrem de neplăcut, prefera să stea afară, pe un scaun special amenajat sau într-un cort. Nemaiputând urca munţii înalţi a cerut să i se amenajeze în parcul castelului o stâncărie plantată cu flori alpine. Aici, în mijlocul florilor, şi-a petrecut ultimele zile, cu câte o carte de rugăciune în mână.

Regele Ferdinand era profund religios. Faptul că a trebuit – conform Constituţiei României – să-şi boteze copiii în rit ortodox a dus la excomunicarea lui de către papă. Acest fapt a constituit o grea lovitură pentru el şi se temea că va muri fără a fi iertat. De aceea, a stăruit mult să se realizeze concordatul cu Vaticanul, care a fost semnat de Vasile Goldiş (ministrul Cultelor) şi cardinalul Gasparri la 10 mai 1927[66]. Acest act a provocat vii dispute, dar regele Ferdinand era mulţumit, putea să moară cu conştiinţa împăcată.

La rândul său, guvernul a făcut toate pregătirile pentru eventualitatea decesului suveranului: s-au întocmit documentele necesare, s-au dat dispoziţii pentru ca armata să depună jurământul de credinţă către noul rege şi către Regenţă, s-au întărit acţiunile de supraveghere a principelui Carol.

Ion I.C. Brătianu a obţinut convocarea Corpurilor legiuitoare pentru 17 iulie, în loc de 27 iulie cum se stabilise iniţial. În seara zilei de 19 iulie, o dată cu validarea a jumătate plus unul din totalul mandatelor, Adunarea Deputaţilor şi Senatul s-au declarat legal constituite. Câteva ore mai târziu s-a anunţat moartea regelui Ferdinand.

Comunicatul oficial, dat publicităţii în dimineaţa zilei de 20 iulie 1927, afirma că regele a murit la orele 2,15[67]. Mai multe surse indică faptul că regele a murit mai înainte. M. Theodorian-Carada scria că moartea suveranului a fost tăinuită timp de 34 de ore[68], în memoriile sale principele Nicolae preciza că regele Ferdinand a murit la 18 iulie 1927[69], iar N. Iorga indica

66 Antonie Plămădeală, *Contribuţii istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări şi corespondenţe*, Sibiu, 1987, p. 68-72.

67 „Monitorul oficial", nr. 158 bis din 20 iulie 1927.

68 M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, p. 139.

69 Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei României*, p. 57.

ziua de 19 iulie[70]; la rândul său, Armand Călinescu nota: „S-a şoşotit stăruitor că regele ar fi murit cu câteva zile înainte şi că lucrul a fost tăinuit pentru a nu se ivi complicaţii din lipsa unui parlament legalmente constituit"[71]. În eventualitatea că noul parlament nu ar fi fost validat, conform normelor constituţionale ar fi trebuit să se întrunească vechile Corpuri legiuitoare, dominate de averescani, fapt pe care liberalii nu-l puteau admite.

De la Sinaia, corpul neînsufleţit al regelui Ferdinand a fost adus în Bucureşti. I.G. Duca relatează că pregătirea funeraliilor a fost presărată de mai multe incidente. Astfel, deoarece corpul regelui fusese depus într-un coşciug de duzină, cumpărat de la un oarecare întreprinzător de pompe funebre, s-a hotărît ca el să fie îmbrăcat în catifea purpurie. Scena tapiţerului ciocănind coşciugul în care regele îşi dormea somnul de veci oferea o imagine mai mult decât penibilă. Ferdinand fusese îmbrăcat în uniforma de vânător, dar regina Maria şi-a amintit că el ceruse să fie îngropat în uniforma de cavalerie. În consecinţă, s-a hotărît scoaterea hainelor respective şi îmbrăcarea lui cu noua uniformă. Operaţia fiind foarte grea, s-a adoptat soluţia ca regele să fie îngropat într-o uniformă tăiată şi necusută la spate. „Jalnic şi nepermis" – notează I.G. Duca[72].

Corpul regelui a fost expus, timp de două zile, în marele salon de la palatul Cotroceni, după care a fost transportat la Gara de Nord, şi de aici, cu trenul, la Curtea de Argeş. Sicriul era acoperit de steagul tricolor şi de trandafirii tăiaţi de regina Maria din grădina Cotrocenilor.

În ziua de 23 iulie 1927, regele Ferdinand a fost înmormântat – „cu o pompă vană şi rece"[73] – în biserica mănăstirii Curtea de Argeş, alături de înaintaşul său Carol I.

70 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 455.
71 Armand Călinescu, *Însemnări politice*, p. 70.
72 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 218.
73 N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 413.

Pe lespedea de marmură albă au fost gravate cuvintele: „Aici odihneşte robul lui Dumnezeu Ferdinand I, regele României, născut la 24 august 1865 la Sigmaringen, răposat la 20 iulie 1927 la castelul Pelişor. Luând cârma ţării la 11 octombrie 1914 a tras sabia la 15 august 1916 pentru dezrobirea românilor de peste vechile hotare, înfăptuind întregirea neamului şi încoronându-se la 15 octombrie 1922 la Alba Iulia ca primul rege al tuturor românilor".

ÎN LOC DE CONCLUZII. PORTRETE ÎN PARALEL

Regele Ferdinand a fost o personalitate complexă şi, nu o dată, contradictorie. Devenind, printr-un concurs de împrejurări, moştenitorul Coroanei României (ca urmare a două renunţări – a fratelui mai mare al regelui Carol I şi a nepotului mai în vârstă), principele Ferdinand s-a aflat în această situaţie timp de peste 25 de ani. A trăit sub imperiul dominator al unchiului său, regele Carol I, care nu i-a îngăduit să se amestece în treburile politice ale ţării pe care urma să o conducă. Urcat pe tron în octombrie 1914, Ferdinand a inaugurat un mod nou de domnie, care a frapat pe contemporani, obişnuiţi cu metodele şi stilul lui Carol I. Umbra regelui Carol I l-a urmărit pe Ferdinand I pe parcursul întregii domnii, iar o privire comparativă – prin înfăţişarea unor portrete paralele ale celor doi regi – se impune cu necesitate.

Principele Carol a urcat pe tron într-un moment dificil creat de abdicarea forţată a lui Alexandru Ioan Cuza, de declinarea ofertei adresate lui Filip de Flandra de a primi Coroana României, precum şi de războiul dintre Austria şi Prusia. Se adăugau rivalităţile dintre oamenii politici români, existenţa a peste 20 de pretendenţi la tron (foşti domnitori sau fii ai acestora), care nu socoteau că au pierdut partida. De aceea, Carol I a avut de înfruntat, mai ales în primii ani de domnie, un curent ostil puternic, care a luat forma unor manifestaţii de stradă zgomotoase, iar o parte a presei l-a atacat în permanenţă, cu o înverşunare rar întâlnită.

El venea totuşi cu prestigiul de principe german, chiar dacă vârsta (27 de ani la urcarea pe tron) putea constitui un han-

dicap. Cu timpul – mai ales după Războiul de Independenţă – Carol I s-a impus ca o personalitate de prim rang a vieţii româneşti, acceptată de cvasiunanimitatea oamenilor politici. O propagandă stăruitoare şi bine întreţinută i-a creat aureola de rege înţelept şi energic.

La rândul său, Ferdinand I a devenit rege într-o perioadă tensionată, generată de confruntarea între tabăra filoantantistă şi cea germanofilă, vizând intrarea României în primul război mondial. Noul rege era pentru opinia publică un necunoscut din punct de vedere politic, un mare semn de întrebare. Faptul că la urcarea pe tron s-a angajat să fie un bun român a creat un anumit sentiment de încredere, care s-a întărit de-a lungul anilor. În momentul de cumpănă din august 1916, Ferdinand – învingându-şi propriile sentimente – s-a pronunţat pentru intrarea României în război împotriva ţării sale de origine, pentru colaborarea militară cu Antanta, în vederea eliberării Transilvaniei şi Bucovinei, ceea ce a demonstrat în mod limpede că era hotărît să-şi ţină angajamentul luat în octombrie 1914. Avatarurile războiului şi mai ales Marea Unire din 1918 au făcut din Ferdinand I un rege stimat, căruia i s-a atribuit calitatea de „cel loial".

Carol I a ajuns în *fruntea unei ţări pe care n-o cunoştea*, dar care apelase la el, oferindu-i Coroana, cea mai înaltă demnitate în stat. Păşind pe pământul românesc, el era convins că avea de îndeplinit un rol civilizator în acest colţ de lume. A reuşit, cu multă greutate, să înveţe limba română, dar i-au lipsit cunoştinţele profunde privind istoria românilor. Nicolae Iorga avea să scrie că, fiind solicitat să facă lecţii de istorie cu principele Carol (fiul lui Ferdinand), „am ţinut să învederez ce nu i se spusese lui Carol I: că aici nu e o mână de barbari, care să trebuiască a fi ridicaţi de o dinastie energică şi inteligentă la rangul naţiunilor civilizate, ci un vechi şi nobil popor care-şi are locul, deşi pe nedrept necunoscut, în istoria lumii"[74].

74 N. Iorga, *O viaţă de om. Aşa cum a fost*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 431.

Domnitorul şi apoi (din 1881) regele Carol I discuta puţin şi aproape numai probleme politice şi militare. Prefera să stea singur, să se plimbe prin pădurile din jurul castelului Peleş, care reprezenta mândria vieţii lui. Era de fapt un castel tipic german, ridicat în munţii Carpaţi. Nu avea nimic românesc în el, nici ca arhitectură, nici ca stil, nici ca mobilier. În fond, castelul îl reprezenta pe Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen.

Venit în România în calitate de principe moştenitor, Ferdinand s-a aplecat cu multă stăruinţă asupra istoriei şi culturii româneşti, ajungând să cunoască bine sufletul şi mentalitatea poporului român, să se acomodeze cu ambianţa societăţii în care trăia. Se simţea bine nu numai la castelul Pelişor din Sinaia, dar şi la Scroviştea, la Cotroceni sau la Buftea (palatul lui Barbu Ştirbey). În mod cert, Ferdinand s-a integrat, treptat, în lumea românească a vremii, cu calităţile şi defectele ei.

Datorită contextului în care a ajuns domn, dar şi în conformitate cu propria-i fire, Carol I era un om distant, rece, mândru, protocolar. Permanent preocupat de asigurarea prestigiului dinastiei, el ducea o viaţă izolată, nu avea prieteni, nici favoriţi sau favorite. Soţia sa, Elisabeta, mărturisea că „şi în somn el poartă Coroana pe cap"[75]. Era meticulos şi exact în tot ce făcea, căutând să impună şi colaboratorilor săi acelaşi stil de activitate. A continuat să se considere, până la sfârşitul vieţii, principe german. De la tatăl său şi de la rudele sale din Sigmaringen a cerut adesea sfaturi şi sprijin, iar o bună parte a arhivei sale personale se află şi astăzi în posesia familiei de Hohenzollern.

Spre deosebire de unchiul său, lui Ferdinand nu-i plăceau manifestările solemne. Aceasta şi pentru că era un om timid. Avea oroare de festivităţile care impuneau un protocol rigid şi fastuos. Nu concepea să ţină oamenii la distanţă, să le atragă atenţia, direct sau prin comportarea sa, că are „sânge albastru" şi provine dintr-o familie ilustră a unei mari puteri.

75 Grigore Antipa, *Câteva amintiri despre regele Carol I,* în *Din viaţa regelui Carol I. Mărturii contemporane şi documente inedite.* Culese de Tzigara-Samurcaş, Bucureşti, 1939, p. 30.

Prefera discuţiile lungi, neprotocolare, „la o ţigară", pe subiecte diverse: biologie, istorie, lingvistică, politică etc. Un contemporan al său nota: „În botanică putea să rivalizeze cu cei mai buni reprezentanţi ai acestei ştiinţe. Asistenţa rămâne năucită, când în tovărăşia lui Pârvan descifrează în Histria nişte inscripţii greceşti şi latineşti. Abatele Mugniere e profund impresionat când constată în cursul unei conversaţii pe care a avut-o la Paris cu regele Ferdinand că suveranul României cunoaşte limba ebraică. Tot aşa de profund impresionat rămâne ambasadorul Franţei, Billy, când, în audienţa de adio, regele îi vorbeşte de meritele prozei lirice japoneze şi chineze. Dacă întâmplător la masă, în cursul conversaţiei, vine vorba despre Wagner, asistenţa are prilejul să asculte din gura suveranului o dizertaţie în toată regula, cât se poate de substanţială şi judicioasă, asupra muzicii wagneriene şi a personalităţii marelui compozitor. Aceste cazuri răzleţe, constatate numai în chip incidental, pot totuşi să ne dea o imagine sumară a culturii multilaterale a regelui Ferdinand"[76].

Ţinuta lui Carol se deosebea fundamental de cea a nepotului său. Deşi era mic de statură, Carol era mândru, ţanţoş, avea mers viu, de militar, cu capul ridicat şi privirea în sus. Ferdinand, deşi mai înalt, părea gârbovit, avea un mers „de raţă" şi parcă mereu căuta ceva pe jos. Carol I vorbea tare şi apăsat, într-o română stâlcită. Ferdinand avea glasul mai mult şoptit, iar frazele, frumoase şi bine construite, erau rostite cu un evident accent german.

Viaţa de familie a lui Carol I a fost lineară, calculată, fără evenimente imprevizibile. Elisabeta nu-i crea probleme deosebite, se ocupa de literatură, de artă, de muzică. Cei doi au avut un singur copil, o fetiţă, care a murit la vârsta de 5 ani. În existenţa lui Carol I femeile n-au jucat aproape nici un rol. Avea chiar plăcerea să taie de pe lista invitatelor la palat, cu prilejul unor festivităţi, doamnele din „lumea bună" despre ale căror aventuri sentimentale aflase câte ceva.

---

76 Stere Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, p. 6.

Viaţa personală a lui Ferdinand I a fost mult mai bogată. Eşuând în tentativa sa de a se căsători cu Elena Văcărescu, principele Ferdinand şi-a legat viaţa de principesa Maria – femeie de o rară frumuseţe, dar cu o fire total deosebită de a sa, amatoare de petreceri şi escapade sentimentale de notorietate publică. A avut şase copii, dintre care unul (Mircea) a murit la vârsta de 3 ani. Mai ales în timpul manevrelor militare, Ferdinand nu ezita „să se încurce" cu vreo ţigancă sau o ţărăncuţă frumoasă.

Copiii lui Ferdinand şi ai reginei Maria au crescut într-o libertate vecină cu libertinajul, cu consecinţe negative pentru viaţa lor personală. Astfel, cu excepţia Mariei – al cărei soţ (regele Alexandru al Iugoslaviei) a decedat –, toţi ceilalţi au avut o viaţă de familie eşuată. Elisabeta a divorţat de regele George al Greciei, Nicolae şi Ileana au avut câte două căsătorii, iar Carol a fost căsătorit de trei ori. Această viaţă de familie a influenţat negativ însăşi istoria României. Astfel, principele Carol, moştenitorul tronului, angrenat în complicate probleme sentimentale, a renunţat în repetate rânduri la prerogativele sale, ajungându-se astfel la criza dinastică din 1925-1930. La rândul său, principele Nicolae a fost înlăturat, pe aceleaşi considerente, în 1937, din rândul membrilor familiei regale.

Carol I era foarte gelos pe *puterea* sa, pe care *nu accepta s-o împartă cu nimeni*. A interzis soţiei sale, Elisabeta, să se ocupe de politică şi nici măcar pe moştenitorul tronului nu-l încunoştinţa asupra problemelor politice, ţinându-l la distanţă de orice act de decizie.

Lipsit de orgolii şi având o fire influenţabilă, regele Ferdinand a acceptat ca soţia sa Maria – care potrivit Constituţiei nu avea nici un fel de prerogative – să joace un rol politic activ, să primească diplomaţi străini, să discute cu lideri de partide şi cu miniştri, să-şi expună punctele de vedere, să dea sfaturi. În timpul regelui Ferdinand, „eminenţa cenuşie" a devenit Barbu Ştirbey – administratorul domeniilor Coroanei – care, fiind nelipsit de la Curte, a intervenit adesea în rezolvarea problemelor politice. El avea o dublă calitate – de amant al

reginei Maria şi de cumnat al lui Ion I.C. Brătianu – pe care a ştiut s-o valorifice, jucând un rol politic de prim rang în România acelor ani, deşi, potrivit Constituţiei, nu era persoană publică, exponent autorizat al unor curente de opinie.

Atât Carol I, cât şi Ferdinand au fost *monarhi constituţionali*. Prerogativele lor fuseseră stabilite prin legea fundamentală din 1866 şi din 1923 (textele fiind identice). Aplicarea normelor constituţionale a fost sensibil diferită. Carol I a practicat sistemul monarhiei active, nu s-a mulţumit să gireze prin semnătura sa deciziile guvernelor sau ale miniştrilor, ci a manifestat el însuşi iniţiativă, a venit cu propuneri şi soluţii pentru realizarea cărora a stăruit cu o perseverenţă tipic germană. A trebuit să învingă numeroase piedici şi împotriviri, dar nu s-a lăsat descurajat, a recurs la o gamă largă de metode şi mijloace, menite să-i asigure succesul. A recurs chiar la ameninţări cu abdicarea, la jocul pe o singură carte, pentru a-şi atinge obiectivul. Semnificativ este gestul său din martie 1871, când – pe fondul unor ample mişcări antimonarhice şi republicane, la care se asociau mulţi lideri politici – Carol I a ameninţat cu abdicarea în cazul în care nu se restabileşte ordinea şi liniştea în ţară. Momentul a fost bine ales, atât din punct de vedere extern, când Franţa, spre care gravitau republicanii, era înfrântă de Prusia, spre care se îndrepta simpatia lui Carol, şi intern, opoziţia fiind lipsită de coeziune şi de un program limpede conturat. Rezultatul a fost că, atât guvernanţii, cât şi opoziţia l-au „implorat" pe Carol să renunţe la această hotărîre, care putea duce la „falimentul statului" şi instaurarea anarhiei în ţară. Carol nu a dat un răspuns categoric, ci a declarat că vrea să mai chibzuiască şi că „ar consimţi poate să-şi schimbe părerea în caz când interlocutorii săi ar fi în stare să-i prezinte un minister capabil să treacă bugetul şi legea finanţelor prin Cameră. Dar nu poate da o asigurare formală, iar dacă parlamentul nu răspunde acestei invitaţii, va părăsi de îndată ţara"[77]. Domnitorul cerea deci nu numai un guvern „tare", capabil să stăpânească situaţia

77 *Memoriile regelui Carol I. De un martor ocular*, vol. VI, Bucureşti, Tip. Universul, 1909, p. 10.

din țară, dar și adoptarea unor anumite legi de către parlament, deși – conform Constituției – domnitorul nu avea dreptul să influențeze activitatea Corpurilor legiuitoare. Factorii politici responsabili au decis să satisfacă aceste cereri ultimative adresate de domnitor. Evident că procedeul lui Carol I însemna o „forțare" a normelor constituționale, el depășindu-și prerogativele stabilite prin legea fundamentală, precum și spiritul acesteia potrivit căruia monarhul „domnește dar nu guvernează". În urma acestei acțiuni energice, Carol I a obținut o victorie decisivă, astfel că după 1871 problema formei de guvernământ n-a mai constituit obiect de licitație zilnică. Viața politică s-a stabilizat, ajungându-se la constituirea celor două partide, liberal (1875) și conservator (1880), care au asigurat, prin rotație, guvernarea țării. O răbufnire mai puternică s-a înregistrat doar în 1888 – când opoziția a organizat mari manifestații în București, încercând să ia cu asalt palatul regal –, dar armata a intervenit energic, restabilind ordinea. Au urmat „douăzeci de ani de dominație a Coroanei"[78], în care regele a știut să țină în mână balanța puterii, să descurajeze acțiunile antimonarhice și să cultive – prin diferite metode, inclusiv prin literatură și muzică – un cult al instituției monarhice. Opinia publică s-a obișnuit cu ideea și realitatea că România are un rege care, chiar dacă este străin, urmărește creșterea prestigiului și dezvoltarea ei în liniște.

Prin energia și fermitatea sa, Carol I și-a pus o puternică amprentă pe evoluția istorică a României, contribuind efectiv la accelerarea procesului de modernizare a statului român și la lichidarea multor „balcanisme", specifice societății românești până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Un alt exemplu care ilustrează forțarea normelor constituționale de către Carol I este cel al dosarelor privind înăbușirea răscoalei din 1907 de către guvernul liberal. Aflați la putere, în 1912, conservatorii au descoperit că de la Ministerul de Interne dispăruseră circa 30 de dosare privind răscoala din 1907. Alexandru Marghiloman, ministrul de Interne, și Nicolae Filipescu, ministrul de Război, au denunțat public

78 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 250.

pe liberali, care ar fi sustras dosarele. După cinci săptămâni de agitaţie pe această temă, Carol I i-a declarat lui Marghiloman: „Dosarele sunt la mine"[79]. Stupefiat, fruntaşul conservator a apreciat că ele ar trebui să se întoarcă la Ministerul de Interne, dar Carol a replicat scurt: „Dosarele sunt acolo unde trebuie să fie; oricând pot avea dosare la mine; am şi dosare de la afacerile străine"[80]. Era, fără îndoială, un exces, dacă nu chiar un abuz al regelui, deoarece – conform legii – dosarele trebuia să se afle fie la ministerul de resort, fie la Arhivele Statului.

Domeniul în care Carol I şi-a impus în mod pregnant voinţa a fost cel al politicii externe. El a militat – de la urcarea pe tron – pentru orientarea României spre Prusia (din 1871 Germania), ţara sa de origine. Curentul general de opinie în România era pentru o alianţă şi colaborare strânsă cu Franţa. În contextul evenimentelor de după 1877-1878 – când armata rusă victorioasă după războiul cu Turcia s-a retras la nordul Dunării, manifestându-se ca o forţă de ocupaţie, iar prin tratatul de la San Stefano şi prin cel de la Berlin (1878), Rusia a anexat trei judeţe din sudul Basarabiei – Carol I a găsit cadrul prielnic pentru materializarea opţiunii sale în politica externă. Participând la Berlin ca naş al unui fiu al prinţului Wilhelm (viitorul împărat), a folosit prilejul pentru a stabili cadrul tratatului de alianţă între Germania şi România. Apoi s-a deplasat la Viena unde, la 18/30 octombrie 1883, a fost semnat tratatul între România şi Austro-Ungaria, la care a aderat în aceeaşi zi şi Germania. Tratatul avea o reală semnificaţie politică: România ieşea din izolarea internaţională în care ajunsese; a evitat o înţelegere între Austro-Ungaria şi Rusia pe seama României; ţara noastră şi-a consolidat poziţiile în sud-estul Europei, a dobândit anumite garanţii de securitate, putându-se consacra operei de dezvoltare internă. Dar alianţa cu Austro-Ungaria era profund nepopulară în România, datorită politicii de asuprire naţională exercitată de monarhia habsburgică asupra românilor din Transilvania şi Bucovina. Înţelegând această realitate, Carol I a ţinut tratatul secret, el

79 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I., p. 103.
80 *Ibidem.*

nefiind cunoscut decât de cîţiva oameni politici români, şi aceasta doar cu prilejul semnării şi prelungirii lui. Astfel, prin actul de voinţă al regelui Carol I, România a fost aliata Austro-Ungariei până în vara anului 1914.

Regele Ferdinand, spre deosebire de înaintaşul său, s-a încadrat strict în normele constituţionale, nu şi-a îngăduit decât rareori iniţiative proprii, şi atunci în probleme de ordin secundar. El a interpretat într-un sens foarte restrictiv prevederile constituţionale, considerând că nu trebuie să intervină direct, ci să asculte punctele de vedere ale colaboratorilor şi, pe această bază, să ia o decizie. În timp ce Carol I era o personalitate dominatoare, Ferdinand I era „cel loial", care se străduia să fie un „bun român", fără a iniţia acte decisive.

Constituţionalismul regelui Ferdinand se circumscria în anumite limite, fiind alterat de faptul că el era înconjurat de o camarilă şi că de-a lungul domniei sale a urmat, în fond, linia politică a lui Ion I.C. Brătianu. Din cei 13 ani de domnie, Ferdinand l-a avut ca prim sfetnic (preşedinte al Consiliului de Miniştri) pe Ion I.C. Brătianu timp de aproape 9 ani. Dacă meritul principal al unui conducător este acela să asculte şi să-şi aleagă colaboratorii, atunci – sub acest aspect – Ferdinand I a avut această calitate.

Unele acte – făcute sub impulsul lui Ion I.C. Brătianu – aveau un caracter cel puţin discutabil din punct de vedere constituţional. Astfel, regele a uzat şi abuzat de dreptul legal de a dizolva parlamentul, a creat crize politice, a demis guverne, fără a exista un conflict – stabilit constituţional – între puterea executivă şi cea legislativă. În 1922 a decis, prin decret regal, organizarea alegerilor pentru Adunarea Naţională Constituantă, nerespectând normele legale; potrivit acestora trebuia să se desfăşoare mai întâi alegeri generale obişnuite, iar parlamentul astfel ales să decidă asupra modificării Constituţiei, după care acesta se dizolva şi apoi se organizau noi alegeri, pentru Adunarea Naţională Constituantă.

În mod firesc, regele trebuia să fie un arbitru între partide, să ţină seama de influenţa lor politică şi pe această bază să ia

decizii. În fapt, Ferdinand I nu şi-a îndeplinit această prerogativă constituţională, el părtinind, în mod evident, anumite partide şi defavorizând pe altele. A făcut-o adesea nu ca urmare a propriei sale voinţe, ci sub presiunea camarilei. Cel mai frapant exemplu este modul de rezolvare a crizei de guvern din 1926, când a chemat la putere Partidul Poporului, aflat într-un accelerat declin. Deşi regele se pronunţase pentru un guvern prezidat de Iuliu Maniu, până la urmă a cedat presiunilor lui Ion I.C. Brătianu şi l-a adus la putere pe Alexandru Averescu.

Cu firea sa dominatoare, autoritară, Carol I a ştiut să manevreze pe spaţii largi şi *să-şi impună punctul de vedere* chiar adversarilor săi politici. Nu s-a lăsat intimidat, dar nici n-a uitat pe nimeni dintre cei care l-au atacat. Folosind metode persuasive a reuşit să-i „îmblânzească" şi să-i îmbuneze, ba chiar să-i aducă „la picioarele tronului". Astfel a procedat cu Candiano Popescu (celebrul republican de la Ploieşti, din 1871), cu C.A. Rosetti, cu Gheorghe Bibescu, cu Gh. Panu, care, după ce l-au atacat şi contestat pe domnitor, au sfârşit prin a-l accepta şi chiar a se pune în slujba lui.

Prin dispariţia treptată a generaţiei de la 1866, Carol I a rămas omul cu cea mai vastă experienţă politică, pe care a ştiut să o valorifice şi s-o impună tuturor colaboratorilor săi. El devenise un fel de patriarh, de înţelept, de unicat al politicii româneşti în preajma căruia era util să te găseşti. Mulţi oameni politici români s-au grăbit să-şi construiască vile la Sinaia, în preajma castelului Peleş, pentru a fi cât mai aproape atunci când ar fi chemaţi de bătrânul suveran. În mod cert, Carol I şi-a impus „stilul". Semnificativă era ceremonia învestirii noului guvern: regele apărea în uniforma pe care o purta mereu parcă numai în poziţie de drepţi, într-un mod rigid, după felul ofiţerilor prusaci. Jurământul era citit de fiecare ministru cu mâna pe cruce, după care era iscălit în ordinea în care aceştia erau aşezaţi, ordinea vechimii. Fruntaşul liberal I.G. Duca, participant la o asemenea ceremonie, aprecia: „Aveam impresia că suntem o companie militară. Atunci mi-am dat şi mai bine seama cum acest principe german introdusese în

toate formele militarismul german de care toată ființa lui era adânc pătrunsă"[81].

Când Ferdinand a intrat în viața politică activă, România dispunea de o pleiadă de oameni politici cu multă experiență, din rândul cărora se detașa Ion I.C. Brătianu, președintele Partidului Național-Liberal și al Consiliului de Miniștri. Noul rege – timid și lipsit de inițiativă – a redus la maximum protocolul, a acceptat chiar să fie pus în umbră de Ion I.C. Brătianu și chiar de regina Maria. Nu și-a făcut probleme că, prin atitudinea lui, Ion I.C. Brătianu putea să diminueze personalitatea regelui României. Cunoștea realitatea și o recunoștea ca atare. În momentele de mare tensiune îl podideau lacrimile și nu mai era în stare să poarte o discuție coerentă.

Trecerea anilor și dobândirea experienței de conducere nu au schimbat felul de a fi și atitudinea politică ale regelui Ferdinand. Deși după războiul din 1916-1919 și făurirea Marii Uniri dobândise un real prestigiu, Ferdinand n-a făcut efortul de a ieși de sub tutela lui Ion I.C. Brătianu și de a promova o politică proprie. Era convins că Brătianu era „zodia bună" a României și ca atare a mers „pe mâna" lui. Alexandru Averescu i se părea rigid și afișa un aer de superioritate (era eroul necontestat de la Mărăști), Ion Mihalache nu-i inspira încredere, suspectându-l de gânduri revoluționare, Alexandru Marghiloman rămăsese fără partid. La un moment dat, prin 1919-1920, simpatia lui Ferdinand se îndreptase spre Iuliu Maniu, dar spiritul opoziționist al acestuia i-a displăcut, iar refuzul președintelui Partidului Național de a participa la actul încoronării de la Alba Iulia (octombrie 1922) l-a mâhnit adânc și l-a „scos de la inimă" pe fruntașul ardelean.

Deși a dorit din tot sufletul pacificarea spiritelor politice și realizarea unui guvern de concentrare, prin colaborarea principalelor partide, regele Ferdinand n-a reușit în acțiunea sa, rămânând, până la sfârșitul vieții, „prizonierul" lui Ion I.C. Brătianu, al reginei Maria și al lui Barbu Știrbey.

Atât Carol I, cât și Ferdinand au fost *oameni ai datoriei.* Slujirea și înălțarea statului în fruntea căruia s-au aflat a fost

81 I.G. Duca, *Memorii*, vol. I, p. 12.

idealul lor suprem. Ambii şi-au legat numele de câte un război istoric pentru România: Carol de cel pentru independenţă, Ferdinand de războiul pentru unitatea naţională. Printr-o coincidenţă frapantă, şi domnitorul Carol şi regele Ferdinand au fost comandanţi ai armatelor româno-ruse.

Carol I a acţionat în timpul războiului din 1877-1878 ca un adevărat comandant de oşti, s-a implicat direct în toate actele de decizie, şi-a impus concepţia privind desfăşurarea operaţiunilor militare. Ferdinand a fost comandantul de căpetenie al armatei, dar, spre deosebire de unchiul său, a încredinţat conducerea efectivă a operaţiunilor unor generali, el participând numai la elaborarea deciziilor şi la armonizarea relaţiilor dintre comandanţii de armată. A petrecut săptămâni în şir pe front, a analizat situaţiile ivite, a adresat cuvinte de îmbărbătare ostaşilor, a înmânat personal decoraţii.

De la 1866 până la 1927, România a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă, pe multiple planuri. La această dezvoltare un rol important l-au avut *reforma agrară şi cea electorală.*

Carol I a înţeles târziu, după marea răscoală ţărănească din 1907 – înăbuşită în sânge de armata al cărei comandant suprem era – necesitatea reformelor. A fost nevoie de spiritul persuasiv dar ferm al lui Ion I.C. Brătianu pentru ca regele Carol I să accepte ideea revizuirii Constituţiei în scopul înfăptuirii celor două reforme. Ferdinand a înţeles necesitatea acestora, s-a pronunţat ferm în favoarea realizării lor, în discursuri adresate ostaşilor pe front, apoi, în martie 1918, a cerut ca domeniile Coroanei şi proprietăţile sale să fie supuse regimului de expropriere stabilit prin Constituţie.

Din punctul de vedere al *sacrificiilor personale* pentru interesele generale ale statului, Ferdinand a avut mai mult de suferit. El a fost nevoit să renunţe la proiectata căsătorie cu Elena Văcărescu şi să-şi boteze copiii potrivit religiei ortodoxe. Acest fapt i-a atras excomunicarea de către papă, precum şi interzicerea sfintei împărtăşanii. Pentru Ferdinand, un catolic convins, aceasta a fost o mare lovitură, pe care a resimţit-o până în preajma morţii. În Consiliul de Coroană din 1916, regele Ferdinand s-a pronunţat pentru intrarea României în

război alături de Antanta, împotriva Germaniei, ţara sa de origine. A făcut-o cu durere în suflet, dar cu conştiinţa că-şi îndeplinea datoria faţă de poporul în fruntea căruia se afla.

Fără a face o evaluare a calităţilor şi defectelor lui Carol I şi ale lui Ferdinand I se cuvine o precizare asupra modului în care cele două personalităţi au fost prezentate de *presa vremii*. În mod cert, presa antimonarhică şi republicană a cunoscut în vremea lui Carol I o adevărată înflorire, fiind vorba nu de foi obscure, fără audienţă, ci de ziare de mare tiraj, precum „Adevărul", „Românul", „Lupta", „Facla" etc. Ea s-a redus, şi apoi, după 1916, aproape a dispărut sub Ferdinand I. Explicaţia nu constă în superioritatea celui de-al doilea rege al României faţă de primul, ci în evoluţia stării de spirit, de la rezervă sau opoziţie la acceptarea monarhiei străine, ca urmare a activităţilor concrete desfăşurate de exponenţii acesteia, a înţelegerii faptului că era o instituţie necesară şi utilă pentru statul român.

Se mai adaugă un element care nu poate fi neglijat: în 1884 s-a modificat Constituţia, introducându-se, cu acel prilej, o prevedere potrivit căreia atacurile de presă „ce s-ar comite contra persoanei regelui şi a familiei regale" se judecau după dreptul comun[82], ele nemaifiind considerate opţiuni politice protejate de lege. În timpul lui Carol I, aplicarea acestui articol s-a realizat cu dificultate, dar sub regele Ferdinand cenzura preventivă a acţionat efectiv, astfel că atacurile împotriva regelui şi a familiei sale au fost interzise.

Contemporanii au recepţionat în chip diferit *moartea* lui Carol I şi a lui Ferdinand I. Declanşarea războiului mondial în 1914 l-a pus pe Carol I într-o situaţie extrem de dificilă. La Consiliul de Coroană el s-a pronunţat în mod clar pentru intrarea României în război alături de Puterile Centrale, dar marea majoritate a participanţilor a optat pentru neutralitate. Ca rege constituţional, Carol I a trebuit să se supună acestei decizii. În momentul decisiv, el nu şi-a putut impune punctul de vedere în problema politicii externe a României, fiind nevoit să ţină seama de atitudinea opiniei publice, a prin-

82 „Monitorul oficial", nr. 51 din 8/20 iunie 1884.

cipalilor lideri politici. La 1866, dinastia străină fusese adusă pentru ca românii să-şi facă auzit glasul în faţa Europei, şi principele Carol a ştiut să se impună, spre binele ţării în fruntea căreia se afla; la sfârşitul domniei, în 1914, regele Carol I apărea ca o piedică în calea realizării idealului naţional. În mod cert, între opţiunea regelui şi cea a poporului român intervenise o ruptură politică şi psihică.

Carol I a trăit ultimele luni de viaţă într-o stare de spirit extrem de negativă. „Stătea închis în cabinetul său de lucru şi nu vedea mai pe nimeni"[83] – îşi amintea I.G. Duca. Reprezentanţii Puterilor Centrale îl hărţuiau continuu şi în mod brutal. Acelaşi I.G. Duca scria: „În sufletul lui se petrecea o întreagă tragedie. Nu ştia ce să facă: Să asculte ţara, să tragă sabia împotriva patriei sale de origine, împotriva Germaniei, scumpă inimii sale – dar nu-l lăsa conştiinţa. I se părea un paricid. Să abdice, să părăscască puterea pe care o iubea, opera lui de aproape o jumătate de veac, la urma urmei viaţa lui – simţea că este peste puterile lui. Se zbătea sărmanul îngrozitor. Nu dormea nopţi întregi, slăbea, era un chin fără de ieşire. Toate îl dureau, îl dureau pe el, obişnuit de atâţia ani numai cu adulaţiuni, îl durea izbucnirea ţării împotriva lui, îl dureau sfâşierile din sânul familiei sale până atunci atât de disciplinată, îl dureau toate presiunile miniştrilor Puterilor Centrale în care vedea mereu ascunsă, în formule politicoase, învinuirea intimă de trădare, îl durea răzvrătirea oamenilor politici până ieri atât de supuşi voinţei sale atotputernice. Era lovit în afecţiunile, în iluziile, în ambiţiile lui, în totul"[84].

După 48 de ani de domnie, Carol I trăia o adevărată tragedie personală, iar ţara o stare de tensiune. Regele a murit subit în noaptea de 26/27 septembrie 1914. În momentul când s-a aflat acest sfârşit, sentimentul general al opiniei publice româneşti a fost acela de uşurare pentru faptul că dispăruse principala stavilă în calea alianţei României cu Antanta. Mihail Manoilescu nota în memoriile sale: „În clipa când s-a răspândit vestea morţii regelui, a fost – în ciuda oricărei

83 I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 87.
84 *Ibidem*, p. 88.

decenţe – o bucurie cum numai tineretul, totdeauna dispreţuitor de forme, poate să arate. Toţi eram fericiţi că moartea bătrânului rege însemna căpătarea libertăţii pentru România de a merge împotriva Austro-Ungariei"[85].

Sfârşitul regelui Ferdinand a fost precedat de o lungă suferinţă, receptată de opinia publică cu un sentiment de compasiune pentru omul drept, loial, care era măcinat de o boală incurabilă. Dispariţia lui era privită cu îngrijorare, deoarece la tron urma un copil, tutelat de o Regenţă, care nu putea să se bucure de autoritatea şi prestigiul suveranului.

Ferdinand însuşi era adesea frământat de regretul că fiul său mai mare, Carol, renunţase la prerogativele de moştenitor, iar el, în calitate de suveran, a trebuit să taie „creanga putredă" din arborele dinastiei. Era întristat şi de faptul că luptele dintre partidele politice se desfăşurau în aceeaşi atmosferă tensionată, de negare reciprocă, de acuzaţii şi insulte publice. Mult doritul guvern de concentrare, pentru care stăruise atât de mult, şi care păruse a se înjgheba în iunie 1927, dăduse faliment. La putere se afla tot Partidul Naţional-Liberal cu atotputernicul lui şef, Ion I.C. Brătianu, contestaţi vehement de întreaga opoziţie şi de o mare parte a opiniei publice. Aşadar, în ţară nu era linişte, nici în privinţa situaţiei dinastiei, nici a vieţii politice în general. Totuşi, el, ca rege, îşi făcuse datoria faţă de ţară, pusese interesele României mai presus de cele personale, murea cu conştiinţa că lasă în urma sa o operă durabilă.

Desigur, este greu de comparat o domnie de 48 de ani (a lui Carol I) cu una de 13 ani (a lui Ferdinand), mai ales că şi contextul istoric a cunoscut mutaţii substanţiale în cele şase decenii. Dar este limpede că personalitatea fiecăruia şi-a pus *amprenta asupra istoriei românilor*, influenţând-o.

Carol I şi-a legat numele de Independenţa României, proclamată la 9 mai 1877 şi cucerită apoi pe câmpul de luptă, la Plevna, Rahova, Vidin etc. A contribuit la modernizarea statului român, la structurarea unei vieţi politice întemeiată pe partide politice solide şi pe rotativa guvernamentală. A acor-

85 Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, p. 22.

dat prea puţină atenţie problemei agrare, sau nu i-a înţeles gravitatea, fapt ce a dus la tragedia din 1907, în timpul căreia armata a trebuit să tragă în ţăranii răsculaţi.

Ferdinand I a fost „Întregitorul de ţară", sub sceptrul său realizându-se Marea Unire din 1918 – cel mai important act din istoria poporului român. A devenit primul rege al tuturor românilor. A fost omul reformei agrare – „regele ţăranilor" –, al celei electorale şi al acţiunilor vizând consolidarea statului naţional unitar român. Nici domnia lui n-a fost lipsită de convulsiuni sociale – mai ales în anii 1918-1920 –, dar ele nu au atins intensitatea din vremea predecesorului său.

În 1914, când Ferdinand a urcat pe tron, România avea 7,7 milioane de locuitori şi 137 000 km pătraţi; în 1927, la moartea sa, ţara număra 17,1 milioane locuitori şi avea 295 049 km pătraţi. Dintr-o ţară mică, România ajunsese un stat cu mărime medie în Europa (locul 8 după numărul de locuitori şi locul 10 după suprafaţă). În cei 13 ani de domnie România a cunoscut mari progrese pe toate planurile – cultural, politic, economic –, un dinamism cu adevărat remarcabil, care demonstra în mod grăitor vocaţia constructivă şi inteligenţa poporului român, cu care regele Ferdinand s-a identificat.

ANEXE *

1. CUVÂNTARE LA ACADEMIA ROMÂNĂ
(16 martie 1890)

Cu inima pătrunsă de recunoştinţă am ascultat cuvântarea prea iubitului meu unchi şi la rândul meu, dar numai îndemnat de rege, îndrăznesc a rosti câteva cuvinte înaintea acestei adunări de bărbaţi învăţaţi, în mijlocul cărora pentru întâia oară am onoare de a mă afla.

Este în acelaşi timp şi o datorie din partea mea de a lua cuvântul spre a exprima adâncul meu sentiment de recunoştinţă pentru marea distincţie ce Academia mi-a făcut, proclamându-mă membru onorific al acestui aşezământ de cultură naţională, unde tinereţea mea neîncercată să se călăuzească de nepieritoarele lumini ale ştiinţei.

Am avut fericirea că s-au îngrijit de timpuriu a mă învăţa frumoasa limbă românească, şi mi-a fost drag să o învăţ, pentru că ea mi-a înlesnit cunoaşterea de aproape a literaturii populare, a datinilor, a obiceiurilor, dar mai ales a bogatei istorii a neamului românesc.

Am putut citi şi înţelege astfel numeroase publicaţii ale Academiei, care mi-au arătat cât de mult s-a făcut pentru propăşirea ştiinţelor şi literelor în România. De câte ori am avut aceste scrieri înaintea ochilor, am zărit ca o vedenie minunată icoana ţării însăşi; licărind altădată ca o scânteie luminoasă pe cerul răsăritean, crescu de atunci din zi în zi, se mări plină de vlagă şi de fală ca o stea cu raze limpezi pe malurile Dunării şi ţărmul Mării Negre.

---

* Extrase din lucrarea *Cuvântări de Ferdinand I regele României. 1889-1922*, Bucureşti, 1922.

Iubitul meu profesor, d-l Păun, mi-a insuflat neîncetat dragostea pentru istoria naţională încredinţat fiind că spre a putea şti bine cine e şi cât preţuieşte un popor, trebuie negreşit şi mai presus de toate să se cunoască trecutul său. De aceea m-am îndeletnicit de a citi cu multă luare aminte monumentele noastre istorice.

Datoresc şi eu ca toţi românii o vie recunoştinţă d-lui Kogălniceanu, astăzi venerabilul preşedinte al Academiei, care m-a întâmpinat cu aşa de bine simţite cuvinte, căci prin culegerea şi tipărirea cronicelor noastre mi-a uşurat apropierea de aceste comori de mari învăţăminte, izvoare nesecate de fapte strălucite şi de mândrie naţională.

Cum să nu fim oare mândri, când citind acolo despre luptele vitejeşti şi glorioase cu toţi cei mai cumpliţi ai noştri vrăjmaşi, când întâlnim numele şi faptele atâtor voievozi însufleţiţi de iubirea de moşie până la jertfă? În toate vremile au trăit români şi pe tron şi în rândurile poporului, care nu au uitat, precum zice Enăchiţă Văcărescu:

Creşterea limbii româneşti
Şi-a patriei cinstire.

Câte lucruri de cel mai mare interes nu am găsit, cu o firească şi iertată mirare pentru mine, în toţi cronicarii, dar mai cu seamă în cei doi mai de frunte, Miron Costin şi Ioan Neculce! Cu deosebire Neculce. M-a fermecat cu limba-i curată, cu stilul împodobit cu icoane pipăite şi cu aşa de sănătoase poveţe. Cele patruzeci şi două de cuvinte – cum le numeşte el – de la începutul cronicii sale, sunt ca o galerie de cadre mici, dar cu măiestrie zugrăvite, pe care ochiul nu se mai satură privindu-le. Câte chipuri vii, fapte, legende, cugetări înţelepte în fiecare din ele!

Atunci am înţeles cum şi de ce el a insuflat talentul unui Alecsandri, unui Bolintineanu. Dintre toate însă mi-au dat de gândit viaţa şi întâmplările lui Milescu-Cârnul, învăţătorul lui Petru cel Mare, purtătorul numelui român până în Suedia, unde scria latineşte; şi până în China – Ţara Chitailor – ca sol al Rusiei; şi când aceasta? Într-un timp în care puţini s-ar fi gândit că în România se pot dezvolta asemenea oameni

învăţaţi şi cu înalte destoinicii sufleteşti. Apoi dacă două, trei sute de ani focul sfânt al ştiinţei ardea cu atâta lumină în ţara noastră, din sânul căreia se năştea un Petru Cercel, domn întreg la minte şi poet plăcut, apoi Cantemirii, unul istoriograf mare, altul poet nu mai puţin mare; un Neagoe Basarab care înalţă pe malul Argeşului cel mai măreţ locaş Dumnezeesc, vestit în toată lumea; cum să nu punem cea mai nestrămutată credinţă în viitorul ţării noastre, binecuvântată de Dumnezeu, în care nici împilările duşmanilor, nici întunericul unor vremi amare, n-au putut înăbuşi izbucnirea geniului naţional. Când privesc înapoi la şirul atâtor fapte măreţe, pilde şi dovezi vii, ale puterilor neamului românesc, cum să nu fiu mândru că soarta m-a adus în această frumoasă ţară, înzestrată cu atâtea daruri şi cu mare viitor. Mă voi sili dar a învăţa neîncetat, a mă lumina şi a asculta poveţe bune, spre a putea fi folositor noii mele patrii, care m-a întâmpinat cu atâta căldură, arătându-mi atâta iubire.

O dovadă nouă, cu deosebire măgulitoare pentru mine am primit-o astăzi prin înscrierea mea ca membru onorific al Academiei. Încă o dată vă exprim adânca mea mulţumire pentru această înaltă distincţie de care mă voi sili a mă arăta pururea vrednic.

2. SCRISOARE CĂTRE PREŞEDINTELE SENATULUI LA ÎNŞTIINŢAREA DESPRE ÎNSCRIEREA CA MEMBRU AL ACESTUI ÎNALT CORP LEGIUITOR

(27 martie 1889)

Domnule Preşedinte,

Am primit cu o vie satisfacţie scrisoarea d-voastră prin care m-aţi încunoştiinţat că Senatul Român, în şedinţa de la 14 martie curent m-a înscris, conform art. 76 al Constituţiei, ca moştenitor prezumptiv al Coroanei, în lista membrilor acestui înalt corp.

Îmi fac o plăcută datorie a răspunde la comunicarea d-voastră că iau act cu vie mulţumire de hotărîrea luată de această adunare, la ale cărei lucrări voi fi fericit de a lua parte.

În curând mă voi întoarce în România şi astfel voi avea ocazia de a vă exprima personal, atât d-voastră, d-le preşedinte, cât şi tuturor d-lor senatori, colegii mei, recunoştinţa şi bucuria de care sunt cuprins pentru acest act a cărui amintire va fi pururea scumpă inimii mele şi care totodată îmi impune obligaţiuni atât de mari către ţară, către rege, scumpul meu unchi, şi către regina care mi-a dat totdeauna dovezi de adevărată afecţiune şi pe care nu voi înceta de a o privi şi a o iubi ca pe o mamă.

În aşteptarea zilei fericite de a mă găsi în mijlocul d-voastră, fiţi bine convins, d-le preşedinte, că toate actele mele vor fi însufleţite de cea mai adâncă iubire de ţară pe care mă voi sili a o servi din toate puterile mele, luând călăuză pilda marilor săi domni din trecut, inspirându-mă de frumoasele amintiri ce au lăsat, şi având neîncetat sub ochi nobilele exemple ale regelui Carol I şi ale reginei Elisabeta; astfel sper a corespunde încrederii şi aşteptărilor poporului român.

Hotărîrea Senatului mi-a fost cu atât mai plăcută că a fost luată în ziua aniversară a proclamării Regatului, care a încoronat independenţa ţării, datorită sângelui generos al acestei viteze armate, în rândurile căreia sunt mândru de a mă prenumăra.

Vă rog, d-le preşedinte, să primiţi pentru d-voastră şi pentru toţi d-nii membri ai Senatului, o dată cu călduroasele mele mulţumiri şi expresiunea sentimentelor mele de înaltă stimă.

3. DISCURS LA DEPUNEREA JURĂMÂNTULUI CA REGE AL ROMÂNIEI

(28 septembrie 1914)

Chemat prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională de a fi urmaşul marelui întemeietor, care mi-a lăsat ca sfântă moştenire simţămintele de iubire şi credinţă ale unui întreg popor,

găsesc în dragostea mea pentru neam puterea de a păşi fără şovăire spre îndeplinirea marei, dar grelei mele sarcini.

Pilda aceluia pe care îl plângem toţi ca pe un părinte şi convingerea că numai printr-o neîncetată propăşire se poate asigura viaţa trainică a unui popor îmi vor fi călăuză în sforţările mele spre a-mi jertfi întreaga muncă a vieţii pentru dezvoltarea puterilor acestui stat.

În îndeplinirea acestei înalte datorii, pe care o îmbrăţişez cu neclintită credinţă şi nestrămutată dragoste, stă cea mai dulce mulţumire ce o pot dobândi. Printr-însa aduc cel mai mare prinos de recunoştinţă aceluia a cărui amintire e cea mai scumpă legătură între ţară şi casa mea.

În rodnica domnie care face mândria istoriei noastre, primul rege al României a găsit cel mai puternic sprijin în unirea tuturor românilor în jurul tronului ori de câte ori împrejurări mari impuneau această datorie. Sunt sigur că, însufleţiţi de acelaşi înalt patriotism, românii vor şti şi în viitor să dea tronului şi ţării unirea în cugetare şi în acţiune, care este singura chezăşie a unei sănătoase propăşiri naţionale.

Dumnezeu, care după atâtea grele încercări a binecuvântat munca acelora care s-au devotat binelui acestui neam, nu va lăsa să scadă ceea ce cu atâta trudă s-a clădit şi va ocroti, cu dragoste pentru acest popor, munca fără preget ce sunt hotărît ca bun român şi rege să închin iubitei mele ţări.

4. PROCLAMAŢIE LA DECLARAREA RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI

(15 august 1916)

Români,

Războiul care de doi ani a încins tot mai strâns hotarele noastre a zdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că pe viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor.

Pentru neamul nostru el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua unirii lui.

După vremuri îndelungate de nenorociri şi de grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să întemeieze statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională.

Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor.

De noi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi din plaiurile Bucovinei, unde Ştefan cel Mare doarme somnul lui de veci.

În noi, în virtuţile, în vitejia noastră, stă putinţa de a le reda dreptul ca într-o Românie întregită şi liberă de la Tisa până la Mare, să propăşească în pace potrivit datinilor şi aspiraţiilor gintei noastre.

Români,

Însufleţiţi de datoria sfântă ce ni se impune, hotărîţi să înfruntăm cu bărbăţie toate jertfele legate de un crâncen război, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor care are credinţă neclintită în menirea lui.

Ne vor răsplăti roadele glorioase ale izbândei.

Cu Dumnezeu înainte!

Ostaşi,

V-am chemat ca să purtaţi steagurile voastre peste hotarele unde fraţii voştri vă aşteaptă cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejde.

Umbrele marilor voievozi Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare, a căror rămăşiţe zac în pământurile ce veţi dezrobi, vă îndeamnă la biruinţă ca vrednici urmaşi ai ostaşilor care au învins la Războieni, la Călugăreni şi la Plevna.

Veţi lupta alături de marile naţiuni cu care ne-am unit.

O luptă aprigă vă aşteaptă. Cu bărbăţie să-i îndurăm însă greutăţile şi cu ajutorul lui Dumnezeu izbânda va fi a noastră.

Arătaţi-vă deci demni de gloria străbună.

De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta şi vă va slăvi.

5. CUVÂNTARE CĂTRE ARMATA a II-a

(22 martie 1917)

Ostaşi,

Cu inima plină de nădejde vă salut azi pe voi, ostaşi din Armata a II-a, care de mai multe luni aţi opus rezistenţă nebiruită tuturor încercărilor vrăjmaşului de a rupe liniile noastre; voi staţi aici ca la un post de onoare, păzitori neobosiţi ai hotarului ţării, expuşi la atacurile unui vrăjmaş care în trufia lui crede că toate trebuie să se închine lui, că toate drumurile, toate uşile sunt deschise lăcomiei sale de stăpânire; prin vitejia voastră bărbătească l-aţi învăţat că pe-aici nu se trece.

Am venit azi între voi să vă aduc prinosul meu de recunoştinţă pentru modul cum v-aţi luptat până acum şi să împart acelora care s-au distins în deosebi răsplata pentru faptele lor, dar mulţumirea mea vă îmbrăţişează pe voi toţi care v-aţi condus ca nişte ostaşi vrednici de dragostea ce ţara vă poartă şi de la care ţara şi regele vostru mai aşteaptă multe fapte eroice.

Dincolo, în ţinuturile bogate, dar pustiite acum stau fraţii noştri şi suferă sub jugul nemilos al unui vrăjmaş, care fără cruţare a cotropit o mare parte a iubitei noastre ţări şi care suge până la cea din urmă picătură de viaţă a unei populaţii chinuite şi batjocorite în cele mai sfinte sentimente ale ei.

Acolo zac sub ţarinile sfinţite de sângele lor mii de viteji care şi-au dat viaţa pentru mărirea patriei. Ei toţi aşteaptă de la voi să goniţi din pământul românesc armatele vrăjmaşe, să înfigeţi drapelele voastre victorioase iarăşi în pământul strămoşesc.

Vă mai aşteaptă lupte grele, căci drumul este lung, dar cu ajutorul lui Dumnezeu îl veţi străbate ca biruitori.

Vouă, fiilor de ţărani, care aţi apărat cu braţul vostru pământul unde v-aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii, care vă asigură fiecăruia recunoştinţa neamului nostru întreg, aţi câştigat totodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-aţi luptat. Vi se va da pământ. Eu, regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda; vi se va da şi o largă participare la treburile statului.

Arătaţi-vă, scumpii mei ostaşi, demni de încrederea ce ţara şi regele vostru pun în voi şi îndepliniţi-vă ca până acum datoriile voastre cu sfinţenie.

Să trăiască scumpa noastră ţară şi viteaza ei armată, nădejdea şi fala ei!

6. CUVÂNTARE LA DEPUNEREA JURĂMÂNTULUI PRIMULUI CONTINGENT AL SOLDAŢILOR ARDELENI ŞI BUCOVINENI

(8 iunie 1917)

Vouă, fraţilor ardeleni şi din Bucovina, care aţi venit între noi din pribegie, care după multe şi crude suferinţe sufleteşti aţi păşit pe pragul casei părinteşti, vă zic azi din adâncul inimii *bine aţi venit.*

Prin jurământul solemn ce aţi depus înaintea lui Dumnezeu, înaintea drapelelor acestora, care vă vor arăta drumul spre libertate înaintea camarazilor noştri care s-au luptat, care au sângerat pentru înfăptuirea idealului nostru naţional, v-aţi legat cu un lanţ indisolubil de patria mamă; aţi pus sufletul şi sângele vostru în serviciul cauzei sfinte, ce împreună cu voi am îmbrăţişat-o cu inimă curată, cu voinţă de fier.

Trăim nişte momente frumoase, nişte clipe de bucurie, de înălţare sufletească.

Vouă, ţara vă spune *„bine aţi venit"*, căci în voi vede întâile raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric; pe voi oraşul acesta, unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor, vă salută cu iubire ca pe întâii soli ai unirii neamului; armata, în a cărei familie aţi intrat azi, vă primeşte cu braţele deschise ca pe nişte fraţi de mult aşteptaţi, căci ştie că inima voastră bate spre biruinţă, că braţul vostru este oţelit prin luptă; pe voi, regele, căruia i-aţi jurat credinţă, vă priveşte cu dragoste şi cu încredere, căci în sosirea voastră salută chezăşia cea mai puternică, că visul atâtor veacuri se va înfăptui, că dorul unui neam întreg, în sfârşit, se va stinge.

Vouă, fraţilor de dincolo, ardeleni şi bucovineni, vă zic: „Înainte cu Dumnezeu"; uniţi sforţările voastre cu ale fraţilor din ţară; călăuziţi steagul nostru naţional peste munţi, unde milioane de fraţi aşteaptă plini de nădejde dezrobirea de un jug asupritor. Biruinţa va fi a noastră şi cu ea libertatea şi fericirea şi atunci vom fi un singur şi strâns unit popor de fraţi nedespărţiţi întotdeauna.

7. ORDIN DE ZI CĂTRE OSTAŞII DE PE FRONTUL ROMÂN

(12/25 august 1917)

Luptele crâncene ce s-au dat în timpul ultimelor săptămâni de către trupele ruso-române puse sub comanda mea au dat din nou la iveală însuşirile ostăşeşti ale armatelor aliate pe frontul român. După ce bravele mele regimente din Armata II, cot la cot cu vitejii lor fraţi de armă din Armata IV rusă, au alungat vrăjmaşul din poziţiile ţinute atâta timp, Armata I, împreună cu corpurile VIII şi VII ruse au ştiut să ţină în respect valurile inamice ce încercaseră a rupe frontul nord de Focşani. Mărăşti, Mărăşeşti, Panciu şi Oituz pentru Armatele I şi II române şi pentru Armata IV rusă sunt nişte nume care

constituie titlurile de glorie pentru trupele ce au luptat şi sângerat acolo.

Cu piepturile voastre aţi ridicat un zid mai tare decât granitul. Voinţa voastră, vitejia copiilor ţărilor noastre aliate au pus o stavilă puhoiului vrăjmaş ce a vrut să se reverse asupra câmpiilor Moldovei pentru a purta valurile sale şi mai departe până în sânul Rusiei.

Cu mândrie mă uit la voi şi vă aduc mulţumirile mele călduroase şi recunoştinţa mea ofiţerilor şi trupei care v-aţi purtat atât de bravi. Onoare acelora care şi-au lăsat viaţa pentru apărarea patriei lor.

Ne mai aşteaptă noi lupte, noi sforţări şi noi jertfe ni se impun căci vrăjmaşul tot mai îşi ţine capul sus. Nu uitaţi nici o clipă că drumul spre biruinţă duce numai într-o singură direcţie: înainte; numai învingând pe vrăjmaş puteţi realiza străduinţele voastre. Aţi dovedit până acum că puterea voastră de rezistenţă e mai tare ca năvălirile vrăjmaşului, iar vitejia voastră mai mare decât numărul lui. Va veni momentul când voi veţi fi năvălitori, când veţi purta drapelele voastre înainte pentru a alunga vrăjmaşul de pe pământul care nu este al lui, căci cât timp mai are un picior pe pământul vostru biruinţa nu e desăvârşită.

Vitejia ce aţi arătat până aici îmi dă dreptul să privesc cu încredere în viitor, căci luptăm pentru bunurile noastre cele mai sfinte şi cauza noastră e dreaptă, de aceea şi biruinţa trebuie să fie a noastră.

8. SCRISOARE CĂTRE PREŞEDINTELE SFATULUI ŢĂRII DIN BASARABIA

(28 martie 1918)

Cu adâncă emoţie şi cu inima plină de bucurie am primit ştirea despre importantul act ce s-a săvârşit la Chişinău. Sentimentul naţional ce se deşteptase atât de puternic în timpurile din urmă în inimile moldovenilor de dincolo de Prut a primit,

prin votul înălţător al Sfatului Ţării, o solemnă afirmare. Un vis frumos s-a înfăptuit. Din suflet mulţumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat, în zile de restriştе, ca o dulce mângâiere, să văd după o sută de ani pe fraţii basarabeni revenind iarăşi la patria-mumă. Aduc prinosul meu de călduroase mulţumiri domniilor-voastre şi Sfatului Ţării ale cărui patriotice sforţări au fost încoronate de succes.

În aceste momente solemne şi înălţătoare pentru patrie, de aici înainte comună, vă trimit la toţi cetăţenii din noua Românie de peste Prut regescul meu salut, înconjurându-vă cu aceeaşi inimoasă şi caldă iubire părintească.

9. SCRISOARE CĂTRE ADMINISTRATORUL DOMENIILOR COROANEI

(17/30 martie 1918)

Împrejurări vrăjmaşe au împiedicat până acum parlamentul să desăvârşească opera reformelor constituţionale.

Astăzi, când vitejii noştri ostaşi, care cu atâtea jertfe şi atâta sânge au apărat pământul strămoşesc, se întorc la căminele lor, voiesc ca pe Domeniile Coroanei, ca şi pe proprietăţile mele, ei să se bucure fără întârziere de foloasele pe care le asigură principiile sancţionate de mine în Constituţie.

În acest scop, până ce noi legi vor putea permite împroprietărirea lor definitivă, doresc ca pe aceste Domenii ei să fie deja sub formă de obşte şi de arendă, puşi de îndată în folosinţa pământurilor ce li se vor cuveni.

În aducerea la îndeplinire a acestei hotărîri a mea se va ţine seama în primul rând de luptătorii care se întorc de sub drapel şi de familiile acelora care şi-au istovit viaţa în serviciul patriei.

Veţi binevoi, potrivit cu aceasta, să alcătuiţi un proiect de organizare a obştilor, astfel ca funcţionarea lor să poată începe imediat ce situaţia generală o va face cu putinţă.

10. PROCLAMAŢIE CĂTRE ARMATĂ LA MOBILIZAREA DIN 27 OCTOMBRIE 1918

Ostaşi,

Ora mult aşteptată de toată suflarea românească şi în deosebi de voi, vitejii mei ostaşi, a sunat în sfârşit, după lungă şi dureroasă aşteptare. Trecerea trupelor aliate peste Dunăre ne impune ca o sfântă şi patriotică datorie să luăm iarăşi arma în mână ca să izgonim, împreună cu ele, pe vrăjmaşul cotropitor din ţară şi să aducem linişte populaţiei asuprite.

Regele vostru vă cheamă din nou la luptă ca să înfăptuiţi visul nostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor, pentru care în anii 1916-1917 aţi luptat cu atâta vitejie.

Sufletele acelor căzuţi pe câmpul de onoare vă binecuvântează pentru această ultimă sforţare; privirile credincioşilor noştri aliaţi sunt îndreptate cu dragoste şi încredere spre ţara noastră şi fiii ei, camarazii voştri de armă din biruitoarele armate franceze şi engleze, care vin în ajutorul nostru, cunosc vitejia voastră de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti; arătaţi-le că timpul de aşteptare n-a putut să slăbească braţul ostaşului român. Fraţii noştri din Bucovina şi din Ardeal vă cheamă pentru această ultimă luptă, ca prin avântul vostru să le aduceţi liberarea din jugul străin.

Biruinţa e a noastră şi viitorul va asigura întregului neam românesc viaţă paşnică şi fericită.

Înainte deci cu vitejia strămoşească.

Dumnezeu este cu noi.

11. SCRISOARE CĂTRE IANCU FLONDOR, PREŞEDINTELE CONGRESULUI GENERAL AL BUCOVINEI

(29 noiembrie 1918)

Salut cu o nespusă bucurie actul măreţ prin care Congresul General al Bucovinei, ca expresiune a voinţei poporului întreg

al acestui vechi pământ românesc, a hotărît unirea completă a Bucovinei cu Regatul român.

Din adâncul sufletului meu mulţumesc proniei cereşti că mi-a îngăduit ca sub domnia mea, fiica răpită acum 144 ani să se întoarcă la sânul ţării mume, aducând noi forţe pentru propăşirea neamului.

În această clipă înălţătoare gândul meu se îndreaptă către oamenii patrioţi, care cu toate suferinţele îndurate în cursul vremurilor au ştiut să ţină vie în inimile poporului memoria lui Ştefan cel Mare şi Sfânt şi sentimentul naţional, pregătind astfel fără şovăire şi însufleţiţi de un cald patriotism, ziua binecuvântată de azi.

Cu adâncă recunoştinţă primesc dar în numele poporului meu alipirea Bucovinei la Regatul român, asigurând populaţia Bucovinei că în mine va găsi mereu un sprijin tare şi o dragoste părintească.

12. CUVÂNTARE LA INTRAREA TRIUMFALĂ ÎN CAPITALA ROMÂNIEI MARI

(18 noiembrie / 1 decembrie 1918)

Cu cea mai vie bucurie primesc tradiţionala pâine şi sare ce-mi aduceţi cu urările de bună sosire din partea Capitalei. Această veche datină are azi o deosebită semnificare, când după doi ani de suferinţă şi de dureri mă întorc cu vitejii mei ostaşi, împreună cu credincioşii noştri aliaţi, spre a sărbători, împreună cu iubitul meu popor, biruinţa dreptăţii şi a culege roadele unele nestrămutate credinţe în ursita neamului românesc.

Ştiu cât de mult a suferit populaţia Capitalei în aceşti doi ani de cotropire, dar tot aşa ştiu că masa mare a ei a îndurat apăsarea unei soarte crude cu demnitate şi inimă credincioasă şi că nu a şovăit nici un minut în sentimentele ei de credinţă şi de iubire de ţară şi de tron. Bucuria mea de a mă găsi iarăşi în

mijlocul iubiţilor mei bucureşteni este cu atât mai mare, că părăsindu-i cu sufletul mâhnit, azi îmi este dat de a reveni cu veselie în inimă între zidurile Capitalei unei Românii mai mari şi mai puternice.

Primirea atât de caldă şi frumoasă ce-mi faceţi mie, reginei şi vitejilor mei ostaşi, drept expresie a sentimentelor voastre de credinţă, va lăsa în inima noastră o amintire din cele mai duioase, pentru care voi fi pururea recunoscător.

13. CUVÂNTARE CU OCAZIA PRIMIRII ACTULUI DE UNIRE A TRANSILVANIEI

(1/14 decembrie 1918)

În numele românilor din vechiul Regat, din Basarabia şi din Bucovina, astăzi uniţi, cu profundă recunoştinţă primesc hotărîrea fraţilor noştri de peste Carpaţi de a săvârşi unitatea naţională a tuturor românilor şi declar pe veci unite în Regatul român toate ţinuturile locuite de români de la Tisa până la Nistru.

Cu dragoste neţărmurită mi-am închinat viaţa scumpului meu popor, plin de credinţă în menirea lui istorică.

Prin lupte şi prin jertfe Dumnezeu ne-a dat să înfăptuim azi aspiraţiile noastre cele mai sfinte. Mulţumindu-i din adâncul sufletelor, ne îndreptăm gândurile către cei care cu sângele lor au clădit noul temei al dezvoltării noastre naţionale.

Prin devotament neclintit pentru opera lor le vom arăta recunoştinţa noastră, prin el vom asigura roadele binefăcătoare ale crudelor încercări.

Pe acest temei al unei puternice democraţii şi al vieţii frăţeşti între popoare, vom răspunde totodată simţămintelor aliaţilor noştri alături de care am luptat pentru marea cauză a dreptăţii şi a libertăţii în lume.

Să trăiască România pe veci unită!

14. CUVÂNTARE LA ACADEMIA ROMÂNĂ

(14 mai 1919)

Evenimentele războinice ne-au împiedicat să prăznuim, aşa cum am fi dorit, în anul 1916, jubileul Academiei Române. O putem face azi, cu inimă recunoscătoare către pronia cerească, când visul atâtor generaţii de vrednici români s-a înfăptuit. Am venit dar, cu deosebită bucurie, în mijlocul domniilor-voastre, împreună cu regina şi principele moştenitor, ca după aceşti ani de lupte grele şi mari să reluăm firul însemnatelor preocupări de cultură ale Academiei Române, sărbătorind roadele unei activităţi de jumătate de secol.

În lupta sfântă pentru unirea tuturor românilor, Academia Română şi-a avut partea ei importantă pe terenul cultural; de aceea izbânda ţării este şi izbânda ei. Când, din imboldul lui N. Creţulescu şi al lui C.A. Rosetti, s-au pus bazele Societăţii Literare cu scopul de a se ocupa mai ales de limba şi literatura română, alegerea întâilor membri ne arată gândul de înalt patriotism ce a călăuzit generaţia din 1866, care, bine încredinţată că numai pe baza unităţii de limbă şi cultură se poate clădi trainic viitorul unei naţiuni, a reunit în cercul restrâns al viitoarei Academii pe bărbaţii luminaţi din toate ţinuturile româneşti şi astfel România Mare de azi îşi găsea de o jumătate de secol patria comună sub acoperişul tânărului aşezământ.

Aruncând privirile asupra istoriei noastre, rămânem uimiţi cum neamul românesc a putut ieşi biruitor din atâtea greutăţi, din atâtea primejdii, şi cum n-a fost înghiţit de prăpastia ce adeseori se deschidea în drumul lui. Citind şi recitind însă poezia populară găsim cheia acestei extraordinare puteri de împotrivire. În doinele şi cântecele lui se oglindeşte toată durerea acestui popor, care cu atâta trudă s-a luptat cu vremurile întunecate ce stânjeneau zborul lui spre soare, dar în clipele de cele mai negre restrişte, tot din poezia populară trăgea nădejdea într-un viitor mai fericit; în ea găsea forţe noi care îl îmbărbătau în lupta uriaşă pentru existenţă. În ea se

putea citi, ca într-o carte deschisă, toată gândirea, toată simţirea, întreaga filozofie atât de simplă şi totodată atât de adâncă a unui popor care azi, ca plugar, trage brazda cea adâncă în ogorul său, punând într-însa toată nădejdea anului, mâine ca ostaş credincios ţării şi tronului, făcând scut din pieptul său, luptă şi moare ca un erou, cu un zâmbet pe buze. I-am urmat la munca paşnică pe acești copii ai unui sol roditor şi am admirat răbdarea lor; i-am văzut în luptă şi am binecuvântat avântul lor; dar, când pe front am ascultat doinele lor, atunci în inima mea s-a înfipt încă mai tare convingerea nestrămutată că un popor care în toiul luptei îşi tălmăceşte cugetul şi simţirea în versuri, un atare popor nu poate pieri. Şi multe din aceste poezii, culese sub bubuitul tunului, sunt aşa de frumoase ca cugetare şi ca limbă, că ele merită să fie cunoscute mai pe larg.

Academia Română, prin menirea ei, chemată să fie păzitoarea credincioasă a limbii şi a culturii naţionale, în timpul când întemeietorul dinastiei, atât de strâns legat de institutul nostru ştiinţific, îşi închina toată munca pentru câştigarea neatârnării şi clădirea Regatului, sprijinit fiind în opera sa de o pleiadă de bărbaţi luminaţi, dintre care un număr însemnat a fost podoaba acestei învăţate adunări, Dumnezeu a binecuvântat munca domniilor-voastre atât de roditoare pe terenul istoric, ştiinţific şi literar. Seminţele aruncate cu credinţă şi cu dragoste în ogorul înţelenit al culturii româneşti, în curgere de jumătate de veac şi-au adus rolul însutit. Iar lupta pentru unitatea limbii ne-a condus, prin vitejia ostaşului român, la sfărâmarea graniţelor vitrege dintre fraţi şi la întregirea statului român în hotarele sale firești, până la marginile graiului românesc. Doina de jale a marelui poet Eminescu:

De la Nistru pân' la Tisa,
Tot românul plânsu-mi-s-a.

a vrut Domnul să se preschimbe în cântec de vitejie şi biruinţă. Au căzut lanţurile care ne împiedicau mersul liber, s-au prăbuşit hotarele care ne înăbuşeau. Respira-vom în voie şi mai larg, după măsura întregului nostru neam. Dar faţă de acest mare eveniment istoric al realizării visului de unire naţională

a tuturor românilor în acelaşi stat, şi datoriile noastre se sporesc într-o măsură neînchipuită. Cele mai grele probleme de organizare economică şi culturală ne stau înainte şi pentru a păşi cu sorţi de izbândă la sănătoasa lor dezlegare, se cere mai presus de toate unire în cugete şi hotărîre la muncă fără răgaz a tuturor forţelor ce ne-au rămas în urma grelelor jertfe ale războiului.

Nu mă îndoiesc că Academia Română, căreia i-a fost dat să lupte cu atâta spor în domeniul paşnic al culturii unitare române, ne va da şi în viitor pilda înălţătoare a unirii tuturor la muncă pentru trainica aşezare a României noi pe care ne-a dăruit-o Dumnezeu.

15. CUVÂNTARE LA SIBIU

(31 mai 1919)

A vrut soarta, care era rezervată ţării noastre, ca scopul pentru care legionarii romani au venit în ţările dunărene şi cele cuprinse în cercul Carpaţilor să fie în viitor o adevărată cetate a unei culturi latine şi a unei forţe compacte în mijlocul popoarelor de alte neamuri.

Ca neamul românesc să ajungă acolo i-a fost dăruită de pronie o vitalitate care i-a mijlocit să reziste tuturor vijeliilor ce s-au dezlănţuit asupra-i în cursul veacurilor şi să păstreze însuşirile proprii şi credinţa nestrămutată că va ajunge acolo unde prin voia soartei drumul i-a fost indicat. Şi ce era soarta? Soarta era ca toţi care erau urmaşii legionarilor să-şi dea într-o zi mâna de fraţi. În decursul istoriei neamului nostru a fost un moment de nădejde că această menire a neamului să se realizeze: a fost un moment sub Mihai Viteazul că am putut spera că o să se înfăptuiască o Românie Mare aşa cum înţelegem azi.

N-a vrut Dumnezeu să fie de lungă durată, dar în inimile urmaşilor celor ce atunci luptau cu el şi pentru el a trăit ideea aceasta sfântă. Vremurile au fost grele atât pentru Ardeal cât

şi pentru vechiul Regat. Pare că epoca aceasta de luptă era trebuincioasă pentru a putea pregăti şi oţeli braţul acestui popor pentru ca în clipa când va suna ora hotărîtoare să aibă putere să înfăptuiască în adevăr ceea ce era dorinţa păstrată în suflet şi ce era menirea dată de soartă.

Sunt recunoscător proniei cereşti că mie mi-a fost dat nu numai să văd, dar să înfăptuiesc cu ajutorul ostaşului român acest ideal care este unic în istoria noastră.

În călătoria făcută în frumoasele ţinuturi am văzut ceva care rar se vede: am văzut credinţa unui popor şi cea mai frumoasă răsplată pentru mine a fost dragostea cu care m-a înconjurat poporul acesta care atât de amar a suferit aşa de multă vreme. Bucuria lui a fost bucuria mea.

Din toate unghiurile au alergat să-şi arate sentimentele de credinţă şi din Ardeal şi din Banat şi pot să vă asigur că fac tot ce este în puterea mea ca şi dorinţa lor să fie realizată.

Am simţit mare emoţie când am putut pipăi pulsul acestui popor şi ceea ce mi-a spus el a fost adevărat şi frumos – şi mi-a dovedit loialitatea care a existat întotdeauna în voi, ardelenii!

Unirea aceasta, făurită prin sânge vărsat pe câmpurile de luptă şi prin credinţă, nu poate să nu fie atât de tare încât nici o forţă să nu ne mai poată despărţi.

Multă muncă stă în calea noastră, atâtea probleme ne stau înainte, sociale şi economice, încât va trebui ca toţi să ne dăm mâna frăţeşte şi toţi uniţi în suflet şi în gând să muncim împreună.

În aceasta se va arăta cu adevărat unirea tuturor românilor, şi sunt convins că aşa va fi.

16. CUVÂNTARE LA INAUGURAREA UNIVERSITĂŢII ROMÂNEŞTI DIN CLUJ

(1 februarie 1920)

Cu adâncă mulţumire sufletească am răspuns la iniţiativa de a asista la sărbătoarea de azi; am considerat ca o datorie plăcută pentru regină şi mine de a prezida la inaugurarea

Universităţii române din Cluj în ziua solemnă când un nou duh îşi face intrare în aceste ziduri.

Salut cu vie plăcere între oaspeţii noştri pe savanţii reprezentanţi ai Universităţilor străine şi pe acei ai Universităţilor şi instituţiilor ştiinţifice din ţară, care prin prezenţa lor au vrut să arate dragostea frăţească ce o simt faţă de tânăra lor soră, aducându-i urări calde şi simpatia lor îmbărbătătoare pentru viitor, dând astfel acestei serbări culturale un caracter de solemnitate deosebită.

Un frumos obicei din vechime cerea celui ce avea să vorbească într-o ocazie solemnă, să-şi înceapă cuvântul cu o binecuvântare: *sit orator antequam dictor.*

Socotesc că rare ori acest nobil sfat a fost mai potrivit ca în împrejurarea de faţă.

Ca un curat prinos al inimilor noastre recunoscătoare, ridice-se dar, duioasă şi smerită, închinăciunea noastră către vestitorii, înainte mergătorii şi făuritorii acestei zile de glorie; către slăviţii şi din veac adormiţii mucenici ai neamului acestuia, ştiuţi şi neştiuţi, mari şi mărunţi, ca şi către acest nemuritor sobor de morţi ai războiului din urmă. Căci dacă bucuria de astăzi e numai a noastră, a celor rămaşi, meritul e al lor, al celor duşi, al tuturor; de la Mihai, izbăvitorul dintru început, de la marii ostaşi ai gândului şi faptei româneşti de aici, străjeri neadormiţi ai limbii şi legii, până la cel de pe urmă cioban şi plugar sărac, care au păstrat cu îndărătnicie patrimoniul naţional, toţi, dar absolut toţi, au partea lor în opera de astăzi, în strălucita minune a României Mari, în hotarele Daciei Traiane, pe care nu le-a fost hărăzit s-o vadă, dar care, fără truda şi jertfa lor de fiecare clipă, n-ar fi fost cu putinţă.

Când viteaza mea armată s-a aruncat peste munte, ea a putut găsi astfel în energia populaţiei şi în conştiinţa ei de neam sprijinul moral necesar biruinţei; iar când pe urma oştilor biruitoare au descălecat dascălii şi cărturarii Regatului meu, ei au aflat nestinsă vatra de foc sacru pe care românimea ardeleană – vestală credincioasă – îl păstrase prin veacuri.

Cuvine-se dar, cu adevărat, să-i unim pe toţi în aceeaşi binecuvântare astăzi, împreună cu vitejii care cu sângele lor

generos au scris şi pecetluit, după datină, hrisovul stăpânirii noastre veşnice prin aceste mândre ţinuturi. Binecuvîntat şi slăvit în veac fie numele lor!

Rod al aceloraşi străduinţe e şi Universitatea română, pe care o inaugurăm astăzi aici.

Aici, în acest oraş, care sub stăpânirea de ieri ajunsese centrul concepţiei maghiare în Ardeal, fosta Universitate ungurească, întemeiată în bună parte şi cu banul românesc, şi de formă cu cele mai dulci făgăduinţe de toleranţă – cursurile erau să fie paritetice – a devenit în curând focarul gândirii maghiare exclusiviste faţă de orice alt sentiment naţional. Nicăieri, poate, nu s-a simţit mai nemilos pumnul stăpânirii trecute pe sufletul românimii, ca în Clujul unguresc cu Universitatea lui.

Dumnezeu însă n-a îngăduit ca această unealtă crudă să-şi vadă scopul îndeplinit. Şi iată, prin voinţa acelor puteri misterioase care pot fi întârziate dar nu zădărnicite, se desface astăzi, ca un semn luminos al idealului nostru înfăptuit, templul senin al învăţăturii şi iubirii de patrie, Universitatea românească a Clujului românesc.

Ieri încă, datoria către neamul românesc era desluşită: înfăptuirea unirii naţionale. Astăzi, prin mărirea teritoriului şi prin înglobarea în statul român a unui însemnat număr de cetăţeni, care, aparţinând altor neamuri, reclamă dreptul de a trăi pe pământul care i-a născut, problemele politice, sociale şi economice au crescut mult şi în aceeaşi măsură s-au înmulţit îndatoririle tuturor acelora care sunt chemaţi a juca un rol în viaţa statului.

Nu numai după forţa brută sau după numărul baionetelor, nici după întinderea teritoriului, se măsoară puterea unui stat modern, ci mai cu seamă după gradul culturii sale intelectuale.

Prin ştiinţă şi lumină putem numai întări prezentul şi pregăti temeliile unui viitor rodnic.

Precum în ordinea vieţii materiale spiritul pune în mişcare, asemenea şi în ordinea vieţii sociale forţa unei naţiuni creşte prin impulsiunea dezvoltării sale morale. Şi cine oare poate

da această impulsiune mai eficace decât creierul unei naţiuni: Universitatea.

Cuvântul Universitate – *Omnium scientiarium universitas* – ne spune menirea ei. Îmbrăţişând tot domeniul gândirii, la ea, ca la un izvor nesecat, aleargă tineretul studios ca să-şi potolească setea sa de lumină şi de ştiinţă, şi cu cât ea se va ridica mai sus pe aripile luminoase ale cugetării, cu atât mai bogat, mai limpede şi mai binefăcător va curge acest izvor.

Astfel apare în viaţa statului Universitatea în puterea rolului ei atât de înalt, atât de nobil, nu de a scoate un număr cât mai mare de titraţi – nu cantitatea, ci calitatea este factorul important – ci de a forma generaţii de oameni de caracter, însufleţiţi de vederi largi, pătrunşi de iubire de Patrie şi de dragoste de învăţătură şi de muncă, dornici de a pune energia şi capitalul lor de ştiinţă în slujba acestei ţări.

Am ferma convingere că tânăra Universitate română, ai cărei naşi suntem astăzi, va şti să răspundă în viitor tuturor aşteptărilor mele. Aşezată într-o ţară în care diferitele naţionalităţi au trăit fiecare viaţa lor proprie culturală şi intelectuală, în raport cu aspiraţiile etnice şi cu puterile lor civilizatoare, ea are frumoasa menire de a deschide uşile sale tuturor acelora care au dorinţa să se încălzească la razele luminii ei arzătoare, dovedind lumii întregi că în România întregită ştiinţa nu face deosebire cărui neam aparţine tânărul studios; cu aceeaşi dragoste îi va primi pe toţi sub aripile ei materne.

Închinat adevărului, pe căi de dreptate – singurele care duc la concordia între diferitele seminţii ale lumii – acest aşezământ de înaltă cultură va putea fi de folos neamului şi umanităţii, cinstindu-se şi cinstindu-ne deopotrivă prin munca sa ştiinţifică.

Iar ca un semn vădit al preţuirii şi iubirii mele faţă de el şi faţă de ţinutul care îl adăposteşte, am hotărît, în amintirea acestor serbări, a dărui un fond de 400 000 lei, a căror dobândă se va întrebuinţa pentru înfiinţarea pe lângă această Universitate a unui Institut pentru studiul istoriei române, atât de vitreg tratată sub stăpânirea trecută.

Urările călduroase pentru un viitor strălucit şi pentru propăşirea pe calea adevăratei ştiinţe, ce fac astăzi pentru noul aşezământ naţional de înaltă cultură, le cuprind în cuvintele ce zic din tot sufletul: *Vivat, floreat, crescat alma mater Clusiensis ad scientiae honorem Patriaeque salutem!*

17. CUVÂNTARE LA PRIMIREA BUZDUGANULUI

(10 mai 1920)

Cu o vie emoţie primesc acest dar aşa de frumos, buzduganul care odinioară era purtat de vitejii noştri voievozi când au pus întâia temelie a statului şi au întrezărit visul pe care Dumnezeu mi-a dat să-l realizez cu ajutorul iubitului meu popor. Făurit din iubirea poporului îl primesc cu atât mai mare plăcere cu cât ştiu că iubirea poporului românesc este temelia cea mai sigură şi cea mai frumoasă chezăşie pentru un viitor tot mai strălucit al ţării.

Îl voi purta ca un semn de amintire a timpurilor celor mai grele prin care am trecut, dar şi a zilelor celor mai glorioase.

În el văd străduinţele de multe veacuri ale unui neam iubit, văd vitejia strămoşească a ostaşului român şi suferinţele unui popor întreg şi lacrimile care s-au vărsat dar care au dat un rod aşa de frumos. Pentru mine va fi un imbold şi mai mare la muncă şi strig:

Trăiască iubita noastră ţară!

18. CUVÂNTARE LA MĂNĂSTIREA PUTNA

(16 mai 1920)

Călcând pentru întâia oară pe pământul frumoasei Bucovine, readuse la sânul patriei mume, am socotit ca o sfântă datorie ca întâiul meu pas să se îndrepte spre acest locaş

atât de scump oricărei inimi românești, pentru a aduce marelui erou al Moldovei și al creștinătății, Ștefan cel Mare și Bun, prinosul de recunoștință națională și de adânc simțită slăvire din partea întâiului rege al României întregite.

Veacuri de restriște au înșirat an după an și au împletit o cunună de dureri și de suspine în timpul când țările românești căzuseră sub îndelunga robie turcească, dar mai cu deosebire de la dezlipirea acestei părți, celei mai vechi și mai frumoase a Moldovei, din trupul părintesc. Inimile românești rosteau numele marelui Voievod plângând, pentru că mormântul său se afla pe pământ robit. Și atât de adâncă și reală era această durere, că în anul 1871, la serbarea din Putna marele nostru Eminescu cânta:

„Durere !... și-i profundă când România plânge,
Cu fruntea înfășurată de doliu la mormânt;
Durerea-i pretutindeni, durerea se răsfrânge
În valea și Carpatul ce-i românesc pământ."

Dar sufletul românesc și-a făurit din icoana eroului său simbolul de mângâiere și de nădejde a unor timpuri pe care povestea le închipuise ca testament al lui Ștefan cel Mare:

„Dumnezeul părinților voștri se va îndura la lacrimile fiilor săi și va ridica dintre voi pe aceia care vă vor așeza iarăși în voinicia și puterea de mai înainte."

Acesta era cuvântul fermecător al nădejdii.

Răzeșii, care fuseseră sădiți de mâna lui Ștefan la toate hotarele, l-au purtat cu sfințenie din tată în fiu, în sufletele și legendele lor.

Bisericile și mănăstirile semănate pe tot întinsul țării, ca prinos de recunoștință celui Atotputernic, pentru biruințele împotriva atâtor dușmani, i-au păstrat evlavia sufletului său sfânt și cărturarii i-au preamărit numele din secol în secol.

Până și în veacul cel mai umilitor al fanarioților, necunoscutul scriitor, în vestitul cuvânt de pomenire a marelui Ștefan, îl preamărește astfel:

„Ce minte așa de bogată în gânduri, ce limbă așa de îndestulată în voroave, ce meșteșug așa de iscusit la împlinirea cuvântului, să poată împodobi atâtea risipe a vrăjmașilor,

atâtea sfărâmături de cetăţi, atâtea ziduri de lăcaşuri sfinte şi atâta înţelepciune ne-au ocârmuit şi încât au trăit voinicia noastră şi fericirea au înflorit şi carele pe toate lucrările lui cu credinţa în Isus Hristos le-au pecetluit; la război biruitor smerit, la pace domn drept şi bun, în viaţa sa din parte credincios adevărat."

Ştefan al Moldovei, ai trăit veacuri în sufletele româneşti şi vei trăi de-a pururea. Sămânţa ce ai pus în inimile noastre a rodit şi poruncile tale s-au îndeplinit.

Prin jertfa de sânge a sute de mii din fiii patriei, am împins hotarele până la marginile însemnate de graiul şi de sângele românesc. Chilia şi Cetatea-Albă, la pierderea cărora a sângerat inima ta, sunt ale noastre şi Ardealul pentru care tu şi viteazul tău fiu Petru Rareş aţi purtat armele victorioase peste munţi, este al nostru. Al nostru-i malul Mării şi bogata Dunăre de jos.

Şi tot după a ta poruncă făcut-am răzeşi, în tot întinsul pământului românesc, pe toţi aceia care au purtat arma în timp de război, lucrând cu plugul în timp dc pace.

Steagul tău purtător de biruinţă l-am aşezat în Mitropolia Capitalei noastre, spre a fi înfăţişat mulţimilor la zile mari de sărbătoare, pentru întărirea şi înălţarea sufletelor noastre.

Şi totuşi, când am plecat genunchii în faţa scumpului tău mormânt, în sufletul meu s-a născut încă o duioasă rugă, pe care o îndreptăm către tine ca unui părinte din veac adormit, dar necurmat alăturea de sufletele noastre. În numele tău şi al marilor tale fapte am găsit izvorul nesecat al răbdării în timpul de umilinţă şi al curajului în timp de restrişte. Insuflă-ne duhul sfintei uniri în inimile noastre, pentru casă putem duce înainte greaua sarcină a statului nostru întregit.

Coboare-se raza geniului tău ocrotitor în sufletele noastre, pentru îndreptarea tuturor păturilor sociale pe calea concordiei, din care numai poate izvorî adevăratul bine obştesc.

Însufleţiţi de acest gând al unirii cetăţeneşti, chemasem aici pe fruntaşii ţării şi ai neamului şi mai ales pe acei carc împreună cu mine au luptat, îndurând într-un fel sau altul marile greutăţi prin care am trecut şi care m-au ajutat să văd

adus la înfăptuire visul nostru secular. Vroiam să ne împărtăşim împreună de bucuria acestei zile înălţătoare şi tot odată să ne aruncăm privirile asupra viitorului ce ni se deschide şi să ne gândim că opera unităţii noastre ca stat şi naţiune aşteaptă de la noi încă multe şi îndelungate silinţe, pentru ca tot ce am dobândit prin atâtea jertfe, să fim în stare a păstra şi consolida prin necurmată şi înţeleaptă muncă. Iar asemenea muncă nu se poate îndeplini cu sorţi de izbândă decât numai prin unirea tuturor forţelor naţionale din vechiul Regat şi din ţinuturile unite la patria mumă şi prin conlucrarea tuturor bărbaţilor pricepuţi la refacerea tuturor ramurilor de gospodărie a statului, după marile zguduiri prin care am trecut.

Să ne unim deci gândul nostru, al tuturor românilor cu iubire de neam şi în faţa mormântului acestui erou naţional să jurăm că în împrejurările grele vom fi strâns uniţi, având numai un singur gând şi o singură simţire: fericirea scumpei noastre patrii, pentru care suntem gata a face orice sacrificii.

19. DISCURS LA MASA CEREMONIALĂ ÎN PALATUL MITROPOLITAN DIN CERNĂUŢI

(18 mai 1920)

Cu adevărată nerăbdare am aşteptat ziua de astăzi, când am putut îndeplini o veche dorinţă a mea şi a reginei de a ne găsi în mijlocul noilor mei supuşi din frumoasa Bucovină, această veche parte a ţării care a dat vechii Moldove un şir slăvit de voievozi ale căror domnii sunt strâns şi nepieritor legate cu epoca cea mai strălucită a istoriei Moldovei şi ale căror rămăşiţe pământeşti sunt acoperite de ţărâna sacră de acum înainte în veci românească. Era dar firesc ca în drumul spre capitala Bucovinei întâiul rege al României întregite să se închine la mormintele marilor voievozi din timpurile trecute, dar mereu vii în inimile poporului, care prin vitejia oştilor sale

i-a dat înapoi după o lungă epocă de robie, patriei lor pierdute nu din voia lor, ci din slăbiciunea veacurilor.

Primirea frumoasă şi aşa de caldă ce mi s-a făcut mie şi reginei, atât ieri în tot ţinutul ce am străbătut, cât şi azi aici în Cernăuţi, mult ne-au mişcat şi cu drag şi bucuros aduc mulţumirile noastre adânc simţite.

Din toată inima salut pe fruntaşii acestui vechi şi prea frumos ţinut al vechii Moldove şi mulţumesc tuturor acelora care în ziua fericită rezervată generaţiei noastre au înţeles duhul timpului şi poruncile momentului istoric, proclamând din însăşi a lor voie unirea Bucovinei cu Regatul român, unul şi nedespărţit în dreptele sale hotare fireşti.

Mulţumesc Înalt Prea Sfinţiei Tale şi clerului român că în mijlocul îndelungatelor greutăţi ne-aţi păstrat cu sfinţenie biserica şi limba strămoşească, împreună cu bogatele danii şi strălucitele odoare care ne vorbesc de puterea şi de evlavia fericiţilor voievozi din secolele trecute.

Mulţumesc fruntaşilor vieţii politice şi culturale din Bucovina, care au ştiut în vremuri de răstrişte să ţină sus steagul, spre a fi gata atunci când ceasul dezrobirii a sunat. Recunoştinţa neamului românesc este bine meritata lor răsplată.

Mulţumesc orăşenilor şi ţărănimii bucovinene care ne-a ieşit pretutindeni întru întâmpinare cu atâta dragoste şi însufleţire, şi care în frumosul său port naţional ne-a evocat mândrele vremi de odinioară. Cunoaştem lupta sa răbdătoare pentru păstrarea caracterului naţional al Bucovinei în timpul trecut.

Mulţumesc în fine reprezentanţilor şi poporului de naţionalitate străină, care alăturea cu elementul românesc ne-au arătat cu atâta căldură sentimentele lor de credinţă către mine şi noua lor patrie română.

Ştiu cât de grele au fost suferinţele războiului din urmă, care cu mişcările necontenite ale frontului de luptă au apăsat cu atâta urgie asupra întregii Bucovine, de la şesul Cernăuţilor până în munţii de la Vatra-Dornei. Le-am simţit cu aceeaşi părintească strângere de inimă ca şi pe ale noastre din vechiul Regat.

Nu mă îndoiesc că prin întoarcerea Bucovinei la patria-mumă şi prin o muncă încordată a tuturor păturilor sociale, se vor vindeca în curând cele mai grele răni ale războiului.

Azi când stăm în faţa măreţului fapt al unirii românilor din toate unghiurile în acelaşi stat, ne îndreptăm privirile noastre spre viitorul pe care noi singuri trebuie să-l croim, precum prin noi înşine ne-am clădit prezentul. Puterea de voinţă, patriotismul cald de care trecutul nostru este martor netăgăduit, dorinţa sacră de a lucra toţi împreună şi cu concordie, mână în mână toţi fiii acestei ţări, oricărei legi sau neam ar aparţine ei, numai şi numai pentru binele Patriei comune, sunt chezăşia cea mai sigură pentru un viitor plin de cele mai frumoase nădejdi.

Îmbrăţişând pe toţi locuitorii acestei vesele grădini, ce este Bucovina noastră, cu aceeaşi dragoste părintească şi drept răspuns la sentimentele ce am găsit aici, ridic paharul meu în sănătatea Bucovinei şi a Capitalei ei.

20. CUVÂNTARE CĂTRE BASARABENI LA CASA DE CULTURĂ DIN CHIŞINĂU

(20 mai 1920)

Am răspuns unei dorinţe de mult purtată în inima mea punând piciorul meu pe pământul acesta care odinioară fusese una din părţile cele mai roditoare ale vechii Moldove.

Primirea călduroasă ce ne-a fost făcută în toate oraşele şi satele ei, pe unde drumul ne-a dus, a pătruns inima noastră de o bucurie, cu atât mai mare cu cât ne-a dat dovadă că iubirea de neam nu s-a stins în timpurile cât Basarabia a stat sub o stăpânire ce nu avea legături de suflet cu populaţia moldovenească, care de veacuri alcătuieşte talpa acestei ţări.

O potrivire mişcătoare pentru inima mea a vrut ca astăzi, în ziua Sfintei Înălţări, când toată România se va ruga pentru sufletele sutelor de mii de ostaşi ai săi, care cu viaţa lor au

pecetluit hrisovul de întregire a neamului românesc, să ne aflăm, regina împreună cu mine, în Capitala unuia din frumoasele ţinuturi care s-au unit pe veci cu Regatul meu.

Astăzi, când iarăşi stăpânim puternic toţi munţii şi toate plaiurile ce în veacurile trecute se bucurau de dreapta şi slăvita ocârmuire a marilor voievozi ai neamului românesc, putem arunca privirile noastre înapoi asupra timpurilor trecute, pe care soarta le rezervase acestei frumoase şi bogate ţări, ce este ţinutul dintre Prut şi Nistru. Dumnezeu care toate le cunoaşte în atotputernica sa voinţă şi înţelepciune, n-a voit ca chiar marele erou al istoriei moldoveneşti, Ştefan cel Mare şi Sfânt, să se bucure prea mult de a fi ţiitor peste toată ţara Moldovenească.

Sub domnia sa atât de bogată în victorii asupra păgânilor, s-a început ştirbirea Moldovei, prin pierderea ţărmului mării şi a cetăţilor de pe Nistru şi Dunăre. A urmat apoi răpirea Bucovinei şi în sfârşit a Basarabiei. Unitatea geografică a vechii Moldove era astfel sfărâmată, jumătate din trupul său era sfâşiat şi din aceasta a urmat secătuirea ei economică şi socială.

Şi de aceea marii boieri ai Moldovei se plângeau sultanului acum o sută ani, în cuvinte ca acestea pline de durere înăbuşită:

„Din poruncă ne vedem îndatoraţi a vinde toate acele de peste Prut moşii şi a ne desface de dânsele... Înfăţişăm cu lacrimi în suflet stingerea şi pierderea ce ni se pricinuieşte dintru aceasta la atâtea familii şi suflete, la atâtea neamuri şi la atâtea lăcaşuri ale credinţei noastre, cea mai desăvârşită cădere şi zdruncinare socotind a ne lipsi de pământul strămoşesc."

Descurajarea s-a coborît adânc în suflete, an după an şi poetul din urmă al generaţiei trecute basarabene, cavalerul Costache Stamate, suspina la bătrâneţe versuri ca acestea:

„Am fost şi eu român,
Dar m-am făcut păgân;
Căci june eu fiind,
Sărmanul meu pământ
Fu de tătari călcat

Şi ei sclav m-au luat.
De-acuma numai moartea
Să mă scape poate
De păgânătate...
Cu un dor nespus
Mă uit spre apus:
Acolo mi-i viaţa,
Acolo-i speranţa
Să fim fericiţi,
De-am fi toţi uniţi."

Astăzi, mulţumită ostaşului român şi energiei ascunse în sufletul răbdător al românului, avem fericirea să ne vedem uniţi la sânul patriei de-a pururea întregite prin proclamarea de bună voie a sfintei uniri.

Tăria noastră a stat în dreptul nostru, puterea noastră se va arăta în munca ce vom desfăşura pentru a da din nou fiinţă şi viaţă dreptului nostru ce ne-a fost mult timp tăgăduit.

Ţărănimea română dintre Prut şi Nistru, atât de blândă şi răbdătoare, nu a aşteptat alta decât dreptatea şi lumina pentru suflet, după un veac de cufundare în întuneric prin nerespectarea limbii sale străbune în şcoală şi biserică. Pe când toate celelalte limbi venite aici după răpirea Basarabiei s-au bucurat de carte, şcoală şi biserică naţională, numai moldoveanul de baştină a fost lipsit de toate.

Aşadar fără nici o ură şi fără vreo prigonire, vom răspândi dreptate şi lumină pentru toate neamurile care alături cu românul trăiesc pe solul bogat al Basarabiei. Şi sunt încredinţat că toate popoarele de altă limbă vor răspunde cu acelaşi duh de dreptate faţă de concetăţenii români şi că prin paşnica lor convieţuire se va pune temelie sănătoasă propăşirii acestui pământ românesc.

Prin multe încercări a trecut scumpa noastră ţară, adeseori a fost la marginea prăpastiei, dar prin vitalitatea ei, prin credinţa ei într-un viitor strălucit, a izbutit totdeauna a-şi relua zborul indicat de soarta sa.

Marele patriot şi bărbat de stat, Mihail Kogălniceanu, avea dreptate când a spus:

„Providenţa lua de mână pe naţiunea română ca pe o fiică iubită între fiicele cele mai iubite, o scotea din toate pericolele şi o înălţa mai tânără şi mai zdravănă decât fusese înaintea ceasului de pieire. N-avem dar drept noi românii de a susţine că la gurile Dunării de Jos nouă ni s-a dat o misiune de împlinit?"

Să unim deci toate sufletele, toate energiile noastre, spre a ajunge muncind toţi fiii acestei ţări la acelaşi mare şi sfânt scop. Sunt convins că toţi basarabenii vor pune mâna lor la această măreaţă operă şi cu această nădejde neclintită ce o port în suflet, strig din toată inima: Să trăiască Basarabia şi Capitala ei!

21. CUVÂNTARE LA SOLEMNITATEA ADUCERII CAPULUI LUI MIHAI VITEAZUL LA MĂNĂSTIREA DEALU

(26 august 1920)

Însufleţit de aceeaşi patriotică pietate cu care m-am închinat la Putna umbrei marelui şi sfântului Ştefan, vin astăzi împreună cu d-voastră să aduc, ca rege al României întregite, prinosul de recunoştinţă şi preaslăvire faţă de osemintele acestei măreţe figuri a istoriei românilor. Cu evlavie şi plini de admiraţie ne descoperim şi plecăm capetele noastre înaintea ta, Viteze Mihai, care ne-ai fost o stea lucitoare în timpuri de grea încercare şi un izvor nesecat de îmbărbătare pentru ostaşul nostru în toiul luptei, iar pentru întregul neam românesc ai fost încă mai mult: simbolul viu şi glorios al unităţii naţionale.

Lăsat-ai undeva, în Capitala unei mari Împărăţii din vremi trecute – care s-a folosit mult de sabia-ţi cuceritoare, dar drept răsplată ţi-a pregătit în taină pieirea – aceste cuvinte scrise de

însăşi mâna ta: *„Şi hotarul Ardealului, pohta ce am pohtit, Moldova şi Ţara Românească."*

După trei veacuri de lupte şi îndelungate suferinţe, prin grele jertfe de sânge, izbutit-am a-ţi aduce la îndeplinire „pohta ce ai pohtit": Ţara Românească, întreagă şi nedespărţită, şi-a dobândit neatârnarea în marginile hotarelor pentru care ţi-ai dat viaţa. Dreptatea a învins, iar jertfa ta n-a fost în deşert.

De aceea ţi se închină azi, ca eroului lor naţional, milioane de inimi româneşti. Te salută din cer sufletele miilor de ostaşi cărora, jertfindu-şi ca şi tine viaţa pentru măreaţa idee a unirii, le-a fost dat să fie executorii testamentului tău. Cu noi toţi se bucură şi sufletele întâilor voievozi basarabi, ale căror rămăşiţe au fost descoperite de curând în străvechea biserică domnească din Curtea de Argeş; parcă le-a ajuns prea strâmt locaşul lor în zilele noastre, când atât s-au întins hotarele ţării, ai cărei întemeietori au fost şi ei.

Dea Domnul ca mărimea jertfei lui Mihai Viteazul şi amintirea pururea vie a suferinţelor seculare ale unui neam întreg, precum şi a măreţei răsplăţi prin izbânda noastră, să ne fie îndemn statornic spre înălţarea sufletelor către acea unire a tuturor, de la mic până la mare, în munca pentru binele obştesc, prin care să putem consolida ceea ce ne-a ajutat Dumnezeu să câştigăm, căci grea este răspunderea ce avem faţă de trecutul şi viitorul neamului românesc.

Iubiţi şcolari,

Acea patriotică inimă românească prin stăruinţa căreia s-a înfiinţat şcoala voastră lângă locul de odihnă al lui Mihai Viteazul s-a gândit cu drept cuvânt că tinerele voastre suflete se vor încălzi de faima şi aureola acestui mare domnitor şi că învăţămintele vieţii sale, atât de bogată în fapte de vitejie, se vor sădi mai adânc în inimile viitorilor conducători ai iubitei noastre armate. Voi sunteţi bucuria pururea înnoită a măreţei umbre care vă ocroteşte. Vouă vă este dată credincioasa pază a acestei sfinte rămăşiţe. Fiţi vrednici de această mare cinste!

22. CUVÂNTARE
LA INAUGURAREA UNIVERSITĂŢII DIN CERNĂUŢI
(24 octombrie 1920)

După înălţătoarea serbare a inaugurării Universităţii surori din Cluj, am aşteptat cu deosebită bucurie prilejul de a-mi îndeplini şi faţă de Universitatea din Cernăuţi aceeaşi plăcută datorie, prezidând împreună cu regina şi cu principele moştenitor inaugurarea cursurilor acestui înalt institut cultural, care prin revenirea Bucovinei la sânul patriei mame a îmbrăcat o haină nouă potrivit trebuinţelor naţionale ale statului român. Dar temelia care este căutarea luminii şi cercetarea adevărului rămâne neclintită şi ştiinţa împodobită de aici înainte cu haina românească şi urmează necontenit cu aceeaşi râvnă izvorul spre sfere tot mai înalte şi noi o urmărim cu aceeaşi necurmată dragoste.

De aceea, în aceste timpuri de mari frământări economice şi sociale, salut cu deosebită plăcere acest prilej care ne permite să ne adunăm noi, cârmuitorii ţării şi ai culturii, şi să ne îndreptăm cugetul nostru la menirea celor mai înalte aşezăminte de învăţătură care înfăţişează, pe deasupra, zbuciumările vieţii de toate zilele, năzuinţa eternă a minţii omeneşti către progres şi adevăr.

Precum trupul rămâne o materie inertă şi nefolositoare fără puterea conducătoare a creierului, tot astfel viaţa economică şi socială a unui stat este lipsită de forţa diriguitoare dacă n-ar avea la cârmă în toate domeniile minţile luminate ale naţiunii; iar lumina ne vine de la Universitate, căci aici se pregătesc conducătorii tuturor ramurilor de producţiune. Şi tot de aici, pe căi spinoase şi îndelung răbdătoare, pornesc cercetările pentru descoperirea şi utilizarea noilor forţe cucerite de la domeniile necunoscutului. Acei care având ochii aţintiţi numai la activitatea practică şi imediată se întreabă ce folos poate ieşi din lucrările de ştiinţă pură uită că dacă nu s-ar cerceta tainele naturii cu îndărătnicie şi din iubire de ştiinţă, ne-am învârti mereu în cercul restrâns al rutinei, precum prea

lesne uită lumea de rând cui se datoresc atâtea descoperiri şi invenţii ajunse acuma la îndemâna şi spre folosul tuturor. Munca intelectuală cheltuită la studierea până la cele mai mici amănunte în orice direcţie se răsplăteşte mai curând sau mai târziu cu foloase practice de interes obştesc. Să cinstim dar după cuviinţă această muncă izvorîtă din tot ce este mai înalt în firea omenească.

În aceste clipe care pentru Universitatea din Cernăuţi sunt o serbare de înaltă bucurie în onoarea ştiinţei şi a studiului, să nu supunem unui cuget critic ceea ce a fost aici înainte de azi, să nu îngăduim unei umbre să întunece veselia momentului. Trecutul aparţine istoriei, să îndreptăm deci privirile noastre cu încredere spre viitor. Totuşi şi în trecut era în fosta Universitate un colţ de unde raze luminoase s-au răspândit şi asupra României de ieri. Nu sunt puţini preoţii şi vlădicii din vechiul Regat care s-au întors de la Cernăuţi în ţara românească cu un capital bogat de învăţătură creştinească predată şi în limba strămoşească, şi aşa Facultatea Teologică Greco-Ortodoxă este lanţul care leagă trecutul cu prezentul.

Să nu uităm însă pentru viitor că nimic nu se poate face viu şi trainic în viaţa unui stat decât pe temelii naţionale, şi de aceea, pe lângă munca ştiinţifică de ordin general, o preocupare deosebită a studiilor înalte universitare trebuie să fie cunoaşterea ţării şi a poporului său. Şi într-aceasta, uşoară şi plăcută vă este sarcina, pentru că e prea frumos acest cap de ţară şi vrednic poporul care o locuieşte de la descălecatul Moldovei, care de aici s-a lăţit până la Nistru, Dunăre şi Mare.

Sunt bine încredinţat că prin activitatea d-voastre veţi scoate la iveală şi spori tot ce este frumos şi nobil în sufletul tineretului studios şi că veţi forma nu numai generaţii cu caracter şi folositoare ţării, dar şi cetăţeni şi iubitori de patrie.

Ca un semn al dragostei mele pentru tinerimea universitară bucovineană, dăruiesc suma de 200 000 lei, spre a servi ca prim fond pentru ajutorarea culturală a studenţilor merituoşi de la toate facultăţile acestei Universităţi, după cum Senatul universitar va chibzui mai bine.

Salutând cu dragoste pe toţi profesorii şi studenţii adunaţi la această zi de sărbătoare culturală, urez din toată inima: *Vivat, floreat, crescat alma mater Cernoviciensis.*

CUPRINS

Pag.

Introducere 5

Capitolul I.
PRINCIPE MOŞTENITOR 9

Capitolul II.
URCAREA PE TRON. NEUTRALITATEA ŞI RĂZBOIUL PENTRU UNITATEA NAŢIONAL-STATALĂ 23

Capitolul III.
REGE AL TUTUROR ROMÂNILOR. ÎNCORONAREA DE LA ALBA IULIA (octombrie 1922) 65

Capitolul IV.
DE LA CONSTITUŢIA DIN 1923 LA OFICIALIZAREA CRIZEI DINASTICE 83

Capitolul V.
SFÂRŞITUL UNEI DOMNII 103

ÎN LOC DE CONCLUZII. PORTRETE ÎN PARALEL 123

ANEXE 139

1. Cuvântare la Academia Română (16 martie 1890) 139
2. Scrisoare către preşedintele Senatului la înştiinţarea despre înscrierea ca membru al acestui înalt corp legiuitor (27 martie 1889) 141
3. Discurs la depunerea jurământului ca rege al României (28 septembrie 1914) 142
4. Proclamaţie la declararea războiului pentru întregirea neamului (15 august 1916) 143
5. Cuvântare către Armata a II-a (22 martie 1917) 145
6. Cuvântare la depunerea jurământului primului contingent al soldaţilor ardeleni şi bucovineni (8 iunie 1917) 146
7. Ordin de zi către ostaşii de pe frontul român (12/25 august 1917) 147

8. Scrisoare către preşedintele Sfatului Ţării din Basarabia (28 martie 1918) 148
9. Scrisoare către administratorul Domeniilor Coroanei (17/30 martie 1918) 149
10. Proclamaţie către armată la mobilizarea din 27 octombrie 1918 150
11. Scrisoare către Iancu Flondor, preşedintele Congresului General al Bucovinei (29 noiembrie 1918) 150
12. Cuvântare la intrarea triumfală în Capitala României Mari (18 noiembrie / 1 decembrie 1918) 151
13. Cuvântare cu ocazia primirii actului de Unire a Transilvaniei (1/14 decembrie 1918) 152
14. Cuvântare la Academia Română (14 mai 1919) 153
15. Cuvântare la Sibiu (31 mai 1919) 155
16. Cuvântare la inaugurarea Universităţii româneşti din Cluj (1 februarie 1920) 156
17. Cuvântare la primirea buzduganului (10 mai 1920) 160
18. Cuvântare la mănăstirea Putna (16 mai 1920) 160
19. Discurs la masa ceremonială în palatul mitropolitan din Cernăuţi (18 mai 1920) 163
20. Cuvântare către basarabeni la Casa de Cultură din Chişinău (20 mai 1920) 165
21. Cuvântare la solemnitatea aducerii capului lui Mihai Viteazul la Mănăstirea Dealu (26 august 1920) 168
22. Cuvântare la inaugurarea Universităţii din Cernăuţi (24 octombrie 1920) 170
CUPRINS 173

Redactor: VIRGINIA CUCU
Tehnoredactor: GABRIEL DANCIU
Format: 16/54 x 84. Hârtie: Ediţii 50g/m^2
Tipărit la INTERNAŢIONAL SCORPION

Lei 3000

ISBN: 973-9140-75-0